

Ember

és

Jog

**A PRO VERITATE EGYESÜLET
JOGTUDOMÁNYI FOLYÓIRATA**

**2024.
I. ÉVFOLYAM
1. SZÁM**

EMBER ÉS JOG

A Pro Veritate Egyesület kölcsönösen anonim módon (kettős vaklektorált) jogtudományi folyóirata.

1. évfolyam (2024.) 1. szám

Szerkesztőség és közreműködők

TÖRÖK Csaba főszerkesztő

BODGÁL Gizella

FEKETE Krisztina Mária

GAZDAG Dóra

KASUBA Róbert István

KATONA Klaudia Veronika

KERÉKES László

KERESZTES Krisztina

MADOCSAI Márton

MOKÁNSZKI Edina

PÁLFI Edina

PILISY Bence

ROSTA Andrea

SIMON Boglárka

URBIN Ágnes

VARGA András

Felelős kiadó

Pro Veritate Egyesület
2243 Kóka, Felsőhegy 2369.

info@proveritate.hu

Kiadásért felelős: Dr. Török Csaba elnök

Megjelenik

évente két alkalommal (júniusban, decemberben)

www.proveritate.hu

ISSN

A jelen folyóiratban megjelenő művekben foglaltak kizárólag a szerzők szakmai álláspontját tükrözik, azok sem a szerkesztők, sem a kiadó állásfoglalásaként nem azonosíthatók.

© Kiadó

© Szerzők

2024

A helyi önkormányzatok öröklési jogi helyzete I.

Kiss Tibor¹

¹Dr. habil. Kiss Tibor PhD. Egyetemi docens, mb. oktatási dékánhelyettes. Ügyvéd

¹Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Debrecen

¹Oppenheim Ügyvédi Iroda, Budapest

KULCSSZAVAK

helyi önkormányzat,
végintézkedés, törvényes öröklés,
hagyatéki eljárás, mező- és
erdőgazdasági hasznosítású föld

KEYWORDS

local government, testamentary
disposition, legal succession,
probate, agricultural and forestry
land

IDÉZÉS

Kiss Tibor: A helyi
önkormányzatok öröklési jogi
helyzete I. *Ember és Jog*, 2024/1. 9–
35.

COPYRIGHT

© Szerző(k)

© Kiadó

2024

Az Ember és Jog kiadója a Pro
Veritate Egyesület. A mű a
Creative Commons (CC BY-NC-
ND) licenc alatt áll.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Absztrakt: A helyi önkormányzatok mint közjogi jogalanyok magánjog szférájában kifejtett tevékenysége, magánjogi jogalanyisága kevés esetben mutat olyan specialitásokat, mint amikor a helyi önkormányzat hagyatéki tárgyak örököse lesz. Erre korábban csak végintézkedés jogcímén volt lehetőség. Jogtörténeti jelentőségű, hogy 2023. július 1. napjától a települési önkormányzatok törvényes örökössé is válhatnak. Az új normatív szabályozás több értelmezési kérdést is felvet, ami indokolja a helyi önkormányzatok magyar öröklési jogi rendszerben elfoglalt helyének komplex – a vizsgált kérdések terjedelme miatt két részből álló tanulmány keretében történő – elemzését, jogtörténeti előzmények és a hatályos magyar szabályozás alapján. Az írás két részben mutatja be a helyi önkormányzatok végintézkedésen alapuló és a települési önkormányzatok törvényes örökös helyzetét az önkormányzatok jogalanyiságából kiindulva, kitérve a mező-és erdőgazdasági hasznosítású ingatlanokat érintő speciális, 2024. július 9-i hatállyal részben módosult szabályozásra, valamint a hagyatéki eljárás egyedi aspektusaira és a kapcsolódó közjogi keretből adódó korlátokra.

Abstract: The activity of local governments as public entities in the sphere of private law, their private legal personality, shows few specialities as when the local government becomes the heir of the property of the deceased. Previously, this was only possible by way of testamentary disposition. It is of historical legal significance that from 1 July 2023, municipalities will also be able to become legal heirs. The new normative regulation raises several questions of interpretation, which justify a complex analysis of the place of local governments in the Hungarian succession law system, which, due to the scope of the issues under consideration, should be carried out in a two-part study, on the basis of legal history and current Hungarian legislation, presenting the status of local governments as heirs based on testamentary disposition and the legal status of municipal governments as heirs, starting from the legal personality of local governments, and touching on the special regulations concerning agricultural and forestry properties, as well as the specific aspects of the probate procedure and the limitations arising from the related public law framework.

1. Problémafelvetés

Ahogy a hétköznapi életben, úgy a jogirodalomban is ritkán említjük együtt a közjogi berendezkedésünk egyik alappilléret, a helyi önkormányzatokat a magánjog klasszikus jogintézményével, az örökléssel. Mind a két jogintézményre vonatkozóan viszonylag jó lehatárolt, az adott terület sajátosságait tükröző normaanyag képezi jogrendszerünk részét. A helyi önkormányzatok a legújabbkori jogfejlődés fontos állomásaként 1990-ben váltak ismét a közjogi berendezkedés részévé, hiszen az 1949. évi XX. törvény módosítása¹ alapján 1990. szeptember 30-tól nyertek közjogi státuszt, a szervezetükre és működésükre vonatkozó külön törvényben megjelenő részletszabályokkal.² Az Alaptörvény megalkotásával³ jelentős változáson esett át a közjogi szervezetrendszer, amely érintette az önkormányzatokat is. A jelentős részben sarkalatosnak minősülő rendelkezéseket tartalmazó új jogszabály, a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban: Mötv.) a helyi önkormányzás alapvető kérdései mellett a helyi önkormányzatok szervezeti és működési szabályait is újra kodifikálta. A helyi önkormányzatok státuszát, valamint működését érintő törvényi rendelkezések az utóbbi években is több alkalommal módosultak. Bár az örökléshez való jog fundamentumát ugyancsak megtaláljuk az Alaptörvényben, hiszen az biztosítja mindenki számára az örökléshez való jogot,⁴ az öröklési jog a polgári anyagi jog legstabilabb azon területe, melynek stabilitása több évszázadon keresztül alakult ki.⁵ Az állandóság mögött a hagyományokhoz való ragaszkodás is meghatározó elemként említhető.⁶ Vékás Lajos az öröklési jogi szabályozás tekintetében a megszokottság kiemelt szerepét hangsúlyozza azon példával alátámasztva, hogy hatályos jogunk egyes szabályai (törvényes öröklés, kötelesrész) az ideiglenes törvénykezési szabályokig vezethetők vissza.⁷ Az ezredfordulón is általános volt az a jogirodalmi vélekedés, hogy az öröklési jog a magánjog „változtatást legkevésbé igénylő területe.”⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (a továbbiakban: új Ptk.) a Hetedik Könyv rendelkezései azok a szabályok, amelyek – néhány kardinális jelentőségű változáson túlmenően – a legkevésbé módosultak az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) öröklési jogi rendelkezéseihez képest. Az öröklési jogi szabályok módosítása mögött mindig társadalmi, gazdasági változások állnak, amelyek az elmúlt néhány évtized magyar valósága alapján elsődlegesen a magántulajdon előtérbe kerülését jelentették, amelyek következtében az örökgyógyói hagyatékok jelentős

¹ A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi LXIII. törvény 4. § és VÉKÁS Lajos: Az öröklési jog az új Polgári Törvénykönyv Vitatervezetében. *Jogtudományi Közlöny*, 2007/5. 195.

² A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény.

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 5.).

⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XIII. cikk (1) bekezdés.

⁵ PRIBULA László: Az öröklési jog nemzetközi fejlődéstörténete. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/1. 27.

⁶ WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6. 16.

⁷ VÉKÁS Lajos: *A hagyományok ereje az öröklési jogi szabályozásnál*. In GÁRDOS Péter – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024. A Ptk. 7:1. §-ához fűzött magyarázat.

⁸ PRIBULA *i. m.* 36.

változásokon mentek keresztül: nemcsak az értékük növekedett meg, de átalakult a funkciójuk és összetételük is.⁹ Az öröklés ily módon a tulajdoni rendtől sem választható el, ugyanakkor a bíróság jogfejlesztő tevékenysége is fontos szerepet játszik az öröklési jogi szabályok gazdasági, illetve társadalmi változásokhoz való rugalmas alkalmazkodásának megteremtésében.¹⁰ Az öröklési jogi szabályozás módosítási szükséglete mögött meghúzódó indokokként szokás továbbá említeni a családi viszonyok és a demográfiai helyzet változását.¹¹ Az állandóság főszabálya mellett azonban az utóbbi néhány évben az öröklési jogunk több kardinális változáson ment keresztül. Ezek a változások ráadásul nem minden esetben az új Ptk. rendelkezéseit érintették. A bejegyzett élettársak törvényes öröklési státuszát külön törvény biztosítja,¹² a földforgalmi szabályok speciális rendelkezéseket tartalmaznak a mező- és erdőgazdasági földek végintézkedésen alapuló öröklésére.¹³ 2023. január 1-jén léptek hatályba azon rendelkezések, amelyek a földeken fennálló osztatlan közös tulajdon törvényes öröklés esetén történő megszüntetésére vonatkozóan tartalmaznak speciális rendelkezéseket.¹⁴ Ezek a szabályok 2024-ben több alkalommal is módosultak.¹⁵ A változások érintették a rendeleti szintű szabályozást is, így különösen a magyar állam öröklése esetén az állam képviselőjére vonatkozó szabályok alakultak át lényegesen 2022. január 1-jei hatállyal.¹⁶ Az öröklési jog ezen fragmentálódását e sorok szerzője korábban kritikával illette.¹⁷ Az utolsó, öröklési jogi szabályozást érintő változást a települési önkormányzat törvényes öröklési státuszának elismerését jelentette.¹⁸ Különösen ezen legújabb, kardinális jelentőségűnek nevezhető jogszabályváltozás indokolja annak áttekintését, hogy a helyi önkormányzatok, azon belül a települési önkormányzatok milyen öröklési jog státusszal bírnak hatályos jogunkban.

A jelen írásban átfogó képet kívánunk nyújtani a helyi önkormányzatok magyar öröklési jogi rendszerben elfoglalt helyéről, részletesen bemutatva a helyi önkormányzatok, mint jogi személyek végintézkedésen alapuló öröklésének speciális kérdéseit és a 2023. július 1. napjától hatályos Ptk. módosítás alapján a települési önkormányzatok törvényes

⁹ 1990. évi LXIII. törvény 4. §.

¹⁰ OROSZ Árpád (2014): Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben. *Jogtudományi Közlöny*. 2014/6. 265.

¹¹ 1990. évi LXIII. törvény 4. §.

¹² A bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény 3. §.

¹³ A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény 6. §-a (2) bekezdése szerint a törvény hatálya a föld tulajdonjogának bármilyen jogcímen, illetve módon történő megszerzésére kiterjed, kivéve a törvényes öröklés, a hagyatéki eljárásban az állam javára szóló felajánlást és a kisajátítást, valamint a kárpótlási célú árverés útján történő tulajdonszerzést.

¹⁴ A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény 5/A. alcím. Ezen szabályozásra nézve részletesen lásd: KISS Tibor: A termőföld öröklésének új szabályai. *Gazdaság és Jog*. 2022/7-8. 39–43.

¹⁵ Egyes agrártárgyú törvények módosításáról szóló 2024. évi XIX. törvény 100. § i) pont, 94. § (1) bekezdés, 94. § (3) bekezdés, 93. § (2) bekezdés, 102. § a) pont, 100. § h) pont.

¹⁶ Az állam öröklése és az államot megillető egyéb jogok gyakorlása esetén a magyar állam képviselőjéről szóló 26/2021. (XII. 29.) NVTNM rendelet.

¹⁷ KISS Tibor: Änderungen und Fragmentierung des ungarischen Erbrechts. *Debreceni Jogi Műhely*. 2022/1-2. 81–103.

¹⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (új Ptk.) 7:74. §.

öröklésére vonatkozó szabályokat, az új normarendszerrel kapcsolatos értelmezési kérdéseket. Az átfogó elemzésben fokozottan fókuszálunk a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek, mint speciális hagyatéki tárgyak öröklésére vonatkozó különös szabályok bemutatására, figyelemmel arra a tendenciára, hogy napjainkban bizonyos vagyontárgyakra az általános szabályoktól eltérő öröklési rend vonatkozik.¹⁹ A helyi önkormányzatok, mint örökösök két öröklési jogcímen fennálló örökös pozícióját érintő anyagi jogi szabályok mellett röviden kitérünk az eljárásjogi vonatkozások ismertetésére is, ugyanis azok szervesen egészítik ki az anyagi jogi normákat. A hatályos öröklési jogi szabályrendszer bemutatását a települési önkormányzatok jogalanyiságára vonatkozó közjogi szabályok bemutatásával vezetjük be, valamint röviden kitérünk a helyi önkormányzatok öröklésének magyar jogtörténeti előzményeire. Terjedelmi korlátok miatt azonban a nemzetközi kitekintéstől el kellett tekintenünk.²⁰ Nem foglalkozunk az alapvetően joghatósági, alkalmazandó jogra vonatkozó, illetve a határozatok elismerésére és végrehajtására irányadó, azaz nem anyagi jogi rendelkezéseket tartalmazó európai öröklési rendelettel²¹ sem.²²

A jogirodalomnak viszonylag elhanyagolt területe a jogi személyek öröklésével kapcsolatos kérdések vizsgálata. Amennyiben egyes szerzők az írásaikban érintik is ezt a területet, úgy elsődlegesen az állam, mint örökös szerepét vizsgálják,²³ esetleg az egyházak öröklési jogi kérdései kerülnek előtérbe.²⁴ Tanulmányunk adalékul kíván szolgálni ezen kevésbé kutatott terület komplex vizsgálatához, néhány szabályozási sarokpont középpontba állításával, anélkül azonban, hogy általános öröklési jogi fejtegetésekbe bocsátkoznánk. Kiindulópontnak tekintjük az új Ptk. Öröklési jogi Könyvének azon rendelkezését, amely szerint örökösnek minősül egyrészt az, akinek az örökgyó hagyatékát, annak meghatározott hányadát vagy részét juttatja, másrészt kétség esetén az is, akinek az örökgyó az egész hagyaték értékének jelentős részét kitevő egy vagy több

¹⁹ PRIBULA *i. m.* 28.

²⁰ A különböző külföldi jogrendszerekben érvényesülő speciális földöröklési szabályokra nézve lásd: HORNYÁK Zsófia – PRUGBERGER Tamás: *A föld öröklésének speciális szabályai*. In JUHÁSZ Ágnes (szerk.): *Az új Ptk. öröklési jogi szabályai – tapasztalatok és kritikák*. Tanulmánykötet. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2016. 47–58. és HORNYÁK Zsófia (2017): *A földöröklés szabályozása egyes európai országokban*. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám. 182–188. és BANYAI Krisztina: *A földszerzés korlátozása Nyugat-Európában*. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám. 71–80.

²¹ KURUCZ Mihály: *Gondolatok a különös magyar földöröklési rendszerekről*. *Közjegyzők Közlönye*. 2018/5. V. fejezet, *Az öröklési jog „európaizálása”, 20–22.*

²² Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről. HL L 201., 2012.7.27., 107–134.

²³ DÚL János: *Az öröklési jog megjelenése az egyes gazdasági társaságoknál, kitekintéssel az államra, mint örökösre*. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/15. 1–14. és BOGÁR Krisztina: *Az állam szükségképpen örökléséről*. *Gazdaság és Jog*. 2022/9-10. 61–62.

²⁴ SCHLOSSER Annamária – CSIZI István: *Egyházak az öröklési jogban*. *Közjegyzők Közlönye*. 2007/10. 14–21. és SCHLOSSER Annamária: *A jogi személyek végintézkedéses öröklésének kérdései az ítélkezési gyakorlat tükrében*. *Polgári Jog*. 2023/3-4. 8.

meghatározott vagyontárgyat juttat azzal, az örökhagyó feltehető akarata szerint a részesítettnek a hagyatéki terhek viselésében is osztoznia kell.²⁵ Az örökös tehát bárki lehet, így jogi személy, azon belül az államon kívül a települési önkormányzat is.²⁶ A jogi személy esetén is az örökössé váláshoz feltétel az öröklési képesség megléte,²⁷ egyes hagyatéki tárgyak vonatkozásában pedig a szerzőképesség is fontos kritérium. Vizsgálódásainkat a hatályos magyar öröklési jogi szabályok alapján végezzük, figyelemmel a Ptk. vonatkozó azon átmeneti rendelkezésére is, amely alapján főszabály szerint a Ptk. öröklési jogot szabályozó rendelkezéseit a Ptk. hatálybalépése után megnyílt öröklésére kell alkalmazni.²⁸

2. Az önkormányzatok öröklésének történeti előzményei

Az alábbiakban röviden áttekintjük a magyar jogtörténet legfontosabb állomásai alapján, hogy a helyi önkormányzatok (helyhatóságok, városok, vármegyék) öröklésére vonatkozóan az elmúlt ezer év törvényei és egyéb jogszabályai, illetve azok tervezetei milyen rendelkezéseket tartalmaztak. Előrebocsátjuk, hogy csak elvétve találhatunk kifejezetten önkormányzat-specifikus szabályokat mind a törvényes öröklés, mind a végintézkedésen alapuló öröklés kapcsán, ugyanis (i) egyrészt a magyar jogtörténetben nincs hagyománya a helyi önkormányzatok törvényes öröklésének, (ii) másrészt a helyi önkormányzatok végintézkedésen alapuló örökös minősége nem bír olyan speciális attribútumokkal, amelyek önálló, „személyre szabott” normák megalkotását indokolták volna.

Az elsőként említhető források, Szent István törvényei csak elvétve tartalmaztak öröklési jogi rendelkezéseket, így az özvegyek öröklése, illetve a királyi adománybirtokok örökösei tárgyában,²⁹ a témánk szempontjából releváns szabályokat ezek a törvények nem rögzítettek. Kálmán törvényei között a nemzetség öröklése mellett a király által adományozott birtokok uralkodóra történő háramlására vonatkozó szabályokat találunk.³⁰ Ez utóbbi szabályozás visszaköszön a teljes magyar jogtörténetben a Hármaskönyvtől kezdődően egészen 1848-ig.³¹ Könyves Kálmán I. törvénykönyve öröklésjogi szabálya szerint minden olyan birtok, amelyet Szent István adományozott, a természetes leszármazás szerinti utódot, illetve örökösöt illette meg, az olyan birtok azonban, amelyet más királyok adományoztak, csak apáról fiúra szállhattak át, de amennyiben fiú örököse nem volt, a fiú testvére és az ő fia is örökölhetett azzal, hogy ha „az illető fitestvére nincsen,

²⁵ 2013. évi V. törvény 7:25. § (2) és (3) bekezdés.

²⁶ OROSZ Árpád (2024a): *A végrendelet tartalma*. In Polgári Jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára. Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis, 2024. A Ptk. 7:25. §-ához fűzött magyarázat.

²⁷ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 1.

²⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 57. § (1) bekezdés.

²⁹ BOLLÓK János – KRISTÓ Gyula (ford.): *Szent István király Intelmei és Törvényei*. 6. kiadás. Budapest, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2014. 53, 59. és PRIBULA *i. m.* 34.

³⁰ Uo. 34.

³¹ Uo. 35.

az örökséget a király részére vegyék át.”³² Könyves Kálmán ezen törvénye a király által adományozott birtok tekintetében kizárta a nemzetség öröklési jogát.³³ A város öröklésére vonatkozóan azonban rendelkezést Kálmán törvényei sem tartalmaztak.

Az Árpád-házi királyok korából származó Schelmecezi Jogkönyv megfogalmazott rendelkezéseket a polgárok öröklésére vonatkozóan, kimondva, hogy amennyiben gyermekek és özvegy hátrahagyása nélkül halt meg a polgár, akinek nincsenek rokonai, akkor a hagyatéka három részre oszlik: „Az első rész az elhalt lelki üdvére áldozandó, a második rész utak és hidak javítására, a harmadik a város hasznára fordítandó. Egy rész (egyharmad) tehát az egyháznak jut, a többi pedig a városra száll, részben határozott rendeltetéssel, részben általános városi közcélok megvalósítása végett.”³⁴ A Schelmecezi Jogkönyvhöz hasonló rendelkezés volt olvasható a zágrábi hospeseknél azzal, hogy „kétharmad osztandó szét a szegények és a városegyházak közt és egyharmad rész jut a város hasznára.”³⁵ Az Árpád-házi királyok időszakában, a hűbéri rendszer öröklési jogának általános jellemzője volt „a végrendelezési szabadság szűk körre szorítása [...] az uralkodó, illetve a korona háramlási joga.”³⁶

Werbőczy István Hármaskönyve, mint az 1514-ben összeállított, latin nyelvű szokásjogi gyűjtemény nyomtatásban először 1517-ben jelent meg, első magyar fordítása pedig 1565-ben került kiadásra.³⁷ A Hármaskönyv oldalági örökösök hiányában a királyi *fiscus* öröklését előírva kimondta, hogy „mert azoknak összes fekvő jószág és birtok jogai a jelzett átruházás erejénél fogva, eredetileg Magyarország szent koronájától függenek és törvényes birtokosuk magvaszakadtával mindig ugyanerre is néznek és háramlanak.”³⁸ Az adománybirtok a kincstárra szállt, az adománylevélben megjelölt örökös hiányában a nemzetségi ősi vagyon, illetve a szerzett vagyon tekintetében a nemzetség kihalása esetén örökölhetett a kincstár, illetve a hűtlenségben marasztalt személy örököse is a kincstár volt.³⁹ Bár Werbőczy Hármaskönyve a helyhatósági jogokról általános rendelkezéseket tartalmaz, a helyhatóság (város) öröklése tekintetében nem rögzített szabályt, azaz a Tripartitum kizárólag a *fiscus* öröklését ismerte el a közjogi jogalanyok közül. Mindez annak ellenére volt így, hogy a Hármaskönyv jogának jelentős része a különböző

³² Könyves Kálmán Törvényei, I. Törvénykönyv 20. pont.

³³ HOMOKI-NAGY Mária: *A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig*. In Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 58. tom. 17. fasc, 2000. https://acta.bibl.u-szeged.hu/7053/1/juridpol_058_211-231.pdf. 214.

³⁴ ILLÉS József: *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1904. 97-98. In PAUER Imre (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Tizenharmadik kötet, II. osztály rendeletéből. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1909.

³⁵ Uo.

³⁶ NÓTÁRI Tamás: *A magánjog kodifikálása Magyarországon*. https://real.mtak.hu/25242/1/notariptktortenetiopten_1_.pdf. 27.

³⁷ <https://www.parlament.hu/web/orzaggyulesi-muzeum/kozepkor-harmaskonyv>. A Tripartitum különböző kiadásaira vonatkozó részletes elemzés kapcsán lásd: HAMZA Gábor: Werbőczy István Tripartitumának jogforrási jellege magyar és nemzetközi összefüggésben. *Jogtörténeti Szemle*, 2015/1. 37-43.

³⁸ WERBŐCZY: Hármaskönyv, Első Rész, 10. Cím 1. §.

³⁹ HOMOKI-NAGY *i. m.* 222.

helyhatósági statútumokból származott.⁴⁰ Bár a Tripartitum nem emelkedett jogerőre,⁴¹ jelentősége 1861-ig fennállóan vitathatatlan. A városoknak kiadott szabadalomlevelek szabályozták az öröklési jogot ebben az időszakban. Zlinszky Imre említi Kassa városának Zsigmond király által adott szabadalomlevelét, amely szerint, ha az örökhagyó után rokonok (leszármazók és oldalági rokonok) nincsenek, „jogosítva van a város az örökséget elfoglalni s egy részben az egyház s két részben saját céljaira fordítani.”⁴² Zlinszky Imre is említést tesz a Szent Korona örökléséről, értve alatt a *fiscus* öröklését abban az esetben, ha „sem az örökhagyó nem tett vagyonáról érvényes végrendeletet, sem arra nézve törvényes örökös nincs.”⁴³

Az 1715. évi XXV. törvénycikk a királyi *fiscus* törvényes örökös minőségét mondta ki általános jelleggel minden magvaszakadás esetére.⁴⁴ Az 1715. évi XXVI. törvénycikk a királyi *fiscus* örökösödéséről rendelkezett általános jelleggel, rögzítve, hogy „ha valaki örökösök s utódok nélkül találna elhalni és maga után a királyi adományozás bármely örökös czimén nyert fekvőjavakat vagy birtokjogokat hagy hátra: az ilyen javak, hacsak a nőnemet is nem illetik (jövőre is a kir. fiscusra szálljanak és áramoljanak).”⁴⁵ A törvény rögzítette továbbá, hogy végrendelet hiányában a királyi *fiscus* örököl.⁴⁶ Az 1795. évi XVI. törvényjavaslat ugyancsak a királyi *fiscus* örökléséről szólt,⁴⁷ azonban ez a magánjogi törvényjavaslat – bár kihirdetett jogszabály nem lett – utalt arra is, hogy „polgárok magszakadása esetén az adott szabad királyi város kincstára örököl, de a szabad királyi városban lakó, de polgárjogot nem nyert személy valamint a városban lakó nemes vagyonát a királyi *fiscus* örökli.”⁴⁸ A XVIII. század legvégén a törvényes öröklési jogot feldolgozó Nánási Benjámint utal arra, hogy a lemenők, a felmenők, illetőleg oldalági rokonok, majd a házastárs törvényes öröklését követően a király, a korona, a város, illetve a földesúr öröklése nyert elismerést.⁴⁹

Az 1853 és 1861 között Magyarországon hatályban volt Osztrák Polgári Törvénykönyv csak a kincstár öröklését ismerte el a törvényes örökösök sorrendjében (házastárs után) egyéb örökös hiányában mint végső örökös azzal, hogy „a hagyaték mint uratlan jószág, a

⁴⁰ VITÁNYI Béla: *A Tripartitum államjoga*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907. 16.

⁴¹ HAMZA i. m. 38.

⁴² ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. 5. kiadás. Budapest, Franklin-Társulat, 1894. 716.

⁴³ Uo. 749, 750.

⁴⁴ HOMOKI-NAGY i. m. 222.

⁴⁵ 1715. évi XXVI. törvénycikk a kir. *fiscus* örökösödéséről 1. §.

⁴⁶ Uo. 1. és 4. §.

⁴⁷ HOMOKI-NAGY i. m. 222–223.

⁴⁸ Uo. 224.

⁴⁹ SIKLÓSI Iván: *Az öröklési jog fejlődésének néhány főbb kérdése a középkori és az újkori jogtörténetben, modern összehasonlító jogi kitekintéssel*. Budapest, Orac Kiadó, 2023. 115.

kincstári vagyon azon személyek által foglaltatik el, kiknek a közrendtartási rendeleteknél fogva, uratlan jogok elfoglalásához joguk van.”⁵⁰

Bár az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (ITSZ, 1861) a polgári magánjog körében számtalan öröklési szabályt tartalmaztak (2-18. §) a helyhatóság, illetve a város örökléséről nem szóltak, kizárólag a Szent Korona öröklése került elismerésre azzal, hogy „a szentkorona ügyvédének öröklése ott, hol sem törvényes, sem végrendeleti örökösök nem léteznek, minden vagyonra különbség nélkül kiterjed.”⁵¹

Az anyagi jogi öröklési szabályokkal szemben az eljárásjogi rendelkezések már a XIX. század végén kodifikálásra kerültek. Az 1894. évi eljárási törvény (a továbbiakban: eljárási törvény) külön szabályozza az örökös nem léteire vonatkozó eljárást oly módon, hogy amennyiben az örökhagyó örökös nélkül halt meg, vagy az örökös létezéséről nem állt rendelkezésre információ, a királyi kincstári jogügyek igazgatóságát kellett „a haláleset-felvétel beérkezéssel haladéktalanul értesíteni.”⁵² A bíróság ebben az esetben hagyatéki gondnokot nevezett ki és így gondoskodott a hagyaték „biztosságáról és kezeléséről.”⁵³ Előírta az eljárási törvény, hogy aki öröklési igényt támaszt a hagyatéki vagyonnal szemben, azt hirdetmény útján kell felhívni oly módon, hogy a bíróságnál egy év alatt jelentheti be igényét.⁵⁴ Ha az egyéves határidőn belül a hagyatékra valamely örökös igényt jelentett be, a hagyatéki tárgyalást meg kellett tartani és arra a kincstári jogügyek igazgatóságát is meg kellett hívni, míg ha senki nem jelentett be igényt az egyéves határidőn belül, a hagyatékot az államkincstárnak kellett átadni, a hirdetményi határidő alatt be nem jelentett igényeket az államkincstárnál az elévülési időn belül lehetett érvényesíteni.⁵⁵

A XIX. század végén az öröklési anyagi jog kodifikációjára tett kísérletet Teleszky István ügyvéd, aki 1882-ben elkészített törvényjavaslatával átfogó jelleggel kívánta szabályozni a teljes öröklési jogot, de törvényerőre ez a javaslat sem emelkedhetett.⁵⁶ Az önkormányzat, illetve helyhatóság (város) öröklésére vonatkozó kifejezett rendelkezést ez a tervezet sem tartalmazott. Teleszky tervezetében az egyéb örökös hiányában az államkincstár törvényes öröklése nyert elismerést azzal, hogy „az örökség örökös nemléte miatt az államkincstárnak csak azon esetben bocsátható át, ha az ismert örökösök bírósági felhívás daczára az örökséget elfogadni vonakodnak, a netaláni ismeretlen örökösök pedig

⁵⁰ Az *Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében*. Jegyzetekkel és utalásokkal ellátta dr. Márkus Dezső, a M. Kir. Curia kisegítő bírāja. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907. 770. §, 171–172.

⁵¹ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 18. §.

⁵² Az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. törvénycikk.

⁵³ Uo. 114. §.

⁵⁴ Uo. 115. §.

⁵⁵ Uo. 116. §.

⁵⁶ A kodifikációt részletesen bemutatja: PÓLAY Elemér: *Kísérlet a magyar öröklési jog önálló kodifikációjára XIX. végén*. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 21. tom. 4. fasc., 1974. 1–51.

egy évi hirdetményi idézés dacára nem jelentkeztek.”⁵⁷ A tervezet kimondta továbbá, hogy amennyiben a hirdetményi határidő elteltétől számított 10 éven belül örökös jelentkezik, az államkincstár a hagyatékot (a hagyatéki terhek és hagyományok levonása után) köteles kiszolgáltatni természetben vagy értékében, de „az időközi természeti és polgári gyümölcsökért nem felelős.”⁵⁸

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete 1900-ban az államkincstár törvényes öröklési jogáról akként rendelkezett, hogy ha más örökös nincs, örökös az államkincstár, amely „csak akkor érvényesíthető, ha a hagyatéki bíróság megállapította, hogy más örökös nincsen.”⁵⁹ A tervezethez fűzött indokolás rámutatott arra, hogy az államkincstár örökösi jogállása azonos a más örökösök jogállásával, az állam szükségképpen örökösi pozíciójának indoka „egyrészt a hagyatéki felszámolása, másrészt a vagyonfelesleg hovaforrdítása végett”, a kincstár az örökhagyó halálával vált örökössé, „de az ebből folyó következmények az ő személyében csak az egyéb örökös hiányának bírói megállapításával válnak érvényesíthetőkké.”⁶⁰ A helyhatóságok, városok törvényes öröklésére vonatkozóan ez a tervezet sem tartalmazott rendelkezést, ugyanakkor nem volt olyan szabály, amely tiltotta volna, hogy végintézkedés útján a helyhatóság (város) örökössé váljon.

Az 1928-as magánjogi törvényjavaslat akként rendelkezett, hogy ha más törvényes örökös nincsen, az államkincstár a törvényes örökös azzal a megszorítással, hogy

„olyan vagyonban azonban, amelyet az örökhagyó a házastársától örökölt, az államkincstárt megelőzően a törvényes örökösödés rendje szerint törvényes örökösök annak a házastársnak rokonai a nagyszülőkig bezárólag, akitől az örökhagyó, mint házastárs vagyont örökölt. Atyjának hagyatékában más örökös nem léteben az államkincstárt megelőző a házasságon kívüli gyermek, a törvényes örökös, ha atyja őt közokiratban a magáénak elismerte.”⁶¹

A helyhatóság, város nem minősült törvényes örökösnek. A végintézkedésen alapuló öröklés szabályai körében az 1928-as magánjogi törvényjavaslat az „örökös meghatározása” cím alatti szabályok körében speciális rendelkezést a helyhatóságokra, városokra vonatkozóan nem tartalmazott.⁶² Az államkincstár törvényes öröklési joga kapcsán azonban úgy rendelkezett az 1928-as magánjogi törvényjavaslat, hogy azt csak akkor érvényesítheti, és erre, mint törvényes örökös jogot csak akkor alapíthatott, ha a hagyatéki bíróság

⁵⁷ TELESZKY István: *Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog.* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1882. 486. és 488. §, 131–132.

⁵⁸ Uo. 490. §, 132.

⁵⁹ *A magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete, első szöveg.* Készítették az Igazságügyministerium kebelében szervezett állandó bizottság szerkesztő tagjai. Második kiadás. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1900. 444. 1810. § és 1999. §.

⁶⁰ *Indokolás a magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* 5. kötet, Öröklési jog. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1920. 371–372.

⁶¹ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat, Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. 1794. §.

⁶² Uo. 1895-1901. §.

megállapította, hogy más örökös nincsen. Az államkincstár, mint törvényes örökös az örökséget nem utasíthatta vissza.⁶³

A korabeli jogirodalom megerősítette, hogy a Szent Korona öröklése – törvényes, illetve végrendeleti örökösök hiányában – kiterjedt mind az ági, mind a szerzeményi vagyonra.⁶⁴ Kolosváry Bálint is azt hangsúlyozta, hogy a törvényes öröklés rendjében utolsó helyen a Szent Korona áll, de az államkincstár öröklését Kolosváry *occupatio*-nak tekintette azt hangsúlyozva, hogy „a szentkorona ú. nev. törv. öröklési joga nem annyira öröklési jog, mint inkább egy és az államot az urafogyott hagyatékok, mint uratlan dolgok tekintetében megillető kizárólagos elsajátítási jog.”⁶⁵ Szladits Károly az államkincstár valóságos örökös mivoltát emelte ki arra figyelemmel, hogy az államkincstár a hagyatéki terhekért is örökösként felelt, de csak „más öröklési jogcím hiányában illeti az államkincstárt az örökség.”⁶⁶

Az öröklési anyagi jogot Magyarországon először kodifikáló régi Ptk. az Ötödik Részben rögzítette az öröklési jogi rendelkezéseket, a II. Címben a törvényes öröklés szabályait. A kódex az örökös fogalmát a ma hatályos Ptk.-val azonos módon definiálta,⁶⁷ rögzítve, hogy amennyiben más örökös nincs, a hagyaték az államra száll, az állam törvényes örökös.⁶⁸ A régi Ptk. szerint nem minősültek törvényes örökösnek a helyi önkormányzatok, a végintézkedésen alapuló öröklésükre vonatkozóan sem tartalmazott a régi magánjogi kódex semmilyen rendelkezést. A régi Ptk. miniszteri indokolása megerősítette, hogy állam törvényes örökösi jogállása azonos a többi törvényes örökös jogállásával, a speciális helyzet abban nyilvánul meg, hogy az államot a törvényes öröklésből nem lehet kizárni és a hagyatékot az állam nem is utasíthatja vissza, figyelemmel arra, hogy a törvény kógens rendelkezésénél fogva száll át a hagyaték az államra.⁶⁹

A földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló 1967. évi IV. törvény lehetővé tette, hogy a termelészövetkezet a belterületi földek kivételével, megváltás ellenében tulajdonjogot szerezzen a használatában lévő termőföldre abban az esetben, ha a földet a törvény hatálybalépését követően kívülálló személy örökölte meg, amennyiben azonban a termelészervezet tagja öröklés útján lépett az örökhagyó helyébe, úgy a termelészövetkezet a földön tulajdonjogot nem szerezhetett.⁷⁰ A kívülálló örökös

⁶³ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat, Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. 2081. §.

⁶⁴ VADÁSZ Lajos: *Magánjogunk zsebkönyve*. Budapest, Ábrahám és Sugár, Bagó M. és Fia Utóda Könyvnyomdája, 1933. 310.

⁶⁵ KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz, részben összevont, részben a jogfejlődés újabb eredményeivel kiegészített IV. kiadás*. Budapest, Studium, 1938. 319.

⁶⁶ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*. Negyedik, átdolgozott kiadás, II. rész. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 422.

⁶⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 636. § (2) és (3) bekezdés.

⁶⁸ Uo. 599. § (3) bekezdés.

⁶⁹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Budapest, közzéteszi az Igazságügyminisztérium, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 472.

⁷⁰ A földtulajdon és a földhasználat továbbfejlesztéséről szóló 1967. évi IV. törvény 4. § (1) bekezdés b) pont és (2) bekezdés.

termelőszövetkezetbe való belépése esetén ugyancsak megtarthatta a föld tulajdonjogát.⁷¹ Ez a jogszabály sem tartalmazott azonban az önkormányzatok termőföld öröklésére vonatkozó szabályokat. Bár a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény, mint kárpótlási törvény a termőföldekre vonatkozóan is tartalmazott speciális öröklésjogi rendelkezéseket, ezek között sem szerepelt a helyi önkormányzat öröklésére vonatkozó egyetlen rendelkezés sem.⁷²

A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvénynek (a továbbiakban: törvény) a termőföld tulajdonjog megszerzésére vonatkozó szabályai a törvényes öröklés jogcímén történő tulajdonszerzésre nem, de a végintézkedés útján történő tulajdonszerzésre kiterjedtek.⁷³ A törvény úgy rendelkezett, hogy belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli más szervezet termőföld tulajdonjogát nem szerezhette meg, ez alól azonban – egyebek mellett – az önkormányzat kivételt képzett.⁷⁴ A törvény nem különböztetett az önkormányzatok között, így a települési, a fővárosi önkormányzat, illetve a megyei önkormányzat⁷⁵ is megszerezte a végintézkedés útján a termőföld tulajdonjogát, mennyiségi korlátozás nélkül.

Amint a fenti áttekintésből egyértelműen megállapítható, a helyi önkormányzatok törvényes öröklése korábbi jogunkban nem volt törvényileg szabályozva, a középkori városi statútumok a városok törvényes öröklési pozícióját azonban elismerték. A helyi önkormányzatok, korábban a helyhatóságok, illetőleg városok végintézkedésen alapuló örökös pozíciójára vonatkozóan sem találhatunk a jogtörténeti források között speciális rendelkezéseket, de nem is került kizárásra az önkormányzatok végintézkedésen alapuló öröklése. A jelenleg hatályos magyar szabályozás ezzel ellentétben több konkrét rendelkezést is tartalmaz, mely normák áttekintését a következő fejezetek tartalmazzák.

3. A helyi önkormányzatok jogszerűsége

A helyi önkormányzatok, mint közjogi jogalanyok jogszerűsége kapcsán az Alaptörvény, az Möt. és a Ptk. említendő elsődleges jogforrásként, a főváros vonatkozásában ezeket egészíti ki a Budapest főváros közigazgatási területéről és területi beosztásáról szóló 1994. évi XLIII. törvény (a továbbiakban: Budapest törvény). A magyar közjogi berendezkedésben központi szerepet játszó és mind alkotmányjogi, mind közigazgatási jogi értelemben önálló entitásként létező szervezetek⁷⁶ olyan összetett jogi konstrukciót jelentenek, amely „a magyar Alkotmány hagyományainak őrzője, egyben a

⁷¹ HORNYÁK Zsófia (2019): *A mezőgazdasági földek öröklése*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2019. 59.

⁷² A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény 13-28. §.

⁷³ A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 4. §.

⁷⁴ Uo. 6. § (1) bekezdés.

⁷⁵ Lásd a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény.

⁷⁶ ÁRVA Zsuzsanna: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024. Az Alaptörvény 31. cikkéhez fűzött magyarázat.

választópolgárok közügyek intézésében való részvételének alapvető formája, s mint ilyen, alkotmányos értéket közvetít és képvisel.”⁷⁷ Az Alaptörvény egyrészt utal Magyarország területi tagozódására, így arra, hogy az ország területe fővárosra, vármegyékre, városokra és községekre tagozódik és a fővárosban, valamint a városokban kerületek alakíthatók,⁷⁸ másrészt öt további cikkben tartalmazza a helyi önkormányzatok szervezetére és működésére vonatkozó alapvető kérdéseket.⁷⁹ Az Alaptörvény szerint Magyarországon a helyi közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek, melyekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.⁸⁰ Az Alaptörvény értelmében a helyi önkormányzatok tulajdona köztulajdon, amely feladataik ellátását szolgálja.⁸¹ A helyi önkormányzat feladat- és hatásköreit a képviselő-testület gyakorolja, a helyi képviselő-testületet a polgármester vezeti, a vármegyei képviselő-testület elnökét a vármegyei képviselő-testület saját tagjai közül választja megbízatásának időtartamára.⁸² A kormány a fővárosi és a vármegyei kormányhivatal útján biztosítja a helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletét.⁸³ A helyi önkormányzatok Európai Chartája szerint a helyi önkormányzás a helyi önkormányzatoknak azt a jogát és képességét jelenti, hogy – jogszabályi keretek között – a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében oly módon, hogy e jogot olyan tanácsok vagy testületek gyakorolják, amelyeknek tagjait egyenlő, közvetlen és általános választójogon alapuló szabad és titkos szavazással választják, és amelyek nekik felelős végrehajtó szervekkel is rendelkezhetnek.⁸⁴ Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az Alaptörvény 31. cikkének alkotmányos tartalmát (önkormányzati autonómia) az Alaptörvény 32. cikkében garantált alkotmányosan védett hatáskörök/hatáskör csoportok töltik meg tartalommal, amely korlátozásnak a mércéje az ún. kiüresítési mérce, azaz az Országgyűlés az önkormányzati autonómiát korlátozhatja, de nem üresítheti ki.⁸⁵

Az Mötv. szerint a helyi önkormányzás a település, valamint a vármegye választópolgárai közösségének joga, amelynek során érvényre jut az állampolgári felelősségérzet, kibontakozik az alkotó együttműködés a helyi közösségen belül. Az Mötv. szerint a helyi önkormányzás a helyi közügyekben demokratikus módon, széles körű nyilvánosságot teremtve kifejezi és megvalósítja a helyi közakaratot.⁸⁶ A helyi önkormányzás joga az adott közigazgatási egység (település vagy más területi egység)

⁷⁷ PATYI András – SZALAY Péter – VARGA Zs. András: Magyarország Alkotmányának szabályozási elvei. Szakértői változat. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/31. 17.

⁷⁸ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) F) cikk.

⁷⁹ Uo. 31-35. cikk.

⁸⁰ Uo. 31. cikk (1) és (3) bekezdés.

⁸¹ Uo. 32. cikk (6) bekezdés.

⁸² Uo. 33. cikk (1) és (2) bekezdés.

⁸³ Uo. 34. cikk (4) bekezdés.

⁸⁴ 1997. évi XV. törvény a helyi önkormányzatok Európai Chartájáról szóló 1985. október 15-én, Strassbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről, a helyi önkormányzatok Európai Chartája, 3. cikk 1. és 2. pont.

⁸⁵ 8/2021. (III.2.) AB határozat [162] pont, ABH 2021.10.689.

⁸⁶ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 2. § (1) és (2) bekezdés.

választópolgárai számára a törvény által biztosított, a népszuverenitásból fakadó olyan joga, amely feljogosítja a választópolgárok közösségét az önkormányzás gyakorlására.⁸⁷ A helyi közösség tehát a helyi önkormányzat, illetve helyi önkormányzás indokaként és céljaként aposztrofálható.⁸⁸ A helyi önkormányzat, illetve önkormányzás jelent egyrészt közösségi, kollektív jogot, azaz az önkormányzáshoz való jog a közösség tagjaként gyakorolható, másrészt a helyi önkormányzás joga úgy is felfogható, mint a demokratikus állami működés elengedhetetlen része, amiben „a helyi közösségben gyökerező közakarát valósulhat meg.”⁸⁹

Az Möt. rögzíti továbbá, hogy a helyi önkormányzás joga a települések (települési önkormányzatok) és a vármegyék (területi önkormányzatok) választópolgárainak közösségét illeti meg azzal, hogy települési önkormányzatok a községekben, a városokban, járásszékhely városokban, megyei jogú városokban és a fővárosi kerületekben működnek, a fővárosi önkormányzat települési és területi önkormányzat is egyben.⁹⁰ Ezt egészíti ki az Möt. azon szabálya, amely szerint a választópolgárok vagy választott képviselőik útján, vagy helyi népszavazáson történő részvételükkel gyakorolhatják az önkormányzáshoz való közösségi jogukat.⁹¹ Hangsúlyozandó, hogy a járás, mint a vármegyén belüli területi egység specialitása az, hogy a választópolgárainak közössége nem rendelkezik az önkormányzáshoz való joggal, de a járásszékhely város a többi városhoz képest eltérő feladat- és hatáskörrel bír.⁹² A járások kialakításáról szóló kormányhatározat a járást az állam szervezetének legalacsonyabb szintű területi és szervezeti egységeként jelöli meg,⁹³ de a járás nem része a helyi önkormányzati rendszernek.

Budapest főváros kétszintű önkormányzata a fővárosi és kerületi szintű önkormányzatokból áll, amelyek alapjogaikat tekintve egyenlőek, feladat- és hatásköreik viszont egymástól eltérnek, ugyanis a Fővárosi Önkormányzat olyan önkormányzat az Möt. szerint, amely a települési és a területi önkormányzat feladat- és hatásköreit is ellátja és amelynek képviselőtestülete a közgyűlés, amelyet a főpolgármester képvisel.⁹⁴ A főváros területe kerületekre, valamint a fővárosi önkormányzat által közvetlenül igazgatott Margitszigetre tagozódik, minden fővárosi kerületben települési önkormányzat működik.⁹⁵

Budapest esetében a települési önkormányzati kötelező feladat és hatáskörök megoszlanak a fővárosi önkormányzat és a kerületi önkormányzatok között, a fővárosi önkormányzat abból a szempontból minősül települési és területi önkormányzatnak is

⁸⁷ FÁBIÁN Adrián: *Nagykommentár a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényhez*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024. Az Möt. 2. §-ához fűzött magyarázat.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 3. § (1)-(3) bekezdés.

⁹¹ Uo. 3. § (4) bekezdés.

⁹² FÁBIÁN *i. m.* Az Möt. 3. §-ához fűzött magyarázat.

⁹³ A járások kialakításáról szóló 1299/2011. (IX.1.) Korm. határozat 1. pont.

⁹⁴ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 22. § (1)-(3) bekezdés.

⁹⁵ Uo. 22. § (4) bekezdés.

egyben, hogy „ellát olyan feladatokat, amelyet törvény a településekhez, illetve a vármegyei önkormányzatokhoz telepít.”⁹⁶ A Budapest törvény szerint Budapest Főváros közigazgatási területe a Fővárosi Önkormányzat által közvetlenül igazgatott Margitszigetre és 23 különböző kerületre tagozódik oly módon, hogy a fővárosi kerületi képviselő-testület a szervezeti és működési szabályzatában határozza meg a kerület elnevezését.⁹⁷ A Margitsziget vonatkozásában a törvényben a fővárosi kerületi önkormányzat számára meghatározott feladat és hatáskört főszabály szerint a fővárosi önkormányzat látja el és jogszabályban kerületi önkormányzat polgármesterének és jegyzőjének meghatározott államigazgatási feladat- és hatáskörök vonatkozásában a főpolgármester, illetve a fővárosi főjegyző jár el, az államigazgatási feladatokat ellátó szervek közül (a jegyző kivételével) az a szerv jár el, amely a 13. kerület tekintetében eljárni jogosult.⁹⁸

Az Mötv. egyértelművé teszi, hogy a községnek, a városnak, a járásszékhely városnak, a megyei jogú városnak, a fővárosnak és a kerületeinek, valamint a vármegyei önkormányzatnak egymástól eltérő feladat- és hatáskörei lehetnek, ezek megállapításánál a törvény köteles differenciálni, figyelembe véve a feladat- és hatáskör jellegét a helyi önkormányzatok eltérő adottságait, így különösen a gazdasági teljesítőképességet, a lakosságszámot és a közigazgatási terület nagyságát.⁹⁹ A nagyközségi cím használatára azon községi önkormányzatok jogosultak, amelyek az Mötv. hatálybalépésekor nagyközségi címmel rendelkeztek, továbbá amelyek területén legalább 3 ezer lakos él.¹⁰⁰ A nagyközség nem minősül önálló települési kategóriának, az pusztán egy cím (titulus).¹⁰¹ A megyei jogú város olyan települési önkormányzat, amely azokat a közszolgáltatásokat is biztosítja, amelyek saját területén túl a vármegye egészére vagy nagy részére kiterjednek.¹⁰² Megyei jogú város a vármegye székhelyváros, illetve az Országgyűlés által az Mötv. hatálybalépése előtt megyei jogú várossá nyilvánított város, valamint az a város, amelyet az Mötv. 3. melléklete megyei jogú várossá határoz meg, azaz az Mötv. erejénél fogva megyei jogú város Baja és Esztergom.¹⁰³

Az Mötv. rögzíti, hogy a helyi önkormányzat jogi személy, a Ptk. jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseit kell rá alkalmazni az Mötv.-ben foglalt eltérésekkel azzal, hogy a képviselő-testületet a polgármester, a vármegyei közgyűlés elnöke, illetve a főpolgármester képviseli.¹⁰⁴ Az önkormányzati feladatok ellátása a képviselő-testület és szervei között oszlik meg, utóbbiak körébe tartozik a polgármester, a főpolgármester, a vármegyei

⁹⁶ FÁBIÁN *i. m.* Az Mötv. 3. §-ához fűzött magyarázat.

⁹⁷ Budapest főváros közigazgatási területéről és kerületi beosztásáról szóló 1994. évi XLIII. törvény 2. § (1) és (2) bekezdés.

⁹⁸ Uo. 5. § (1)-(3) bekezdés.

⁹⁹ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 11. § (1) és (2) bekezdés.

¹⁰⁰ Uo. 20. § (2) bekezdés.

¹⁰¹ FÁBIÁN *i. m.* Az Mötv. 3. §-ához fűzött magyarázat.

¹⁰² Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 21. § (2) bekezdés.

¹⁰³ Uo. 3. számú melléklet.

¹⁰⁴ Uo. 41. § (1) bekezdés.

közgyűlés elnöke, a képviselő-testület bizottsága, a részönkormányzat testülete, a polgármesteri hivatal, a vármegyei önkormányzati hivatal, a közös önkormányzati hivatal, a jegyző, továbbá a társulás.¹⁰⁵ A településrészi önkormányzat tehát nem önálló jogi személyiséggel rendelkező települési önkormányzat, hanem a képviselő-testületnek a szerve, ami ellát önkormányzati feladatokat.¹⁰⁶

A helyi önkormányzatoktól el kell különíteni a polgármesteri hivatalt, illetve a vármegyei önkormányzati hivatalt és a közös önkormányzati hivatalt, ugyanis a helyi önkormányzat képviselő-testülete az önkormányzat működésével, valamint a polgármester vagy a jegyző feladat- és hatáskörébe tartozó ügyek döntésre való előkészítésével, és végrehajtásával kapcsolatos feladatok ellátására polgármesteri hivatalt vagy közös önkormányzati hivatalt, a vármegyei közgyűlés pedig vármegyei önkormányzati hivatalt hoz létre,¹⁰⁷ vagyis beszélhetünk külön települési polgármesteri hivatalról, közös önkormányzati hivatalról, vármegyei önkormányzati hivatalról, megyei jogú város polgármesteri hivatalról, illetve főpolgármesteri hivatalról.¹⁰⁸ Az Mötv. csak azt említi a fentebb citált 41. § (2) bekezdésében, hogy a polgármesteri hivatal a képviselő-testület szerve, de nem foglal állást abban a kérdésben, hogy jogi személynek minősül-e a polgármesteri hivatal. Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Áht.) a polgármester, a főpolgármesteri, a vármegyei önkormányzati és a közös önkormányzati hivatalt összefoglaló néven önkormányzati hivatalnak minősíti,¹⁰⁹ az Áht. 7. §-a (1) bekezdése szerint a költségvetési szerv jogszabályban vagy alapító okiratban meghatározott közfeladat ellátásra létrejött jogi személy. Költségvetési szerv alapítására jogosult helyi önkormányzati költségvetési szerv esetén a helyi önkormányzat, a közös önkormányzati hivatal esetén az érintett helyi önkormányzatok.¹¹⁰ Az Áht. végrehajtási rendelete szerint a helyi önkormányzat által irányított költségvetési szervek közül az önkormányzati hivatal költségvetési bevételi előirányzatai és költségvetési kiadásai előirányzatai között az önkormányzati hivatal nevében végzett tevékenységekkel kapcsolatos költségvetési bevételeket és költségvetési kiadásokat kell megtervezni.¹¹¹ Ebből a szabályból egyértelműen következik, hogy a polgármesteri hivatal költségvetési szerv, amely pedig az Áht. 7. §-a (1) bekezdése alapján jogi személy. A helyi önkormányzat és a polgármesteri hivatal tehát egymástól elkülönült jogi személyek függetlenül attól, hogy a polgármesteri hivatal a képviselő testület szervének minősül. Mivel mind a helyi önkormányzat, mind a polgármesteri hivatal jogi személy, két elkülönült jogalanyról van szó,¹¹² azaz erre figyelemmel külön kell vizsgálni az öröklési képességüket. Az öröklési

¹⁰⁵ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 41. § (1) és (2) bekezdés.

¹⁰⁶ FÁBIÁN *i. m.* Az Mötv. 62. §-ához fűzött magyarázat.

¹⁰⁷ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 84. § (1) és (3) bekezdés.

¹⁰⁸ Uo. 84. § (5) bekezdés.

¹⁰⁹ Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény 1. § 18. pont.

¹¹⁰ Uo. 8. § (1) bekezdés b) pontja.

¹¹¹ Az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról szóló 368/2011. (XII.31.) Korm. rendelet 24. § (2) bekezdés.

¹¹² BDT 2016.3608.

jogviszonyok vonatkozásában nem tehető egyenlőségjel a helyi önkormányzat és annak polgármesteri hivatala között. Ezen elkülönült jogalanyiságnak mind a törvényes öröklés, mind a végintézkedésen alapuló öröklés esetén nagy jelentősége van, amelyekre lentebb részletesen kitérünk.

Az önkormányzatok jogalanyisága szempontjából az Mötv. által is hivatkozott Polgári Törvénykönyv jogi személyekre vonatkozó rendelkezései bírnak még relevanciával. E körben a Ptk. Harmadik Könyve azon szabályai említhetők, amelyek szerint a jogi személy jogképes, jogai és kötelezettségei lehetnek, és a jogképessége kiterjed minden olyan jogra és kötelezettségre, amely jellegénél fogva nem csupán az emberhez fűződhet.¹¹³ A helyi önkormányzatok (mind a települési, mind a területi önkormányzatok) megfelelnek a Ptk.-ban rögzített, a jogi személyekkel szemben támasztott követelményeknek, így azon rendelkezésnek, amely szerint (i) a törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapíthatók és működtethetők,¹¹⁴ (ii) saját névvel, székhellyel, tagjaitól, illetve alapítójától elkülönült vagyonnal, valamint ügyvezetését és képviselését ellátó szervezettel rendelkeznek.¹¹⁵ Minden jogi személy, így a helyi önkormányzatoknak is lényeges jellemvonása, hogy a kötelezettségeikért saját vagyonukkal kötelesek helyt állni, a jogi személy tagja és alapítója a jogi személy tartozásaiért nem felel.¹¹⁶ A Ptk. kimondja továbbá, hogy a jogi személy általános szabályait kell alkalmazni, ha a Ptk. az egyes jogi személytípusokkal kapcsolatban eltérően nem rendelkezik, illetve a jogi személy általános szabályait megfelelően kell alkalmazni a Ptk.-ban nem szabályozott típusú jogi személyre.¹¹⁷ Ezen szabályok alapján tehát a helyi önkormányzatokra, mint a Ptk.-ban nem szabályozott típusú jogi személyekre a Ptk. jogi személyekre irányadó általános szabályait kell megfelelően alkalmazni, amely szabályok közül a helyi önkormányzatok jogképessége (általános jogalanyisága) és a kötelezettségeikért való saját vagyonukkal történő helytállási kötelezettség emelhető ki.

Az öröklési jogviszonyok tekintetében a fentiek alapján az öröklési képesség megítélésénél mind általánosságban, mind egyes hagyatéki tárgyak (különös tekintettel a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek) vonatkozásában a települési (ezen belül a községi, városi, járásszékhely városi, megyei jogú városi és fővárosi kerületi, valamint a területi, azaz vármegyei) önkormányzatokat, továbbá az egyben települési és területi önkormányzatnak is minősülő Fővárosi Önkormányzatot külön kell vizsgálnunk, továbbá a járás nem minősül helyi önkormányzatnak, így öröklési képességgel sem rendelkezik. A helyi önkormányzatoktól elkülönítetten szükséges tekinteni az önálló jogi személyiséggel rendelkező polgármesteri hivatalok öröklésére, amelyek tekintetében megállapítható, hogy

¹¹³ Új Ptk. 3:1. § (1) és (2) bekezdés.

¹¹⁴ Új Ptk. 3:1. § (4) bekezdés.

¹¹⁵ Új Ptk. 3:1. § (5) bekezdés.

¹¹⁶ Új Ptk. 3:2. § (1) bekezdés.

¹¹⁷ Új Ptk. 3:3. § (1) és (2) bekezdés.

önálló öröklési képességgel rendelkeznek, de amelyeknél az egyes vagyontárgyakhoz (mező- és erdőgazdasági hasznosítású ingatlanok) kapcsolódó szerzőképesség nem társul.

4. A helyi önkormányzatok végintézkedésen alapuló öröklése

A hatályos magyar öröklési jogi szabályok szerint kétféle jogcímen következhet be öröklés. Örökölni végintézkedés alapján vagy törvény szerint lehet.¹¹⁸ Abban az esetben, ha az örökgyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg.¹¹⁹ A két jogcím egymáshoz való viszonyát rendezzi azon Ptk. rendelkezés, amely szerint, ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a fennmaradó rész tekintetében törvényes öröklésnek van helye, ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, vagy a végrendeletből más nem következik.¹²⁰ Ezen szabályokat mintegy kiegészítve a bírósági gyakorlat arra is rámutat, hogy amennyiben általános örököszt nevezett az örökgyó a végrendeletében, a törvényes öröklésnek a végrendeletben konkrétan nem említett hagyatéki tárgyakra vonatkozóan sincs helye.¹²¹ A törvényi rendelkezésekkel összhangban nem kizárt az sem, hogy ugyanazon örökgyó hagyatéka tekintetében az örökös végintézkedés, valamint törvényes öröklés jogcímén is örököljön.¹²²

A bevezetőben, illetve a 3. fejezetben, a helyi önkormányzatok jogalanyiséga kapcsán kifejtettek bázisán az alábbiak szerint vizsgáljuk a helyi önkormányzatok öröklési helyzetét; először a végintézkedésen alapuló öröklés, majd a törvényes öröklés szabályai szerint. Az előbbi esetben először az önkormányzatok végintézkedésen alapuló öröklésének általános szabályait és gyakorlatát vesszük górcső alá, majd külön foglalkozunk a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek önkormányzatok általi végintézkedésen alapuló öröklésének kérdéseivel.

4.1. A helyi önkormányzatok végintézkedésen alapuló öröklésének általános kérdései

A helyi önkormányzatok végintézkedésen alapuló öröklésével kapcsolatban több értelmezésre szoruló kérdés merül fel, amelyeket az alábbiak szerint külön-külön vizsgálunk:

4.1.1. Az önkormányzatok öröklési képessége

A végintézkedés egy olyan gyűjtőfogalom, amely hatályos jogunk szerint magában foglalja a végrendeletet, az öröklési szerződést és a halál esetére szóló ajándékozást. A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban:

¹¹⁸ Új Ptk. 7:3. § (1) bekezdés.

¹¹⁹ Uo. 7:3. § (2) bekezdés.

¹²⁰ Uo. 7:30. §.

¹²¹ BH 1985.266.

¹²² OROSZ Árpád (2024c): *A végrendelet tartalma*. In Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára, frissítve 2024. január 1., Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis. A Ptk. 7:30. §-ához fűzött magyarázat.

Fftv.) rendelkezései a végintézkedés mindhárom formájára vonatkoznak.¹²³ A három jogintézmény közül tipikusan a végrendelet kerülhet szóba akkor, amikor a végintézkedésen alapuló öröklésről beszélünk, ugyanis a hazai gyakorlatban nem jellemző az, hogy helyi önkormányzatok öröklési szerződést kössenek szerződő félként és vállalják az örökhagyó tartását, gondozását vagy részére életjáradék nyújtását,¹²⁴ ami egyébként az új Ptk. alapján nem lenne kizárt. Az örökhagyókkal öröklési szerződést kötő szerződéses örökösök tipikusan természetes személyek vagy tartási, gondozási szolgáltatást nyújtó speciális intézmények, amelyek önálló öröklési képességgel rendelkeznek. A halál esetére szóló ajándékozás, mint végintézkedési forma az önkormányzatok esetében kizárt, ugyanis a *mortis causa donatio* fogalmi eleme az, hogy a megajándékozott az ajándékozót túlélje,¹²⁵ a helyi önkormányzatok, mint jogi személyek esetén a „túlélés” nem értelmezhető, így ők nem lehetnek alanyai ennek a speciális szerződésnek. Vizsgálódásainkat ezek alapján az önkormányzatok végrendeleti úton történő öröklésére indokolt szűkítenünk.

Amint arra fentebb már utaltunk, a helyi önkormányzatok, mint jogi személyek rendelkeznek öröklési képességgel, hiszen jogképesek. A Ptk. kommentár is felhívja rá a figyelmet, hogy bármely jogi személy, így települési önkormányzat is lehet örökös.¹²⁶ A tapasztaltak alapján ugyanakkor az állapítható meg, hogy ritkán fordul elő, hogy az örökhagyók valamely település javára végrendeletet tesznek, ugyanis amikor jogi személyt neveznek meg örökösként a végrendeletben, az általában valamely egyház, egyesület vagy alapítvány.¹²⁷ Nincs akadálya annak, hogy az örökhagyó a végrendeletében bármely települési önkormányzatot, vagy területi önkormányzatot, azaz vármegyei önkormányzatot jelöljön meg örökösként, Budapest esetén pedig akár kerületi önkormányzat, illetve a fővárosi önkormányzat is megnevezhető örökösként. Arra is lehetőség van, hogy az örökhagyó a végrendeletében több különböző önkormányzatot jelöljön meg örökösként, illetve az sem kizárt, hogy az önkormányzat helyett, vagy mellett az önálló jogalanyisággal bíró, ezért öröklési képességgel ugyancsak rendelkező polgármesteri hivatalt nevezze meg örökösként az örökhagyó.¹²⁸ A bírósági gyakorlat szerint amennyiben az örökhagyó a végrendeletében a jogi személy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti egységét nevezte meg örökösként, a jogi személy minősül végrendeleti örökösnek.¹²⁹ Hasonlóan foglalt állást a Kúria azon eseti döntésében is, amelyben az örökhagyó a végrendeletében az örökösként egy bevett egyház, mint jogi személy által alapított és fenntartott, de önálló jogi személyiséggel nem rendelkező, fogyatékosok ápoló-gondozó otthonát jelölte meg örökösként. A Kúria a favor testamenti elve alapján arra a megállapításra jutott, hogy

¹²³ HORNYÁK (2019) *i. m.* 208.

¹²⁴ Az öröklési szerződés fogalmára nézve lásd: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 7:48. § (1) bekezdés.

¹²⁵ Uo. 7:53. § (1) bekezdés.

¹²⁶ OROSZ (2024) *i. m.* A Ptk. 7:25. §-ához fűzött magyarázat.

¹²⁷ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 1.

¹²⁸ A Ptk. 7:25. § (1) bekezdése szerint ugyanis az örökhagyó a végrendeletében egy vagy több örökös is nevezhet.

¹²⁹ EBH 2011.2317.

elsődlegesen az örökhagyó akaratát kell vizsgálni, így azt, hogy milyen cél vezette a végintézkedésekor. A Kúria megállapította, hogy az örökhagyó a végrendelezésekor tisztában volt azzal, hogy az adott otthon, akit végrendeleti örökösnek megnevezett, egy, az egyház keretén belül működő intézmény. Kifejtette a Kúria, hogy a jogi személy nemcsak akkor minősülhet végrendeleti örökösnek, ha az örökhagyó a jogi személy jogi személyiséggel nem rendelkező, szoros értelemben vett szervezeti egységét nevezte meg örökösnek, a szervezeti egység megnevezésének mint, gyűjtőfogalom használatának csak annyiban van jelentősége, hogy ha az örökhagyó egy olyan szervezeti egységet jelöl meg, amelynek nincs önálló jogképessége, akkor a vele rész-egész kapcsolatban álló jogalany, a jogi személy minősül örökösnek. Az adott perbeli esetben az otthon az egyházi jogi személy által került alapításra és annak fenntartója is az egyházi jogi személy, így az otthon, mint részlegesen önálló intézmény is szervezeti kapcsolatban áll az egyházi jogi személlyel, ezért a fenntartó, működtető egyházi jogi személy minősül végrendeleti örökösnek.¹³⁰ Mindezek alapján a helyi önkormányzatok által fenntartott, működtetett, de önálló jogi személyiséggel nem rendelkező különböző szociális, illetve egyéb intézmények, így akár egy szociális otthon, hajléktalanszálló, anyaothton¹³¹ örökösnek történő megnevezése esetén végrendeleti örökösnek a működtető helyi önkormányzatot kell tekinteni. A Legfelsőbb Bíróság rámutat arra is, hogy az örökös felelőssége, hogy a végrendeleti juttatás a rendeltetését betölti-e, azaz az örökhagyó célja szerint eljut-e a szervezeti egységhez. Abban az esetben tehát, ha az örökhagyó a végrendeletében az önkormányzat valamely szervezeti egységét jelöli meg örökösnek, úgy az önkormányzatot kell végrendeleti örökösnek tekinteni.

Az önkormányzatok esetén a „szervezeti egység” alatt az Mötv. szerinti képviselő-testület és annak szervei jöhetnek szóba, de azzal a megszorítással, hogy amennyiben az örökhagyó a képviselő-testületet, illetve közgyűlést jelöli meg örökösnek a végrendeletében, úgy az adott települési, illetve területi önkormányzat tekinthető a végrendeleti örökösnek, ugyanígy, ha a részönkormányzat testülete került örökösnek megnevezésre. Amennyiben az örökhagyó a polgármestert, a vármegyei közgyűlés elnökét, esetleg a jegyzőt, mint természetes személyeket nevezi meg örökösnek ezen tisztségükre utalással, úgy örökösnek nem a helyi önkormányzat, hanem a megnevezett természetes személy fog minősülni. Amennyiben pedig a polgármesteri hivatalt nevezi meg örökösnek az örökhagyó, úgy a hivatal, mint önálló jogi személy és mint önálló jogképességgel rendelkező jogalany lesz az örökös és nem az önkormányzat. Amennyiben az örökhagyó valamely önkormányzati társulást nevez meg örökösnek, mivel az önkormányzati társulás annak ellenére, hogy a helyi önkormányzatok képviselő-testületei megállapodás útján hozzák létre, jogi személyiséggel rendelkeznek,¹³² a társulás, és nem az azt alkotó egyes önkormányzatok tekinthetők örökösnek. Álláspontunk szerint ugyanakkor ilyen esetben –

¹³⁰ Pfv.I.20.719/2016/8. (Kúria).

¹³¹ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 4.

¹³² Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 87. §.

a *favor testamenti* elve alapján¹³³ – különös gondossággal kell értelmezni a végrendeletet és kell vizsgálni azt, hogy az örökhagyó szándéka nem arra irányult-e, hogy a társulást alkotó egyes helyi önkormányzatokat, vagy azok közül valamelyiket kívánta juttatásban részesíteni.

Arra figyelemmel, hogy az öröklési képesség a jogképességhez kötött, és a jogi személy jogképessége, azaz az öröklési képessége is a létrejöttétől a megszűnéséig áll fenn,¹³⁴ az *ipso iure* öröklés elvére figyelemmel, vagyis mivel az örökös az öröklés megnyílásával szerzi meg a hagyatékot elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül,¹³⁵ az örökhagyó halála pillanatában létező, s ilyen módon jogképességgel rendelkező helyi önkormányzat lehet az örökös, de az öröklés megnyílása időpontjában még létre nem jött helyi önkormányzat nem.¹³⁶

Előfordulhat olyan eset, hogy a végrendelet megtételének időpontjában egy helyi önkormányzat még nem létezik, de már folyamatban van annak létrehozása, így tipikusan megindult a helyi népszavazás önálló község kialakításra iránt,¹³⁷ vagy új fővárosi kerület létesítését kezdeményezte a kerületi önkormányzat képviselő-testülete az Országgyűlésnél.¹³⁸ Amennyiben az öröklés megnyílásakor az új község még nem került kialakításra, illetőleg az új fővárosi kerületet az Országgyűlés nem hozta létre, akkor a még nem létező, így öröklési képességgel nem bíró jövőbeli jogalany nem válhat örökössé. Ilyen esetben azt kell vizsgálni a *favor testamenti* elve alkalmazása alapján, hogy az örökhagyó szándéka kiterjedt-e arra, hogy azon helyi önkormányzat is örököljön, amelyből az új jogalany kialakításra került volna. Ez csak az összes körülmény gondos mérlegelése útján állapítható meg teljes pontossággal.

Külön értelmezésre szorul az az esetkör, amikor az örökhagyó a végrendeletében olyan jogi személyt (esetleg annak jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti egységét) nevezett meg örökösneként, amely jogi személy a végrendelet készítésekor még létezett, de ezt követően, az öröklés megnyílását megelőzően már nem létezik, ugyanis időközben megszűnt. A megszűnés a jogi személyek esetén történhet jogutódlással, illetve anélkül, ezt a két esetet álláspontunk szerint öröklési jogi aspektusból is külön kell vizsgálni.

A helyi önkormányzatok esetén a jogutód nélküli megszűnés nehezen értelmezhető, ugyanis tipikusan jogutóddal tud megszűnni az Möt. alapján valamely helyi önkormányzat, így például települések egyesítése révén. Ilyen esetben az egyesítéstől

¹³³ Új Ptk. 7:24. §

¹³⁴ VÉKÁS Lajos: *Az egyetemes jogutódlás elve*. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer Online Jogtár. A Ptk. 7:1. §-ához fűzött magyarázat.

¹³⁵ Új Ptk. 7:87. § (2) bekezdés.

¹³⁶ ANKA Tibor: *Örökösnevezés*. In OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014. 493.

¹³⁷ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 98. §.

¹³⁸ Uo. 105. § (1) bekezdés.

kezdve a községek jogai és kötelezettségei az új községet, várost illetik és terhelik.¹³⁹ A helyi önkormányzat jogutódlás nélküli megszűnése egyébként azt jelentené, hogy elveszíti jogképességét, így öröklési képességét is az önkormányzat, amelynek folytán nem válhat örökössé. Erre az esetre konkrét Ptk. rendelkezést nem találunk, csupán analógia útján alkalmazható a természetes személyek öröklésből való kiesésére vonatkozó azon szabály, amely szerint kiesik az öröklésből, aki nem éli túl az örökhagyót.¹⁴⁰ Bár a jogirodalom a jogi személyekre vonatkozó „kvázi kiesési oknak” tekinti a jogi személy jogutód nélküli megszűnését,¹⁴¹ ez a megközelítés dogmatikailag nem helytálló, hiszen mivel a Ptk. kiesési okokat tartalmazó felsorolása taxatív jellegű, az nem bővíthető analógia útján sem. Erre figyelemmel a jogi személy jogutód nélkül történő megszűnése nem kiesési okként, hanem a jogképesség elvesztése miatt eredményezheti azt, hogy a megszűnő jogi személy nem fog tudni örökölni, elveszíti öröklési képességét, azaz az öröklés egyik előfeltétele hiányzik ebben az esetben. Mindez a Ptk. jogi személyek jogképességére vonatkozó általános szabályából (3:1. § (1) bekezdés) következik anélkül, hogy a Ptk. külön rögzítené a jogképessége meglétét az öröklés előfeltételeként.

Amennyiben a jogi személy jogutódlással szűnik meg, azaz a települések egyesítésére kerül sor,¹⁴² álláspontunk szerint a jogutód jogi személy, mint jogképességgel, így öröklési képességgel rendelkező új jogalany tekinthető az örökösnek abban az esetben is, ha az örökhagyó őt helyettes örökösként nem nevezte meg, noha arra egyébként a Ptk. lehetőséget ad.¹⁴³ A Ptk. szerint kizárólag természetes személy esetében beszélhetünk törvényes helyettes örökösről,¹⁴⁴ azaz jogi személyek esetén ezen rendelkezés nem alkalmazható.¹⁴⁵ Tévesnek ítéljük azt a fővárosi ítéltáblai bírósági gyakorlatot,¹⁴⁶ amely szerint a kiesési okok tekintetében – mivel a jogi személyekre eltérő rendelkezést a Ptk. nem tartalmaz – analógia útján a természetes személyekre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, így amennyiben a végrendeletben örökösként megnevezett jogi személy az örökhagyó halála előtt megszűnik jogutódlással, az öröklésből kiesik akkor is, ha – helyettes örökös nevezés hiányában – van jogutódja, aki nem minősülhet törvényes helyettes örökösnek. A Fővárosi Ítéltábla a hivatkozott döntésében tévesen abból indult ki, hogy a jogi személy jogutódlását kiesési oknak tekintette. Ahogy arra fentebb utaltunk, jogi személyek esetén a jogutódlással történő megszűnés nem kiesési ok, így a természetes személyekre vonatkozó, Ptk.-beli kiesési ok nem alkalmazható. Amennyiben a jogi

¹³⁹ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 100. § (1) és (2) bekezdés.

¹⁴⁰ Új Ptk. 7:4. § (1) bekezdés.

¹⁴¹ FABÓ Tibor: *Kiesés az öröklésből*. In OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014. 417. és ANKA Tibor: *Helyettes örökös nevezése*. In OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014. 499.

¹⁴² Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 100. §.

¹⁴³ Új Ptk. 7:27. § (1) bekezdés.

¹⁴⁴ Uo. 7:27. § (2) bekezdés.

¹⁴⁵ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 5.

¹⁴⁶ 1.Pf.20.467/2012/4. (Fővárosi Ítéltábla).

személynek van jogutódja, úgy van olyan jogalany, aki jogképes, ezért öröklési képességgel is rendelkezik, így mint jogutód örökösnek minősül, figyelemmel arra is, hogy a Ptk. e körben semmilyen kizáró rendelkezést nem tartalmaz, továbbá tekintettel arra, hogy ez esetben is a *favor testamenti* elveit kell szem előtt tartania. Ebből következően az örökgyó végrendeletének keltét követően bekövetkezett helyi önkormányzati jogutódlás esetén az öröklés megnyílásakori jogutód helyi önkormányzat minősül örökösnek azon végrendelet alapján, amelyben az örökgyó a jogelőd önkormányzatot nevezte meg örökösneként.

Amennyiben pontatlanul nevezi meg az örökgyó az adott helyi önkormányzatot, mint örökösét, így például Csongrád megyét nevesíti Csongrád-Csanád Vármegye helyett, a *favor testamenti* elve alapján egyértelműen meghatározható az örökös, a személye kétséget kizáróan azonosítható, így a bírói gyakorlat szerint örökösnek minősül.¹⁴⁷ Amennyiben az örökgyó rövid névvel jelöli meg az örökösneként nevezett települést, és ennek alapján több potenciális örökös is szóba jöhet, mert például az örökgyó akként rendelkezik, hogy örököse legyen Újváros, de mivel több Újváros-tagot tartalmazó település van Magyarországon (Dunaújváros, Tiszaújváros, Balmazújváros), ilyen esetben ugyancsak az örökgyó akaratát kell vizsgálni, hogy egyértelműen megállapítható legyen az örökös személye. E körben nyilvánvalóan nagy jelentősége van annak, hogy az örökgyó melyik településen élt, vagy mely településhez fűzte szoros kapcsolatot.¹⁴⁸ Helyes éppen ezért az az álláspont, amely azt hangsúlyozza, hogy a későbbi értelmezési problémák elkerülését szolgálhatja, ha az örökgyó a végrendelet megfogalmazáskor jogi segítséget vesz igénybe.¹⁴⁹

4.1.2. A helyi önkormányzatok részére rendelt érvénytelen juttatás

A Ptk. Hetedik Könyvében két helyen találunk szabályt arra vonatkozóan, amikor a végrendelet tételében közreműködő személy javára rendelt juttatás érvénytelen. Az egyik ilyen rendelkezés a közvégrendelet körében akként szól, hogy az a juttatás érvénytelen, amely a közvégrendelet tételében közreműködő személy, valamint ennek hozzátartozója, gyámoltja, vagy gondnokoltja javára szól.¹⁵⁰ Ezen szabály csak természetes személyeket sorol fel olyan jogalanyként, akik javára szóló végrendeleti juttatás érvénytelen, így a helyi önkormányzatok vonatkozásában ez a szabály nem alkalmazható. Értelemszerűen nem tartozik ezen rendelkezés hatálya alá az az eset, amikor az örökgyó olyan közjegyző előtt tesz közvégrendeletet, amely közjegyző hozzátartozója a helyi önkormányzat képviselőjére jogosult személy, polgármester, vármegyei közgyűlés elnöke. Ebben az esetben ugyanis nem a helyi önkormányzat törvényes képviselője, hanem a helyi önkormányzat a juttatás kedvezményezettje (örökös). Olyan szabály pedig nincs a Ptk.-ban és más jogszabályban

¹⁴⁷ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 5.

¹⁴⁸ Ezen szempontok mellett döntött a bíróság a több hasonló nevű egyesület közül az örökgyó által örökösnek megnevezni kívánt személy azonosságának megállapítása során (Fővárosi Törvényszék, P.25.549/2006/47.).

¹⁴⁹ SCHLOSSER (2023) *i. m.* 4.

¹⁵⁰ Új Ptk. 7:14. § (3) bekezdés.

sem, ami szerint a juttatásban részesített jogi személy törvényes képviselője nem állhat hozzátartozói jogviszonyban a végrendelet tételében közreműködő személlyel.

Az írásbeli magánvégrendeletekre vonatkozó Ptk.-beli rendelkezések között találjuk azon másik szabályt, amely szerint a jogi személynek rendelt juttatás esetén nem lehet tanú a jogi személy tagja, vezető tisztségviselője, képviselője, felügyelő bizottsági tagja és munkavállalója, ugyanis az ilyen személy közreműködése a végrendelet megalkotásában a jogi személynek rendelt juttatást érvénytelenné teszi.¹⁵¹ Ezt a szabályt a szóbeli végrendelet tanújára is a megfelelően alkalmazni kell.¹⁵² Ezen rendelkezésből következik, hogy az írásbeli magánvégrendelet és a szóbeli végrendelet tanúja nem lehet a végrendeletben örökösnek nevezett, azaz juttatással érintett helyi önkormányzatnak a vezető tisztségviselője, azaz a polgármestere és munkavállalója. Amennyiben ugyanis ilyen személyek közreműködnek tanúként a végrendelet megtételében, úgy érvényesen nem szerezhet juttatást a helyi önkormányzat. Abban az esetben azonban, ha az ilyen érintett tanún kívül két másik „független” tanú közreműködik, a végrendeleti juttatás érvényes lesz.¹⁵³ Arra figyelemmel, hogy a helyi önkormányzati képviselők nem minősülnek sem a helyi önkormányzat tagjának, sem képviselőjének, az ő tanúkénti közreműködésük nem érinti a helyi önkormányzatnak rendelt juttatás érvényességét. A Ptk.-ban felsorolt kapcsolat fennálltát a végrendelet készítésének időpontjában kell vizsgálni,¹⁵⁴ amiből az is következik, hogy amennyiben a végrendelet készítése előtt állt fenn ez a kapcsolat, vagy a végrendelet készítését követően keletkezett és áll fenn esetleg az öröklés megnyílása időpontjában, a helyi önkormányzat nem esik el a juttatástól, az örökhagyó végrendeleti juttatása érvényes lesz.

Említést kell még tenni az írásbeli magánvégrendeletekre vonatkozó azon Ptk. szabályról, amely szerint az írásbeli magánvégrendelet tanúja, a végrendelet készítésénél közreműködő személy vagy ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelen, kivéve, ha a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó saját kezűleg írta és aláírta, valamint a tanú és a hozzátartozó részére történő juttatás akkor sem érvénytelen, ha a végrendelet megalkotásában az érintett tanún kívül még két tanú vett részt.¹⁵⁵ A közreműködő alatt a Ptk. a végrendelet megfogalmazóját, szerkesztőjét, leíróját és minden olyan személyt érti, akinek tevékenysége a végrendelet tartalmának érdemi befolyásolására nyújtott lehetőséget.¹⁵⁶ Ezt a szabályt a szóbeli végrendeletre is megfelelően alkalmazni kell.¹⁵⁷ Ezen

¹⁵¹ Új Ptk. 7:19. § (4) bekezdés.

¹⁵² Uo. 7:22. §.

¹⁵³ VÉKÁS Lajos: *A tanúnak vagy más közreműködőnek történő juttatás*. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024. A Ptk. 7:19. §-ához fűzött magyarázat.

¹⁵⁴ OROSZ Árpád (2024b): *Öröklési jog*. In Polgári Jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára. Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis, 2024. A Ptk. 7:19. §-ához fűzött magyarázat.

¹⁵⁵ Új Ptk. 7:19. § (1) és (2) bekezdés.

¹⁵⁶ Uo. 7:19. § (3) bekezdés.

¹⁵⁷ Uo. 7:22. §.

rendelkezés csak arra az esetre vonatkozik, ha a végrendelet tanúja, a közreműködő személy, illetve ezek hozzátartozója a juttatásban részesített személy, így ezen szabály a végrendeletben örökösnek nevezett helyi önkormányzatra nem értelmezhető. Nem érvénytelen a helyi önkormányzat javára rendelt juttatás akkor, ha az írásbeli magánvégrendeletnél, illetve a szóbeli végrendeletkezésnél közreműködő személy a juttatásban részesített helyi önkormányzat törvényes képviselője vagy munkavállalója, ugyanis ilyen összeférhetlenségi szabály csak a jogi személynek rendelt juttatás esetén a tanúként eljáró személy vonatkozásában került a Ptk.-ban megfogalmazásra.

4.1.3. A végrendelet egyes tartalmi elemei

Fentebb már utaltunk arra, hogy az örökgyó a végrendeletében több örökst is nevezhet, így akár több helyi önkormányzatot is megnevezhet a hagyaték egyes részeire vonatkozóan örökstként, vagy a helyi önkormányzat mellett a polgármesteri hivatalt is örökstként nevezheti meg. Ugyancsak említést tettünk arról, hogy az örökgyó arra az esetre, ha az örökse az öröklésből kiesne, más személyt nevezhet örökstté, azaz a helyettes örökstnevezés szabályai a helyi önkormányzatra is irányadóak, azaz, ha az eredetileg nevezett végrendeleti örökst kiesése esetére helyettes örökstként helyi önkormányzatot nevez az örökgyó, az helyettes örökstnevezésként érvényes lesz. Törvényes helyettes örökst azonban fogalmilag csak természetes személy lehet.

Nincs akadály annak sem, hogy a helyi önkormányzatot az örökgyó utóörökstévé nevezze abban a két esetben, amelyet a Ptk. érvényes utóörökst nevezésként ismer el, így elsősorban örökstnek nevezett házastársa halála esetére a házastársa háramlott hagyatékra, illetve az elsősorban örökstnek nevezett leszármazóra háramlott hagyatékra nevezett utóörökstként, utóbbi kapcsán arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendeletkezési képességgel és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna.¹⁵⁸ Az sem kizárt továbbá, hogy az örökgyó a végrendeletében a helyi önkormányzatot ne örökstként nevezze meg, hanem hagyományostként, azaz a helyi önkormányzat lehet dologi hagyományos,¹⁵⁹ illetve kötelmi hagyományos is.¹⁶⁰ Nem kizárt továbbá a helyi önkormányzat utóhagyományostként való meghatározása sem.¹⁶¹ A helyi önkormányzat lehet a végrendeletben meghagyás kedvezményezettjeként megjelölt személy is. Ilyen esetben a helyi önkormányzat is jogosulttá válik a követelésre, annak kikényszerítésére.¹⁶²

¹⁵⁸ Új Ptk. 7:28. § (3) és (4) bekezdés.

¹⁵⁹ Uo. 7:31. § (1) bekezdés.

¹⁶⁰ Uo. 7:31. § (2) bekezdés.

¹⁶¹ Uo. 7:32. § (1) bekezdés.

¹⁶² Uo. 7:33. §.

Felhasznált irodalom

- ANKA Tibor: *Helyettes örökös nevezése*. In OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014.
- ANKA Tibor: *Örökösnevezés*. In OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014.
- ÁRVA Zsuzsanna: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024.
- BÁNYAI Krisztina: A földszerzés korlátozása Nyugat-Európában. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám
- BOGÁR Krisztina: Az állam szükségképpeni örökléséről. *Gazdaság és Jog*. 2022/9-10.
- BOLLÓK János – KRISTÓ Gyula (ford.): *Szent István király Intelmei és Törvényei*. 6. kiadás. Budapest, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2014.
- DÚL János: Az öröklési jog megjelenése az egyes gazdasági társaságoknál, kitekintéssel az államra mint örökösre. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/15.
- FABÓ Tibor: *Kiesés az öröklésből*. In OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet. Budapest, Opten, 2014.
- FÁBIÁN Adrián: *Nagykommentár a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényhez*. Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024.
- HAMZA Gábor: Werbőczy István Tripartitumának jogforrási jellege magyar és nemzetközi összefüggésben. *Jogtörténeti Szemle*, 2015/1.
- HOMOKI-NAGY Mária: *A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig*. In Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 58. tom. 17. fasc, 2000. https://acta.bibl.u-szeged.hu/7053/1/juridpol_058_211-231.pdf.
- HORNYÁK Zsófia (2017): A földöröklés szabályozása egyes európai országokban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám.
- HORNYÁK Zsófia (2019): *A mezőgazdasági földek öröklése*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2019.
- HORNYÁK Zsófia – PRUGBERGER Tamás: *A föld öröklésének speciális szabályai*. In JUHÁSZ Ágnes (szerk.): Az új Ptk. öröklési jogi szabályai – tapasztalatok és kritikák. Tanulmánykötet. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2016.
- ILLÉS József: *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1904. 97–98. In PAUER Imre (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Tizenharmadik kötet, II. osztály rendeletéből. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1909.
- KISS Tibor: A termőföld öröklésének új szabályai. *Gazdaság és Jog*. 2022/7-8.
- KISS Tibor: *Änderungen und Fragmentierung des ungarischen Erbrechts*. *Debreceni Jogi Műhely*. 2022/1-2.

- KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz, részben összevont, részben a jogfejlődés újabb eredményeivel kiegészített IV. kiadás.* Budapest, Studium, 1938.
- KURUCZ Mihály: *Gondolatok a különös magyar földöröklési rendszerekről. Közjegyzők Közlönye.* 2018/5.
- NÓTÁRI Tamás: *A magánjog kodifikálása Magyarországon.*
https://real.mtak.hu/25242/1/notariptktortenetiopen_1_.pdf.
- OROSZ Árpád (2024b): *Öröklési jog.* In Polgári Jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára. Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis, 2024.
- OROSZ Árpád (2014): *Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben. Jogtudományi Közlöny.* 2014/6.
- OROSZ Árpád (2024a): *A végrendelet tartalma.* In Polgári Jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára. Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis, 2024.
- OROSZ Árpád (2024c): *A végrendelet tartalma.* In Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára, frissítve 2024. január 1., Jogkódex Internetes Jogi Adatbázis.
- PATYI András – SZALAY Péter – VARGA Zs. András: *Magyarország Alkotmányának szabályozási elvei. Szakértői változat. Pázmány Law Working Papers,* 2011/31.
- PÓLAY Elemér: *Kísérlet a magyar öröklési jog önálló kodifikációjára XIX. végén.* In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica,* 21. tom. 4. fasc., 1974.
- PRIBULA László: *Az öröklési jog nemzetközi fejlődéstörténete. Jogtudományi Közlöny,* 2002/1.
- SCHLOSSER Annamária: *A jogi személyek végintézkedéses öröklésének kérdései az ítélkezési gyakorlat tükrében. Polgári Jog.* 2023/3-4.
- SCHLOSSER Annamária – CSÍZI István: *Egyházak az öröklési jogban. Közjegyzők Közlönye.* 2007/10.
- SIKLÓSI Iván: *Az öröklési jog fejlődésének néhány főbb kérdése a középkori és az újkori jogtörténetben, modern összehasonlító jogi kitekintéssel.* Budapest, Orac Kiadó, 2023.
- SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja.* Negyedik, átdolgozott kiadás, II. rész. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933.
- TELESZKY István: *Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog.* Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1882.
- VADÁSZ Lajos: *Magánjogunk zsebkönyve.* Budapest, Ábrahám és Sugár, Bagó M. és Fia Utóda Könyvnyomdája, 1933.
- VÉKÁS Lajos: *A hagyományok ereje az öröklési jogi szabályozásnál.* In GÁRDOS Péter – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024.
- VÉKÁS Lajos: *A tanúnak vagy más közreműködőnek történő juttatás.* In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer Online Jogtár, 2024.
- VÉKÁS Lajos: *Az egyetemes jogutódlás elve.* In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer Online Jogtár.
- VÉKÁS Lajos: *Az öröklési jog az új Polgári Törvénykönyv Vitatervezetében. Jogtudományi Közlöny,* 2007/5.

VITÁNYI Béla: *A Tripartitum államjoga*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907.

WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6.

ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. 5. kiadás. Budapest, Franklin-Társulat, 1894.

A magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete, első szöveg. Készítették az Igazságügyministerium kebelében szervezett állandó bizottság szerkesztő tagjai. Második kiadás. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1900.

Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében. Jegyzetekkel és utalásokkal ellátta dr. Márkus Dezső, a M. Kir. Curia kisegítő bírója. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1907.

Indokolás a magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. 5. kötet, Öröklési jog. Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1920.

Egyéb források

<https://www.parlament.hu/web/orszaggyulesi-muzeum/kozepkor-harmaskonyv>

A védelem védtelenjei

Milyen nehézségek elé állítja a digitalizáció a munkajogi védelem intézményét?

Heinrich Renáta¹

¹ Dr. Eckl-Heinrich Renáta. Jogi előadó

¹ B+N Referencia Zrt., Budapest

KULCSSZAVAK

munkavállaló-védelem,
szűrkezőna, platform-
foglalkoztatás, digitalizáció, Uber

KEYWORDS

crowdwork, C2C, digitalization,
Uber, flexicurity

IDÉZÉS

HEINRICH Renáta: A védelem védtelenjei. Milyen nehézségek elé állítja a digitalizáció a munkajogi védelem intézményét? *Ember és Jog*, 2024/1. 37-59.

COPYRIGHT

© Szerző(k)
© Kiadó
2024

Az Ember és Jog kiadója a Pro Veritate Egyesület. A mű a Creative Commons (CC BY-NC-ND) licenc alatt áll.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Absztrakt: *Képes-e a jogalkotás lépést tartani a valós társadalmi-gazdasági folyamatokkal? A kérdést nem a 21. század hívta életre, azonban a válasz megtalálása egyre sürgetőbb. Az online térhódítás és a digitalizáció térnyerése nem csak a munka és a magánélet közti határoonalat tette képlékennyé, hanem az egyes munkavégzési kategóriák különbségeit is összemosta. A technológiai fejlődés olyan új jelenségeket is életre hívott, mint a platformalapú foglalkoztatás vagy az applikációs munkavégzés: ezeknek az intézményeknek a jogi keretek közt történő megfelelő elhelyezése merész és kreatív jogszakmai hozzáállást igényel a döntéshozóktól. Létezik-e egy harmadik kategória a munkavállalók és az önfoglalkoztatók közt, s ha létezik, kiérdemli-e a munkajogi védelem egy részét? Mennyiben elégséges a védelem jelenlegi szintje? Milyen jogalkotási koncepció rejti a kulcsot a megfelelő szabályozáshoz? Jelen írás ezekre a kérdésekre keres választ a kockázatok vizsgálatától a köztes zónában dolgozók helyzetének taglalásán keresztül a lehetséges megoldási javaslatokig.*

Abstract: *Is it possible for legislation to keep up with social and economical changes around us? This question is not a problem of the 21st century, but finding the solution became crucial in the past few decades. Digitalization and Web 3.0. mixed up boundaries between work and private life as well as among multiply categories of workers and created new phenomenon like crowdwork and work on demand via applications. The regulation of the above needs valiant and creative perspective from legislators. Is there an intermediate category between employers and self-employers, and if it exists, does it deserve the whole protection of labour law? Is the level of protection adequate nowadays? What kind of regulatory concept can be the key to appropriate legislation? The following article wants to find the answer and recommends some possible solutions.*

1. Bevezetés

A technológia rohamos fejlődése az élet minden területén, így a jogalkotásban és a jogalkalmazásban is kihívásokat kreál. A munkajog e tekintetben különösen érzékeny terület: a változásoknak való folyamatos kitettség – megfelelő szabályozási keretek hiányában – kiszolgáltatott helyzetbe hozhatja a foglalkoztatottakat. Mivel a munkavállalók ébren töltött idejük túlnyomó részét munkahelyükön töltik, teljesítményük nemcsak jelenlegi és jövőbeli egzisztenciájuk alapját képezi, de nagyban meghatározza mindennapjaik szocializációs folyamatait és önértékelésüket is: így elmondható, hogy mára a munka nem csupán gazdasági, de társadalmi és pszichológiai funkciót is betölt. A kérdés az, vajon képes-e a jelenlegi jogalkotás úgy reagálni a fenti változásokra, hogy a munkajog megőrizze eredeti, védelmi jellegű rendeltetését is.

2. Informatika a mindennapokban

2.1. Profilalkotás kontra adatvédelem

Ahhoz, hogy érdemben vizsgáljuk a digitalizációnak a munkajogra és a munkaerőpiacra gyakorolt hatásait, elengedhetetlen, hogy tágabb kontextusban szemrevételezzük a jelenséget. Elsőként érdemes szót ejteni azokról a rizikófaktorokról, amelyek az információs technológiát és a jogot legszorosabban összekapcsolják: a magánszférát érintő kockázatokat és az adatvédelmi kérdéseket.

Az elmúlt években a kibertámadások megnövekedett száma, hatásai és az általuk okozott kár mértéke egyértelművé tették, hogy a védelmi oldal lemaradásba került a támadókkal szemben. Ebben a felhasználói viselkedések elemzése hozhat áttörést,¹ ami azonban legalább annyi aggályt vet föl, mint amennyi előnnyel jár.

Bár a viselkedéselemzés módszere összetett folyamat, a mögötte meghúzódó alap gondolat viszonylag könnyen azonosítható: a felhasználói tevékenység megfigyelése során az elemző kialakít egy *felhasználói profilt*, melyhez bizonyos szokásokat és kedvteléseket társít (gondoljunk azokra a hirdetésekre, melyek korábbi kereséseink eredményeként jelennek meg a böngészőben). Ha azonban létezik *megszokott* felhasználói viselkedés, akkor az ezzel ellentétes magatartás a *szokatlan* kategóriába tartozik, utóbbi pedig felvetheti annak gyanúját, hogy az adott felhasználói rendszert támadás érte, s egyes karakterisztikák azért változtak meg, mert más felhasználó áll mögöttük. A védelem ilyen alapokra történő építése rendszeres és alapos megfigyelést igényel, mely indokolttá teszi a *fokozott védelmet* is, hiszen az adatok rendkívül részletes információkat nyújtanak a felhasználókról, ez pedig nem feltétlenül kívánatos (emlékezzünk a Snowden-botrányra).²

¹ KISS Attila – KRASZNAY Csaba: A felhasználói viselkedéselemzés kiberbiztonsági előnyei és adatvédelmi kihívásai. *Információs Társadalom*, 2017/1. 55.

² KISS – KRASZNAY i. m. 55.

A személyes adatok védelme még akkor is kényes társadalmi kérdésnek minősül, ha számos tapasztalat azt mutatja, hogy az állampolgárok hajlandóak „engedni” valamennyit alapjogaik védettség szintjéből biztonságérzetük fenntartásáért cserébe. Némiképp ironikus, mennyire felértékelődött az adatvédelem éppen abban a korban, amikor a közösségi oldalak elterjedése folytán a felhasználók önszántukból teszik közzé magánéletüket, melyek végleges eltüntetése lehetetlen azt követően, hogy felkerültek a világhálóra. A *Web 3.0* felhasználójának attitűdje nem korlátozódik a passzív megfigyelő szerepére:³ ő maga is *tartalomalkotóként* vesz részt a virtuális életben, még ha ez azzal is jár, hogy adatait nemcsak közeli baráti- és családi körének, de általa ismeretlen személyeknek, vagy éppen reménybeli munkáltatójának is tálcán kínálja. A tapasztalatok azt igazolják vissza, hogy a toborzási felelősöknek mára magától értetődő feladatuk az álláspályázatok benyújtóinak közösségi oldalaira is vetni egy pillantást (*background-check*).⁴ Ezen túlmenően a közösségi média elterjedésének és az általa biztosított lehetőségeknek köszönhetően olyan új fogyasztási modell⁵ alakult ki, mely a munkaviszonyt és annak szabályozását eddig nem látott kihívások elé állította többek között azzal, hogy az ismert fogalmi kereteket jelentős mértékben túlhaladta.

Visszakanyarodva az adatvédelem kockázataira, a viselkedéselemzés során használt rendszerek számos felhasználói szokást (böngészés, csatolmányok tartalma) figyelhetnek, s amennyiben ezek az adatok a későbbiek folyamán is összefüggésbe hozhatók az egyes felhasználókkal, már mindenképpen adatkezelésről kell beszélnünk (tekintet nélkül arra, hogy az anonimizált módon történik vagy sem), annak valamennyi garanciális követelményével együtt. Egyes kutatások szerint már három, első pillantásra az érintettel nem túl szoros kapcsolatban álló adat segítségével (nem, születési idő, irányítószám) jó eséllyel egyetlen személy azonosítható be, s pontosan ez az, amire a viselkedéselemzés irányul.⁶ Ha mégoly üdvös és elfogadható is a cél, le kell szögeznünk, hogy a módszer általános jelleggel veszélyt jelenthet az alapvető emberi jogokra. Mindennek elfogadása azt jelenti, hogy rendkívüli mértékben felértékelődik a törvényi alapelvek szerepe az adatkezelés során (célhoz kötöttség, adatminimalizálás, adatminőség, időbeli korlátok).

2.2. A digitalizáció általános hatásai a munka világára

Az adatkezelés visszavezet a foglalkoztatás és a munkajog vérkeringésébe, hiszen annak egyik jogszerű alkalmazási területe a munkavégzés világa. Az adatkezelés a kezdeti

³ KÁRTYÁS Gábor – RÉPÁCZKI Rita – TAKÁCS Gábor: *A munkajog digitalizálása. A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz*. Kutatási zárótanulmány. Budapest, 2016. 29.

⁴ KUN Attila (2018): *A digitalizáció kihívásai a munkajogban*. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 132.

⁵ SCHOUKENS, Paul – BARRIO, Alberto: The changing concept of work. When does typical work become atypical? *European Labour Law Journal*, 2017/8. 320.

⁶ KISS – KRASZNAY i. m. 61.

profilalkotástól (*back-ground check*) a munkáltatói ellenőrzésen át (munkahelyi internethasználat) a felmondási védelemig átszövi a foglalkoztatást.

Vitathatatlan, hogy a munkavállalóról rendelkezésre álló információk a rendszer által gyűjtött, illetve a munkaviszony létesítéséhez szükséges adatokon túlmenően (melyekből az úgynevezett prediktív profil összeáll) jelentősen kibővülnek a munkáltató számára bizonyos „offline” ismeretekkel: így alakul ki az *explicit profil*, mely sokkal pontosabb azonosítást tesz lehetővé az alábbiak szerint.⁷ Tekintettel arra, hogy meghatározott garanciák érvényesülése mellett a munkahelyi eszközök adattartalma és az internethasználat ellenőrizhető, a munkavállaló online tevékenysége végső soron kontroll alá vonható. Ha feltételezzük, hogy a munkáltató nem pusztán az elektronikus üzenetek forgalmának számszerű mutatóit figyeli, hanem a kommunikáció tartalmát is (például mert üzleti titkok kiszivárogtatását kívánja megakadályozni), könnyen különleges adatok (vallási, politikai nézetek, egészségügyi állapot, etnikai hovatartozás, szexuális irányultság, családi státusz) is a tudomására juthatnak.

A fentiek két aggályt is felvetnek. Az egyik, hogy noha a munkaviszonyhoz kapcsolódóan az érintettek nyilván hozzájárulnak személyes adataik kezeléséhez, a Nemzeti Adatvédelmi- és Információszabadság Hatóság álláspontja⁸ szerint ez nem jelent kellő jogalapot a fent vázolt profilalakításhoz, hiszen a munkáltató hatalmi helyzetéből eredően a munkavállaló beleegyezése nem lehet abszolút befolyástól mentes. A másik, témánk szempontjából fontosabb probléma, hogy amennyiben a munkáltató a profilalkotással olyan adat birtokába jut a munkavállalóról, mely számára nem elfogadható, mi állja útját annak, hogy jogszerűnek látszó indokba burkolva önkényesen bocsássa el a dolgozót? Lehetséges-e ilyen esetben az egyenlő bánásmód vagy rendeltetésszerű joggyakorlás követelményébe ütköző felmondás miatt eredményesen igényt érvényesíteni?

Napjaink internetes aktivitása minden eddiginél könnyebben vezet a munka és a magánélet összemosódásához. A munkavállaló közösségi médiahasználat a egyfelől kifejezetten hasznos lehet (a LinkedIn például rövid idő alatt népszerű és meghatározó online segítőtársává vált az álláskereső és a foglalkoztatók összekapcsolásának), ugyanakkor mind munkaidőben, mind azon túl problémákat vet fel: a munkavállaló számára állandó kísértést jelent, hogy munkaideje alatt is kövesse a közösségi oldalakat, munkaidőn túli online megnyilvánulásai pedig sérthetik a munkáltató érdekeit.⁹

További problémát jelent az elektronikus kommunikáció térnyerése és annak egyenértékűsége vagy éppen „alacsonyabb rendűsége” a munkaviszony fennállása és megszüntetése során. A technológiásemleges szabályozás, melyet a hatályos hazai munkajog is követ, bizonyos esetekben az elektronikus dokumentumban tett

⁷ KISS – KRASZNAY i. m. 64.

⁸ A Nemzeti Adatvédelmi- és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről. Budapest, 2016. 7–12.

⁹ KUN (2018) i. m. 132.

nyilatkozatokat is írásbelinek tekinti, ami gyakran generál vitákat a gyakorlatban, hűen tükrözve a digitalizáció és a munkajog problémás viszonyát.

Mivel a jogszabályok általános magatartási szabályokat állapítanak meg, melyek mindenkire nézve kötelezők, legitim elvárás az állampolgárok részéről, hogy a jelentős társadalmi-gazdasági változásokra a jogalkotás megfelelő módon és adekvát időben reagáljon. Ezt a követelményt a foglalkoztatásra vonatkoztatva úgy tételezhetjük fel jogalkotói célként, hogy a munkajog feladata biztosítani a munkavállalók teljes köre számára a szociális- és jogi védelem megfelelő szintjét, tekintet nélkül arra, hogy fogalmilag hogyan nevezzük őket.¹⁰ Ennek vonatkozásában a legkomolyabb kihívást a digitalizáció és az abból eredő applikációs munkavégzés elterjedése, az ilyen tevékenységeknek a szabályozási környezetben történő elhelyezése, valamint az azzal kapcsolatos munkajogi védelem jelenti.

2.3. Munkajog és technológia találkozása: a platformalapú munkavégzés

A digitalizáció térnyerése a munka világában négy fő folyamatot indított el. Elsődlegesen, a technológiai fejlődéssel számos készség felértékelődött (adatelemzésben való jártasság, digitális kompetenciák), ami új munkaköröket hívott életre. Ezzel összhangban bizonyos munkakörök alapvetően megváltoztak, ami előtérbe helyezte a munkavállalók alkalmazkodóképességét. Harmadrészt bizonyos munkahelyek, pozíciók megszűntek (ez a hatás az alacsonyabb képzettséggel és szaktudással rendelkező, eleve nehezebb helyzetből induló munkavállalókat érinti szignifikánsan): a termelési folyamatok automatizációjával a monoton munkák javarésztre kiválthatóvá vált, s csak reménykedjünk abban, hogy hosszútávon ez nem a munkanélküliség növekedését, hanem a kreatív tevékenységek térhódítását eredményezi (bár a mesterséges intelligencia szemünk láttára történő, rohamos léptékű térnyerése azt látszik előrevetíteni, hogy a jól képzett munkaerő sem érezheti maradéktalanul biztonságban magát). Végül, de nem utolsó sorban gyakoribbak a nagyobb rugalmasságról tanúskodó platformalapú munkák – itt érkezünk el a *sharing economy* fogalmához.¹¹

A *sharing economy* jelensége részben a fenti változásokra adott válaszként, az új igények kiszolgálására jelent meg, s arra épül, hogy a fogyasztók egymás között osztják meg az árukat és szolgáltatásokat (*costumer to costumer/C2C*). Ebben a kapcsolatrendszerben más szereplők (elvileg) kizárólag az online platformot szolgáltatják, mely elősegíti a kereslet és a kínálat találkozását.¹²

A fenti konstrukcióban a munkavégzés két fő típusát különböztethetjük meg: az egyik az úgynevezett *crowdwork*, melynek keretében az egyes részfeladatokat a világháló piacán

¹⁰ KUN (2018) i. m. 136.

¹¹ KUN (2018) i. m. 123.

¹² RÁCZ Ildikó: *A sharing economy munkajogi kihívásai, különös tekintettel az uberizált munkaerőre*. In MISKOLCI-BODNÁR Péter (szerk.): XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2017. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. 273.

kiosztják az azt elvégző személyek közt, s maga a munkavégzés is egy konkrét online platformhoz kapcsolódik.¹³ Némiképp eltérő konstrukcióról beszélünk a *work on-demand via apps* esetén, mely alkalmazásokon keresztül kínált és elvállalt munkavégzési formákat takar (szerelés, szállítás, takarítás).¹⁴

Alapvető kérdés, hogy mi különbözteti meg az ilyen személyek munkavégzését a munkaviszonyokban dolgozók tevékenységétől. Önmagában az, hogy ilyen distinkciót kell tennünk, jól tükrözi a jogalkotás lemaradását a valós társadalmi-gazdasági folyamatokhoz képest, ugyanis, mint az alábbiakból látható, a sharing economy keretében tevékenységet végzők egyik munkajogi kategóriába sem tartoznak bele a hatályos magyar szabályozás értelmében. Ahogy a témát illetően többen rámutattak, „egy kör alakú lyukba próbálunk egy kockát betuszkolni”.¹⁵

Nem kétséges, hogy az ilyen keretek közt munkát végző és szolgáltatást nyújtó személyeket nagyfokú rugalmasság jellemzi: a foglalkoztatottak maguk döntenek el, mikor szeretnének dolgozni, és a szolgáltatók is akkor alkalmazzák őket, amikor gazdasági szükségleteik azt leginkább indokolják. Ebből eredően potenciálisan kisebb a munka világára jellemző pszichoszociális nyomás, s nem elvárás a heti vagy havi meghatározott óraszámot elérő, rendszeresen ütemezett munkavégzés (függetlenül attól, hogy a tevékenység annál jövedelmezőbb minél több időt és energiát fordítanak rá).¹⁶

A rugalmasság, a munkaidőbeosztás szabadsága és az, hogy a munkavégzés az esetek nagy részében nem helyhez kötött, a sharing economy keretei közt történő foglalkoztatást nyomokban egyes atipikus jogviszonyokhoz teszi hasonlatossá. Ugyanakkor mégsem beszélhetünk a hatályos magyar jogban szabályozott sajátos formák egyikének maradéktalan megvalósulásáról, csupán jellemzők szintjén megnyilvánuló átfedésekről. A hasonlóságok nem teszik a tevékenységeket távmunkavégzéssé, részmunkaidős vagy kötetlen foglalkoztatássá, hiszen ezek mindegyikének megvalósulási feltétele a munkaszerződésben történő írásbeli rögzítés – ez értelemszerűen hiányzik a sharing economy keretei közt megvalósuló foglalkoztatási formákból, hiszen eleve munkaszerződés sincs a felek közt.¹⁷

A klasszikus foglalkoztatási formák mellett nagyobb teret nyernek az alternatív, kevésbé szabályozott jogviszonyok, olyannyira, hogy egyes elméletek már megkérdőjelezik

¹³ DE STEFANO, Valerio: *The Rise of the „Just-in-Time Workforce”: On-demand work, Crowdwork, and Labor Protection the Gig Economy*. In *Conditions of Work An Employment Series No. 71*. Geneva, International Labour Office, 2016. 1–23.

¹⁴ KUN Attila (2013): *Közösségi média és munkajog – avagy „online” munkaidőben és azon túl*. *Munkaügyi Szemle*, 2013/3. 17.

¹⁵ RÁCZ *i. m.* 274.

¹⁶ KUN (2018) *i. m.* 120.

¹⁷ RÁCZ *i. m.* 275.

a hagyományos munkáltatás realitását, létjogosultságát is, mivel a gazdasági szereplők közti határok egyre inkább összemosódnak.¹⁸

2.4. A legismertebb példák

A jogászok körében a 2010-es évek elején kiemelt érdeklődés övezte az olyan új típusú szolgáltatók megjelenését és jogi minősítését, mint például az *Uber*. Sajnos hazánkban rövid élettartam után ezt a konstrukciót a jogalkotó végül betiltotta, ugyanakkor a koncepció számtalan tanulsággal szolgál, egyben rávilágít arra, hogy nem feltétlenül a tilalmazás a megfelelő reakció az olyan új jelenségekre, melyeknek szabályozása megköveteli a komoly szakmai háttérmunkát.

Az *Uber* esetében a *work on-demand via apps* példaértékű megvalósulásáról beszélhetünk, hiszen a rendelkezésre bocsátott online felület összekapcsolja a keresletet a kínálattal. Joggal vetődik fel a kérdés, bevonható-e ez a felállás a munkajog ernyője alá, vagy önálló vállalkozóknak tekintendők az *Uber* sofőrök. Másik oldalról vizsgálva a kérdést: rendelkezik-e a platform a munkáltatói minőség tipikus jegyeivel? Ez azért nem elhanyagolható, mert a szabályozás hagyományosan a munkaviszonyban történő foglalkoztatásra építi a védelmi rendszert, viszont a munka világának változatosabbá válásával nehéz pontosan meghatározni, kik is egy adott jogviszony szereplői.

Kun Attila ezzel kapcsolatban úgy érvel, hogy minden jövedelmet termelő aktivitást munkának kell tekintenünk, s amennyiben ez valamilyen függő mozzanatot is magában hordoz, akkor az egyénnek nemcsak szüksége van munkajogi védelemre, de ki is érdemli azt.¹⁹ Éppen ez a védelem az, ami sérül, ha az új társadalmi jelenségek nyomán kialakult *sharing economy* formáira nem reagál kielégítően a jogalkotás. Hazai jogunk az *Uber* sofőröket vállalkozóknak tekintette, ami által az érintettek teljességgel kívül rekedtek a munkajogi védelem körén. Helyzetük áttekintése megmutatja, hogy a *sharing economy* területén tevékenykedő személyek kategorizálásakor azok a *minősítő jegyek*, melyekre hagyományosan támaszkodunk a munkaviszony és a foglalkoztatásra irányuló egyéb jogviszonyok elhatárolásában, ez esetben nem juttatják nyugvópontra a kérdést.

Ami a munkaviszonyra utaló elemeket illeti, kétségtelen, hogy az *Uber* sofőrök vonatkozásában személyes munkavégzési kötelezettség áll fenn. A munkajogi sajátosságok körét bővíti az is, hogy az *Uber* szelektálhat a sofőrök közt az utasok által adott visszajelzések alapján, így komoly ellenőrzési jog körvonalazódik a sofőrök felett. Nem vitatott az sem, hogy a munkát jellemzően más személy javára végzik a sofőrök, melyért cserébe rendszeres ellenértékben részesülnek. Az *Uber* bizonyos feltételek fennállása esetén szankciót is alkalmazhat: amennyiben a fuvarfelkérések meghatározott hányadát elutasítja a sofőr, tízperces „offline” büntetést kap, ami bevételének egy részétől fosztja meg – ez erős

¹⁸ RIFKIN, Jeremy: *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons and the Eclipse of Capitalism*. New York, Plagrove Macmillan, 2014.

¹⁹ KUN (2018) i. m. 125.

hasonlóságot mutat a munkavállaló vétkes kötelezettségszegése esetén alkalmazható jogkövetkezményekkel. Az sem elhanyagolható, hogy a sofőrök az Uber rendszerén kívül nem vehetik fel a kapcsolatot utasaikkal a fuvart követően, mely felveti egy, a munkajogból jól ismert versenytilalmi megállapodáshoz hasonló konstrukció meglétét egy nem munkajogként aposztrofált jogviszonyban.²⁰

A fentiekkel ellentétben felsorakoztathatók érvek amellet is, hogy önálló munkavégzési formáról van szó, hiszen az Uber nem határoz meg a sofőrök számára munkarendet vagy munkaidőbeosztást, a tevékenység végzéséről a foglalkoztatottak maguk döntenek. A sofőrök saját járművet használnak a tevékenység végzéséhez, s ennek költségeit is viselik, munkaeszközt tehát nem biztosít számukra az Uber.²¹ A magyar jogrend védelmében említendő, hogy még a rendkívül fejlett és rugalmas jogrendszerrel rendelkező államokban is meglehetősen sokszínűnek mondható a joggyakorlat az Uber sofőrök jogviszonyának megítélésben. Míg a *Mr. Y. Aslam and Mr. V. Farrar and Others v. Uber* ügyben az angol bíróságok arra a következtetésre jutottak, hogy a sofőrök munkavállalók, a *Darrin E. McGillis v. LLC Uber* ügyben a floridai jogalkalmazó vállalkozónak minősítette őket.²²

Noha az Uber jelenleg hazánkban nem működő konstrukció, a platformalapú munkavégzés egyéb formái itthon is megjelentek és virágoznak, különösen az étel- és italszállítás területén. Ez is azt mutatja, hogy a bizonytalanságok ellenére a sharing economy típusú foglalkoztatás elvitathatatlan előnyökkel bír, s éppen a konstrukció tartós fennmaradása érdekében lényeges a védelem kiterjesztése az ilyen keretek közt tevékenykedőkre.

2.5. Kitekintés az elektronikus kommunikációra

A felgyorsuló technológiai fejlődés következtében a minket körülvevő világban az egyetlen állandó tényező a változás, s ez határozza meg a munkavégzésünket, valamint az azzal kapcsolatos munkáltatói és munkavállalói attitűdöt is. Egyfelől felértékelődik a munkavállaló alkalmazkodóképessége, másfelől (a Covid-19 járvány és az otthoni- vagy távmunkavégzés elterjedése óta) megkérdőjeleződik a munkavégzés idő- és térbeli egysége. Az internet térnyerése és a technológia fejlődése magától értetődővé tette a gyors információáramlást és az azonnaliságot, új lehetőségeket hozva a munka világába. Ennek egyik leginkább vitatott terepe az elektronikus kommunikáció. Az elektronikus dokumentumok gördülékenyebbé tehetik a munkafolyamatokat, időt és energiát takarítanak meg, azonban a jelenlegi technológiaszemleges szabályozás mellett a biztonság és a bizonyíthatóság könnyen csorbát szenvedhet.²³

²⁰ RÁCZ *i. m.* 276–279.

²¹ RÁCZ *i. m.* 277.

²² KUN *i. m.* 128.

²³ KÁRTYÁS – RÉPÁCZKI – TAKÁCS *i. m.* 34.

Ahogy fentebb is érintettük, hatályos jogi szabályozásunk a technológiasemleges szabályozás mellett köteleződött el, és bizonyos kritériumok együttes fennállása vagy munkahelyi „gyakorlat” megvalósulása esetén tekinti írásbelinek az elektronikus úton tett közléseket.²⁴

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez fűzött kommentár – figyelembe véve, hogy jogalkotó célja az alakiságok egyszerűsítése volt²⁵ – az alábbiak szerint fogalmaz:

„Mivel az Mt. nem határozza meg taxatív módon az elektronikus dokumentumok körét, az a technikai fejlődés előrehaladásával bővíthet, azaz nyitott kategóriáról van szó. Elektronikus dokumentumnak minősülhet tipikusan az e-mail, az sms és elvileg a különböző közösségi, kapcsolati hálózatok oldalain tehető bejegyzések is. Hangsúlyozni kell, az elektronikus dokumentumnak nem kell elektronikus aláírással rendelkeznie, hogy kielégítse az írásbeliség követelményeit. Éppen ezért akár egy felmondás is megtehető elektronikus dokumentumban, noha a bizonyítási teher abban a tekintetben, hogy ki volt a nyilatkozattevő stb. a nyilatkozót terheli.”

A jogvitákban ezáltal nagymértékben felértékelődik a bírói gyakorlat szerepe. Tekintettel arra, hogy mind a korábbi, mind a hatályos polgári perrendtartás a szabad bizonyítás talaján áll, ²⁶ a bíróságoknak lehetőségük van arra, hogy az egyedi körülményeket is figyelembe véve a konkrét esetekben kialakítsák az elektronikus dokumentumok bizonyító erejét s azt, hogy a közlés megfelel-e a törvényi követelményeknek.

A forrásként felhasznált kutatási zárótanulmány munkavállalói kérdőívek segítségével is vizsgálta az elektronikus közlési formák munkahelyi gyakorlatát mind munkáltatói, mind munkavállalói oldalról.

Az eredmények szerint a különös együttműködést igénylő kérdéseknél, például a szabadság kiadásánál mind a szóbeli, mind a hagyományos és elektronikus írásbeli út bevett közlési módnak számít. Ezzel szemben a táppénzes állomány esetén – tekintettel arra, hogy háttérben sokszor váratlan esemény áll – felértékelődik a gyors közlés fontossága, így jóval magasabb a digitális kommunikáció (e-mail, SMS, telefonbeszélgetés) elfogadottsága. A felmondással kapcsolatos válaszok eklektikus képet mutatnak: a válaszadók 35%-a szerint a szóbeli nyilatkozat is elfogadható, az e-mail üzenetet azonban csupán a megkérdezettek 15%-a tekintette megfelelő módnak.²⁷

²⁴ A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 22. § (2) bekezdése.

²⁵ KÁRTYÁS – RÉPÁ CZKI – TAKÁCS *i.m.* 36.

²⁶ A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 6. § (1) bekezdése, valamint a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 263. § (1) bekezdése.

²⁷ KÁRTYÁS – RÉPÁ CZKI – TAKÁCS *i. m.* 38.

A munkáltatói oldalt tekintve gyakori, hogy a rendkívüli munkaidő elrendelésére formai kötöttségek nélkül kerül sor, a képzések elrendelésénél a szóbeli és írásbeli közlés mellett megnövekedett az e-mail üzenetek szerepe. A munkaszerződés módosítására tett ajánlat, noha kötelező alakisághoz nem kötött, mégis jellemzően írásban történik. Az írásbeli és szóbeli közlés mindhárom fenti kérdésben maga mögé utasította az elektronikus levelet.²⁸

Tegyük fel, hogy a munkáltató e-mail üzenetben közöl felmondást a munkavállalóval. A nyilatkozattevő személye eleve kétséges lehet (noha a munkáltató utóbb akár egy peres eljárás előrehaladott szakaszában is jóváhagyhatja a nem jogosulttól származó jognyilatkozatot), és a feladás időpontja is megkérdőjelezhető. Ugyanakkor az esetleges jogellenes felmondás megtámadására nyitva álló harmincnapos határidő a közléssel veszi kezdetét, így meg kell állapítanunk ennek időpontját.

A munka törvénykönyve szerint az elektronikus dokumentum akkor tekinthető közöltnek, ha a címzett részére hozzáférhetővé vált, ami további kérdéseket vet fel. Vajon a közlés időpontja az, amikor a levél a munkavállaló postafiókjába megérkezik? Vagy amikor a felhasználó belép a fiókba leveleinek megtekintése céljából? Esetleg éppen a konkrét üzenetre történő kattintáskor?²⁹ A három időpont közt rendkívül jelentős idő eltelhet, ráadásul az ellenőrizhetőség is aggályos. Befolyásolja-e a fentieket, ha a közléskor munkavállaló keresőképtelen vagy szabadságát tölti? Köteles-e ilyenkor követni munkahelyi levelezését, s ha igen, milyen gyakran? Mi történik, ha nem a munkahelyi, hanem a privát e-mail címére történik a kézbesítés? Amennyiben a munkavállaló sejti, hogy a munkáltató meg kívánja szüntetni a jogviszonyát, elodázhathatja-e ennek hatályosulását azzal, hogy nem nyitja meg a felmondást tartalmazó iratot? Egy sor kérdés, melyben a jelenlegi szabályozás annyi támpontot ad, hogy amennyiben a címzett vitatja a közlés szabályszerűségét, úgy annak bizonyítása a jognyilatkozatot tevő személyt terheli.

A fenti pontokban rögzítettek azt látszanak alátámasztani, hogy az innováció a munka világában mérföldekekkel maga mögött hagyta a jogalkotást, melynek találkozása a munkavállalók alacsony jogtudatosságával a legkevésbé sem szerencsés párosítás. Az így keletkezett problémák két csoportba sorolhatók.

Az első, kisebb halmaz azon kihívások csoportja, melyek a szűkebb értelemben vett munkajog belső működését érintik, például az, hogy az elektronikus kommunikációnak tulajdoníthatunk-e olyan jelentőséget, mint az írásbeli közléseknek, továbbá az, hogy a tipikus és atipikus foglalkoztatási formák számára biztosított védelem közt is meglehetősen nagy szakadék húzódik meg. A másik, nagyobb halmaz a tágabb értelemben vett foglalkoztatást érinti, s azokat a hatásokat, melyek a klasszikus munkavégzési módusokon kívül eső forrásokból érik a munkajogot: itt elsődlegesen az új munkavégzési formák és azok klasszikus minősítő jegyek alapján történő besorolása érdemel figyelmet.

²⁸ KÁRTYÁS – RÉPÁ CZKI – TAKÁCS *i. m.* 39.

²⁹ KÁRTYÁS – RÉPÁ CZKI – TAKÁCS *i. m.* 41–42.

Azok a foglalkoztatási módszerek, melyeket a technológiai fejlődés nyomán kibontakozó új igények hívtak életre, nyitott szemlélet hiányában csak lebegnek a szabályozás hiánya által teremtett légüres térben.

3. A jogalkotás lemaradásának következményei

3.1. Létezik-e középút?

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a foglalkoztatás túlnyomórésze továbbra is munkaviszony keretében történik, ezzel szemben állnak az önfoglalkoztatók (vállalkozók, szabadúszók); az egyéb típusú (*szürke zóna*) szabályozása az elmúlt évtizedben került az európai munkajogi viták középpontjába, s csupán az utóbbi években vetődött fel a magyar munkajogi gondolkodásban.³⁰ A legtöbb országban a munkakapcsolat „standard” vagy „tipikus” jelzővel illetett modellje kapja a legkiterjedtebb védelmet, az egyéb formák (pl. atipikus szerződések alapján fennálló jogviszonyok) különbözőségeik mértékétől függően csekélyebb védelemben részesülnek.³¹ A kérdés azért is érdemel különös figyelmet, mert az atipikus munkavégzés és az önfoglalkoztatás az OECD-országokban az összes foglalkoztatás egyharmadát teszik ki.³²

A tapasztalatok szerint a tipikus és atipikus munkaviszonyban állók számára sem biztosított egyenlő mértékben a munkajogi védelem. Ez a probléma hatványozódik az olyan jogviszonyok esetében, melyet a hazai jogirodalom kiemelkedő személyiségei, így Gyulavári Tamás is függő jogviszonynak tekintenek, s bizonyos, egyéni vállalkozásra mutató jegyeik mellett sem határozhatók meg egyértelműen önfoglalkoztatásként.

A legkomolyabb nehézséget a besorolás bizonytalansága és az ebből eredő további következmények jelentik, különös tekintettel arra, hogy a bizonytalan státuszban álló foglalkoztatottak a védelem peremére kerülnek. Az európai és hazai szintű tendenciák azt mutatják, hogy a fentebb részletezettek a következőket eredményezik.³³

1. A hagyományos munkaügyi kapcsolatok rendszere, a munkaviszony-munkáltató-munkavállaló fogalmi keretei elavultak, válságba került a munkajog definíciós rendszere. A hagyományosan alkalmazott minősítő jegyek már nem adnak egyértelmű választ arra, hogy munkaviszonyról vagy egyéb, munkavégzésre irányuló jogviszonyról beszélünk-e egy-egy konkrét esetben, a bírói gyakorlat szerepe növekszik.

2. Függőség olyan jogviszonyokban is lehetséges, melyeket nem tekintünk munkaviszonynak, erre azonban a jogalkotás mindeddig kevésbé reagált. A védelmi jogok katalógusa, mely a jogviszony megnevezésétől függetlenül valamennyi foglalkoztatott személy számára biztosított, rendkívül rövid.

³⁰ GYULAVÁRI Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán.* Pázmány Press, Budapest, 2014. 265.

³¹ SCHOUKENS – BARRIO *i. m.* 307.

³² https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2024_ac8b3538-en

³³ GYULAVÁRI *i. m.* 265–285.

3. Az önfoglalkoztatás elterjedt, de bizonytalan mód, melyet jól mutat az is, hogy sokáig sem hazai, sem közösségi viszonylatban egységes fogalma nem alakult ki (a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) által alkotott definíció³⁴ is inkább felsorolás, mint meghatározás).

4. Az alkalmazott szabályozási koncepciók növelik a munkavállalók és az annak nem minősülő, ám függő munkát végző személyek védelmi szintje közötti szakadékot, míg az orvoslást célzó megoldási módok nem egységesek.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a fenti megállapítások milyen negatív hatásokat eredményeznek a foglalkoztatottak számára biztosított munkajogi védelem szempontjából, ez ugyanis szoros kapcsolatot mutat a lehetséges megoldási alternatívákkal.

Ahhoz, hogy ezeknek a kérdéseknek a fontosságát felmérhessük, le kell szögeznünk egy lényeges különbséget a munkaviszony és a munkavégzésre irányuló egyéb polgári jogviszonyok közt. Munkaviszonyokban a jogpolitikai cél az egyensúlytalanság kiküszöbölése az erőteljes függőségi helyzetben, míg a polgári jogviszonyok alapelve, hogy a jogalanyok maguk viselik tevékenységük kockázatát. Ha azonban bizonyos jogviszonyok inkább a függőség felé mutatnak, s az egyensúly ugyanúgy felborul, mint a munkaviszonyban, jogszerű lenne csupán azért eltekinteni a védelemtől, mert névleg más jogintézményről beszélünk?

3.2. Válságban a munkajog?

Az uniós jogalkotás a munkavállalók fogalmának meghatározásánál elsődlegesen arra fókuszál, hogy a négy alapszabadsághoz hozzátartozik a munkaerő szabad áramlása is, mint a belső piac és az uniós polgárságnak alapja.³⁵ A fogalom (melyet az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata alakított ki), a nemzeti jogoktól független jelentést hordoz, a szabad mozgás oldaláról közelítve meg a kérdést, és kritériumrendszer alapján definiált.³⁶ Eszerint munkavállaló az, aki egy meghatározott ideig más személy részére és annak irányítása mellett ellenszolgáltatás fejében tényleges gazdasági célú tevékenységet folytat.³⁷ A széleskörű definiálás bizonytalanságot hordoz, hiszen sem az ellenérték minősége, sem az irányítás mértéke nem kerül meghatározásra. A bíróság ítélkezési gyakorlata a munkavállalói minőség korlátjaként nevesíti az önállóan szolgáltatást nyújtó személyeket, akiknél nem látja megállapíthatónak az alárendeltséget,³⁸ s noha elviekben az ilyen dolgozók esetében nem a jogviszony formális azonosítása számít, hanem a tényleges függőség, az új típusú foglalkoztatási formákban ez nem mindig egyszerűen eldönthető kérdés.

³⁴ https://mersz.hu/dokumentum/wk853__197/

³⁵ C-85/96.M Martinez Sala v. Freistaat Bayern (1998).

³⁶ 75/63. Hoekstra v. Bestuur der Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten (1965).

³⁷ GYULAVÁRI *i. m.* 268.

³⁸ C-256/01. Allonby v. Accrington and Rossendale College and Others (2004).

A hazai szabályozás a rendszerváltás óta duális szemléletet tükröz, s a munkát végzőket két csoportra osztja: az alárendeltségben dolgozó munkavállalókra, valamint az önállóságukat megtartó, egyéb polgári jogviszonyokban (jellemzően megbízási vagy vállalkozási szerződés keretében) tevékenykedőkre. Bár a munkajog területén a tipikus jogviszonyokat tekintjük uralkodónak, a gazdasági szereplők oldaláról egyre inkább felmerült a rugalmasság igénye, mely az atipikus jogviszonyok elterjedését és a munkaviszonyon túli foglalkoztatási jogviszonyok problémájának középpontba kerülését eredményezte:³⁹ hazai viszonylatban éppen ezért fontos kérdésként merül fel, hogy utóbbi csoportokra mennyiben terjeszthető ki a munkajog védelme. A gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy a foglalkoztatók inkább a munkajogból való menekülést választják költségeik csökkentése és a szigorúbb szabályok megtartásának elkerülése végett. Az állam a tiltás és szankcionálás eszközével, illetve rugalmasabb jogalkotási megoldásokkal törekszik ezt visszaszorítani.

A fentiek elhatárolása azonban nem oldja meg a platformalapú foglalkoztatással kapcsolatban felvetett kérdéseket. Azoknak a minősítő jegyeknek az alkalmazása, melyek a jogviszonyok elhatárolására hivatottak, az ilyen munkavégzés vizsgálatakor kudarcot vallanak, mivel jelentős részük a munkaviszony irányába mutat, de legalább ilyen hányaduk enged polgári jogviszonyra következtetni.⁴⁰ Gondolhatnánk, hogy amennyiben tartalmi oldalról nem sikerül eredményesen distinkciót tenni, az alanyi oldalról történő megközelítés eredményesebb lesz, azonban ez sem bizonyul kétséget kizáróan igaznak. Egyfelől rendkívül nehéz annak elhatárolása, hogy a foglalkoztatottak önálló vagy függő tevékenységet látnak el,⁴¹ így tehát munkavállalóknak minősülnek vagy sem, azonban legalább ennyi kérdést vet fel annak megítélése, hogy az elviekben közvetítő szerepet betöltő platformok mennyiben tekinthetők munkáltatóknak. Ez különösen arra tekintettel érdemel figyelmet, hogy a tapasztalatok szerint a foglalkoztatott alárendeli magát a platform feltételrendszerének, mely azonban nem nyújtja részére a szokványos garanciákat.⁴² Ha azt vesszük alapul, hogy a munkaviszony nem csupán a munkavállaló hűségkötelmét jelenti, hanem a munkáltató gondoskodási kötelezettségét is (hiszen éppen ettől több a hagyományos áru-csere viszonynál), komoly torzulás mutatkozik a szinallagmatikus jelleg tekintetében. Ezen nem változtat az sem, hogy az európai gyakorlatban látunk példát arra, hogy az ilyen platformok nem tekinthetők egyszerű információs társadalmi szolgáltatásnak, azaz pusztán összekötő fórumnak a kereslet és a kínált közt,⁴³ hiszen önmagában ez nem eredményezi a virtuális „munkáltató”

³⁹ GYULAVÁRI *i. m.* 281.

⁴⁰ RÁCZ *i. m.* 276.

⁴¹ Douglas O'Connor v. Uber Technologies Inc. (C13-3836 EMC), Mr Y. Aslam and Mr. Ferrar and Others v. Uber (2202550/2015), Darrin E. McGillis v. Department of Economic Opportunity and Raiser LLC (3D15-2758).

⁴² KUN (2018) *i. m.* 125.

⁴³ Maciej Szpunar Főtanácsnok indítványa, C-434/15. 2017. május 11. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-05/cp170050hu.pdf>

alkalmasságát a hagyományos munkajogi kötelem bizonyos tartalmi elemeinek maradéktalan megvalósítására.

Az online platformok éppen a védelem és a garanciák szempontjából nem rendelkeznek a hagyományos munkáltatói szerepkörrel, különösen a munkáltató gondoskodási kötelezettsége szorul háttérbe. Ennek eredményeként, bár a foglalkoztatottak alárendeltségi helyzete kevés eltérést mutat a munkavállalói státuszhoz képest, a munkajogi védelem a dolgozók ezen körére nem terjed ki mindaddig, amíg arra a jogalkotás megfelelő megoldást nem talál.

3.3. A tetten érhető függőség

A platform alapú foglalkoztatás esetében a munkát végző személy szigorú feltételrendszernek veti alá magát annak érdekében, hogy a konkrét alkalmazáson keresztül folytathassa tevékenységét és találja meg azokat, akik szolgáltatásait igénybe kívánják venni. A függőség tehát nem feltétlenül kizárólag a klasszikus jogi értelemben vett munkaviszonyokat jellemzi, kiterjed például az ügynöki tevékenységet (többnyire vállalkozóként) folytató személyekre is.⁴⁴

A platformok fent említett szigorú feltételrendszereit a szolgáltatásokat nyújtók kénytelenek elfogadni és betartani. Ilyen például a platformok szelektálási és értékelési rendszere,⁴⁵ mely lehetőséget ad a vállalkozásnak arra, hogy szűrjön a jelöltek közt, egyben értékelje is tevékenységüket az igénybe vevők visszajelzései alapján, így félreállítva a gyengébb teljesítményt nyújtókat. Ez a közvetett ellenőrzési jog Kun Attila álláspontja szerint olyan közel áll a munkáltatói kontroll minőségéhez, hogy kimeríti a függőség mozzanatát, s ezzel indokolttá teszi a munkajogi védelem alkalmazását.⁴⁶ Bizonyos fórumok szankcionálást is lehetővé tesznek a gyengébben értékelt teljesítménnyel összefüggésben: például több felkérés visszautasítása esetén a rendszer meghatározott ideig nem teszi kiválaszthatóvá az adott szolgáltatásnyújtó kiválasztását, ami a jövedelemszerzést korlátozva sajátos párhuzamot mutat a munkáltatói vagyoni szankciókkal.⁴⁷ Több platform tilalmazza továbbá, hogy a tevékenységet végzők az igénybe vevőket az alkalmazott felületen kívül a továbbiakban is megkeressék ajánlataikkal: ez olyan korlátozást valósít meg, ami fel sem merül az önfoglalkoztatók közt, akinek tevékenységét, ügyfélkörét s eredményességét jórészt a piac és a versenytársakhoz való viszony határozza meg.

Tagállamonként eltérés mutatkozik a nemzeti jogok közt a tekintetben, hogy mit ítélnek meg függő jogviszonyként, s mire tekintenek önálló tevékenységként: noha a határok elmosódhatnak, két megállapítás vitán felül áll ebben a témakörben.

⁴⁴ SCHOUKENS – BARRIO *i. m.* 316.

⁴⁵ RÁCZ *i. m.* 277.

⁴⁶ KUN (2018) *i. m.* 125.

⁴⁷ RÁCZ *i. m.* 278.

Egyfelől azok a kockázatok, melyekkel a két munkát végző csoport szembesül, alapvetően különbözők,⁴⁸ másfelől az applikációs tevékenység kereteiben szolgáltatást nyújtók oldalán a piaci kockázatok mellett felmerülnek olyan aggályok, melyek a munkavállalókéhoz hasonlóak (szankcionálás, minősítés, ellenőrzés), anélkül, hogy e tényezők megfelelő kompenzálásra kerülnének a munkajog védelmi szabályaival.

Az állásbiztonság alapjogi megközelítésére, a munka és a tulajdon analógiájára kitekintve figyelmet érdemel, hogy bár a munkához való jog alkotmányos gyökerekből ered, azon jogok katalógusa, mely a jogviszony formai jellegére tekintet nélkül valamennyi aktív korú foglalkoztatottat megillet, rendkívül rövid. Leginkább az egyenlő bánásmódhoz való jog, a szabad mozgás joga és a társadalombiztosítási státusz megszerzéséhez kapcsolódó jogosultság tartozik e körbe;⁴⁹ míg a munkafeltételek és a védelmi szabályok nem: a munkajogi jogalkotás nem vagy alig érinti az applikációkon keresztül foglalkoztatott személyeket. Ez már csak azért is rendkívül problematikus, mert a bírói gyakorlat már rámutatott arra a függőségi viszonyra, mely a platformalapú foglalkoztatást jellemzi. Különösen szembetűnő ez a *Pimlico Plumbers* vízvezeték szerelőjének, Smith úrnak ügyében, mely lehetőséget adott az Egyesült Királyság legfelsőbb bírói fórumának arra, hogy *precedenst teremtsen* az elhatárolást illetően.

Tárgyi ügyben egy szerelő szívrohamát követően részmunkaidőben kívánt tevékenykedni a korábban őt foglalkoztató vállalkozásnál, mely azonban ezt elutasította és a szerződéses kapcsolatot megszakította Smith úrral. A bíróság leszögezte, hogy noha a foglalkoztatás hordozott magán az önfoglalkoztatásra jellemző jegyeket, ugyanakkor rámutatott, hogy a körülmények zöme a formális jogviszony megnevezés ellenére arra utalt, hogy Smith úr munkavállalónak minősül (vállalati egyenruha, céges gépjármű).⁵⁰ Az angol Trades Union Congress (TUC) első női főtitkára, Frances O'Grady a döntéssel kapcsolatban kifejtette: az eset jól példázza a „hamis önfoglalkoztatás” elterjedését és azt, hogy a nem megfelelő hozzáállású munkáltatók a törvény minden kiskapuját kihasználják a munkavállalók jogainak csorbítására.

Bár a platformalapú munkát végző személyek nem élveznek olyan fokú önállóságot, mint az önfoglalkoztatók, mégis szembesülniük kell mind a szabadúszókat érintő rizikókkal, mind a munkavállalói státuszra jellemző kockázatokkal és függőséggel anélkül, hogy az alapvető munkajogi védelmi szabályokat élveznék. A munkavállaló hiába tesz eleget a hűségkötelem által megkövetelt feltételeknek, melyet a platform alkalmazni rendel, a virtuális tér nem nyújt számára a munkavállalóéhoz hasonló védett státuszt. Ez nem is lehetséges, hiszen nem egységes annak megítélése, hogy egy applikáció vagy weboldal esetén munkáltatóról beszélünk-e, valamint egy online platform alkalmatlan arra, hogy a munkáltatói gondoskodási kötelemnek eleget tegyen. Ezek a problémák táptalajt

⁴⁸ SCHOUKENS – BARRIO *i. m.* 317.

⁴⁹ GYULAVÁRI *i. m.* 274.

⁵⁰ *Pimlico Plumbers Ltd. v. Smith*, Trinity Term, UKSC 29., EWCA Civ. 51. (2018).

teremtenek a munkáltatói visszaélések számára, így a vállalkozások leronthatják a munkavállalói kapcsolódó védelem szintjét.

3.4. A „szürke zóna”

A munkajog alapfogalmait mind az uniós jog, mind a nemzeti jogok meghatározzák, az önfoglalkoztatás definiálása viszont komolyabb kihívást jelent a jogalkotónak.

A közösségi jogban az önfoglalkoztatás kérdése elsősorban azokon a területeken merül fel, melyekkel kapcsolatos jogosultságok élvezete a munkavállalókon kívüliek számára is biztosított (egyenlő bánásmód, szabad mozgás). Mivel ezen katalógus igen rövid, az uniós jogalkotó nem is határozott meg olyan fogalmat, melyet a tagállamoknak saját jogrendjükbe át kellene ültetniük, így az egyes nemzeti jogok heterogén csoportokat sorolnak ebbe a fogalomkörbe.⁵¹

A magyar jogalkotó definiálja ugyan a munkáltatót, a munkavállalót és a munkaszerződést, ezeken keresztül magát a munkaviszonyt is, azonban az önfoglalkoztató fogalmát meglehetősen tautologikusan adja meg a foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásokról és támogatásokról, valamint a foglalkoztatás felügyeletéről szóló 2020. évi CXXXV. törvény 1. § (b) és (d) pontjaiban.

Emellett a munkavállaló-önfoglalkoztató két pólusa nem írja le az aktuális társadalmi és gazdasági valóságot, ha elfogadjuk, hogy létezik közte egy „harmadik, szürke vagy köztes zóna”, mely a gazdaságilag függő munkát végzők vegyes csoportját tömöríti. Napjainkban egyre nő azoknak a munkavégzőknek a száma, akik ténylegesen a munkavállalók státuszához állnak közelebb, azonban jogállásuk kedvezőtlenebb.⁵² Az, hogy a szabályozás ilyen bizonytalansága mellett az önfoglalkoztatás és a szürke zóna veszít-e vonzerejéből, vagy a potenciális költségmegtakarítások és lazább jogi kötelekek miatt továbbra is vonzó marad, nagyban függ az érintettek egyéni preferenciájától, munkamoráljától, élethelyzetétől és elvárásaitól.

Az önfoglalkoztató fogalmának meghatározása nem pusztán elvont dogmatikai kérdés, hanem komoly jogtechnikai probléma, ahogyan annak eldöntése is, hogy a platformalapú foglalkoztatást jogilag melyik intézményhez tartjuk közelebb állónak, s kizárólag ennek eldöntése esetén lehet állást foglalni abban, hogy az applikációs munkavégzés keretében tevékenykedők milyen mértékű védelemben részesüljenek.

4. Kiútkeresés

4.1. Európai megoldási modellek

Azzal, hogy mind a nemzeti, mind a közösségi jogalkotás eltérően kezeli a munkavállaló és az önfoglalkoztató fogalmát, illetőleg nyitva hagyja a kettő közti szürke

⁵¹ GYULAVÁRI *i. m.* 271.

⁵² GYULAVÁRI *i. m.* 277.

zóna tartalmát, nagymértékben hozzájárul az e kategóriák számára biztosított védelmi szintek közti különbségek növekedéséhez. Míg hosszú időn át a biztonság és a rugalmasság közti egyensúlyozás, illetőleg a két érdek közelítése (*flexicurity*) állt a munkajoggal kapcsolatos elméleti viták középpontjában, a változások új kihívásokat hoztak felszínre, melynek releváns terepe a munkavállalóknak jogi értelemben nem minősülő, ám mégis gazdasági függésben álló foglalkoztatottak védelme.

A közösségi jogalkotás nem kívánt szó nélkül elmenni a probléma mellett, ennek szellemében a munkajogi Zöld Könyv is részben azt a célt szolgálja, hogy általa csökkenjenek a munkaviszony és a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyok közti különbségek.⁵³ Ez szükségszerűen a munkajog hatályának bizonyos fokú kiterjesztésével jár, mely a jogág eredeti határainak elvesztését jelenti, és növeli amúgy is meglévő identitásválságát, ráadásul egy olyan társadalmi-gazdasági helyzetben eredményezné a munkajog kereteinek szélesedését, amikor annak fogalomrendszere egyébként sem bizonyul elégségesnek az aktuális jelenségek adekvát megválaszolására. Érthető tehát, hogy mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó bizonyos mértékig *tartózkodik* attól, hogy a munkajog szabályainak hatályát túlságosan kitágítsa. Nehézséget jelent, hogy a jogi szabályozásnak valamilyen módon vissza is kell tükröznie azt a sokszínűséget, ami az önfoglalkoztatást és a szürke zónát jellemzi – ezek az együttes elvárások nagy nyomást helyeznek a jogalkotásra, számításba véve azt is, hogy az önfoglalkoztatás fogalma mögött tagadásra épülő koncepció húzódik meg, hiszen hagyományosan az tartozik e fogalmi körbe, aki nem munkavállaló.

A nemzeti jogrendszerek több módon igyekeztek megoldást találni a nevesített problémákra. Az olasz és a spanyol jog a védelmi szabályok szelektív kiterjesztését választotta, melyet az angol jogrend is alkalmaz: szabályaik egyértelműen meghatározzák a védett személyek körét (személyi hatály) és azokat a konkrét rendelkezéseket, melyek rájuk nézve is alkalmazandók. Ezzel szemben a francia jogalkotó teljeskörűen kiterjesztette a munkajogi szabályok alkalmazását a gazdaságilag függő helyzetben dolgozó önfoglalkoztatókra (asszimiláció). A francia szabályozás bizonyos munkaköröknél vélelmezi a munkaviszony keretében történő foglalkoztatást, valamint a munkavégzés jellege alapján egyes munkaviszonyra vonatkozó szabályokat automatikusan alkalmazandónak ítél.⁵⁴

Másban látja a kiutat a német és az osztrák jog, melyek hatálya alatt a jogalkotó külön kategóriákat hozott létre a gazdaságilag függésben álló önálló vállalkozók helyzetének rendezése iránt (például az „ingyenes szolgáltatási szerződéses munkavállalók köre”).⁵⁵

⁵³ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény – Tárgy: „Zöld könyv – A munkajog korszerűsítése szembenézve a XXI. század kihívásaival” COM (2006) 708 Final, 2007/c 175/17): Bevezetés, 1.1.

⁵⁴ GYULAVÁRI *i. m.* 284.

⁵⁵ SCHOUKENS – BARRIO *i. m.* 317.

Az európai viták közepette a Supiot Jelentésben is felmerültek javaslatok, melyek szerint nem egy külön munkavállalói kör kategóriájára lenne szükség, hanem egy teljesen új fogalomnak, a „személyes munkavégzési szerződésnek” megalkotására. Elmondható tehát, hogy a fogalmi rendszer újragondolásában alapvetően egyetértés mutatkozik. A hazai munkajogi irodalom egyes szereplői is azon a véleményen vannak, hogy a megoldást semmiképp sem a munkajog kereteinek végtelenségig történő tágítása jelenti (hiszen határtalan és értelmetlen keretté válna): kívánatosabb a szabályozás mögött meghúzódó elvből kiindulni, mely azt mondja, hogy a munkajog védelmi rendelkezései azért jöttek létre, hogy azoknak a jogait, érdekeit védjék, akiknek megélhetési forrása elsődlegesen munkaerejük rendelkezésre bocsátása. Ezt az elvet kell tehát alapul venni a védelmi rendelkezések kiterjesztése során.⁵⁶

Azt, hogy a függő önfoglalkoztatók helyzetének megítélése milyen kétséges is valójában, jól példázza, hogy számos, egymásnak ellentmondó nézet alakult ki meghatározásáról: az első elmélet szerint leplezett munkaviszonyról van szó, mások atipikus foglalkoztatási viszonynak tekintik, egyesek viszont teljesen új fogalmi keretet látnak mögé, végül némelyek egyértelműen vállalkozói tevékenységnek minősítik.

4.2. A jelenlegi tendenciák

A platformalapú munka 2010-es évek óta növekvő jelentőségét jól mutatja a 2016 decemberében kiadott frankfurti nyilatkozat. Ennek keretében az európai és észak-amerikai szakszervezetek, munkaügyi szövetségek és munkavállalói érdekvédelmi szervezetek felhívást intéztek a platformügyfelek, -üzemeltetők és -szabályozók közti együttműködésre annak érdekében, hogy a digitális munkavégzés világában is megfelelő szinten biztosított legyen a *munkavállalók védelme*. A nyilatkozat alapvetése az volt, hogy jelenleg az ezzel összefüggő követelmények egyre lényegesebbek, hiszen a digitalizálásnak nem a növekvő egyenlőtlenségekhez, hanem az új igények kiszolgálásához kell hozzájárulnia, és az érintetteknek kölcsönösen együtt kell működniük annak érdekében, hogy a digitális munkahelyekre elhozzák a demokráciát. Az irat célkitűzései közé tartozik a platformalapú munkavállalók foglalkoztatási helyzetének tisztázása és megfelelő munkajogi védelme.⁵⁷

Az Európai Unió Bizottsága által a platformalapú munkavégzés térnyerésére, valamint az azt övező bizonytalanságokra figyelemmel az Európai Unió Bizottsága irányelv tervezetet⁵⁸ nyújtott be az Európai Parlamentnek, melyet az utóbbi 2024. április 24. napján fogadott el. Az irányelv 2. cikke a tartalomra hangsúlyt helyezve határozza meg a legfontosabb fogalmakat (digitális munkaplatform, platformalapú munkavégzés, platform-munkavállaló), míg 5. cikke felállít egy vélelmet, mely szerint a munkaviszony a platform

⁵⁶ NAGY László: *A munkaerőpiac flexibilitása és a munkát végzők jogi védelme*. In Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 55. tom. 18. fasc. 18. Szeged, 1999. 243.

⁵⁷ The Frankfurt Declaration on Platform-Based Work, 2016. <http://faircrowd.work/unions-for-crowdworkers/frankfurt-declaration>

⁵⁸ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0330_HU.html#title2

és a foglalkoztatott között vélelmezhető, amennyiben a felek közt ellenőrzésre és irányításra utaló tények kerülnek megállapításra. E vélelmet, mely természetesen megdönthető, a tagállamoknak kell saját jogrendszerükben létrehozniuk.

Az e körbe eső foglalkoztatottak helyzetének bizonytalanságához hozzájárul, hogy a platformok elzárkóznak munkáltatói jogállás vállalásától, noha valójában komoly ráhatásuk van a kereteik közt munkát végzők munkakörülményeire.⁵⁹ Bár a szolgáltatás a „customer to customer” (C2C) elvére épül, így az értékelést a fogyasztók végzik, annak szempontjait és következményeit a platform határozza meg.

A platformalapú munkavégzés – noha kétségtelenül hordoz olyan jegyeket, melyek az önfoglalkoztatásra vallanak, mint a saját eszközök használatát és a rugalmasságot – megannyi új jellemzője ellenére is a munkát végző személy bizonyos fokú alárendeltségét és ebből eredő kiszolgáltatottságát hordozza magában. Amennyiben a tényleges gazdasági tevékenység függőségi viszonyban történik, az már mindenképpen valamilyen szintű munkajogi védelmet érdemel, nincs jogi értelemben különbségtételt észszerűen indokló körülmény az alapján, hogy a kötelezettségek teljesítése hol történik vagy milyen eszközökkel valósul meg a munkavállaló feletti ellenőrzés és irányítás, a hatályos szabályozás azonban ezzel éppen ellentétes képet mutat.

Hazai viszonylatban önmagában a munkavállalói védelem megfelelő szintje is megkérdőjelezhető, ami számos tényezőre vezethető vissza, többek között arra, hogy Magyarországon sajnos nem túl kiterjedtek a munkavállalók jogismeretei. Emellett a jogalkalmazás jelenlegi rendszere sem kedvez annak, hogy a munkavállaló úgy gondolja, érdemes lenne utánamennie igényének: a perek gyakran elhúzódnak, s nem feltétlenül hozzák meg a vágyott anyagi és erkölcsi elégtételt. Ezt a tendenciát erősíti a jogkövetkezmények rendszere is, illetőleg az a speciális bizonyítási nehézség, mely abból ered, hogy bizonyos körülményeket a munkavállaló elsődlegesen tanúvallomásokkal igazolhatna, ugyanakkor a tanúk potenciális köre szintén a munkáltató által foglalkoztatottak közül kerül ki. Érthető, hogy ezek a tanúk nem kívánnak olyan vallomást tenni, mely kedvezőtlen lenne az alperesi oldalon szereplő foglalkoztatójukra.

Magyarországon a platformalapú munkavégzés minősítését érintő legfrissebb döntés 2023-ban született a Kúria részéről,⁶⁰ mely megerősítette, hogy a platformalapú munkavégzéssel kapcsolatos jogvitákban a szerződési akarat esetről esetre vizsgálandó. A jogvita alapjául szolgáló tevékenység étel- és italszállítás volt egy erre a célra létrehozott felületen leadott rendelések teljesítéseként. A felperes ugyan megbízási szerződéssel, egyéni vállalkozóként dolgozott saját járművel, azonban órabér alapú díjazást, munkaközi szünet szabályozásának megfelelő rendelkezéseket és a teljesítési időnek a megbízott által történő megszakítása esetén a megbízó részéről negatív következményekre vonatkozó szabályokat alkalmaztak. A felperes megbízott a megállapodás színlelt voltának és a

⁵⁹ KÁRTYÁS – RÉPÁ CZKI – TAKÁCS *i. m.* 96–97.

⁶⁰ A Kúria Mfv. VIII. 10.091/2023/7. számú ítélete.

munkajogviszony fennállásának megállapítását kérte, melynek végül a Kúria nem adott helyt. Döntését főként az alábbi megállapításokra alapozta:

1. A megbízott bármikor, korlát nélkül módosíthatta a munkavégzés idejét, márpedig a munkaviszonyban elképzelhetetlen, hogy a teljesítési óraszám csak a munkavállaló preferenciáitól függjön.
2. A felek által alkalmazott, munkajogi intézményekhez hasonló konstrukciók, mint a szünet, a teljesítménybér és a kötetlen foglalkoztatás nem alapvető kategorizáló intézmények.
3. Az alá-fölérendeltségi helyzet vizsgálatában a gazdasági függés nem perdöntő.
4. A digitalizált nyomkövetés nem feltétlenül jelent ellenőrzési jogkört, a funkciója lehet pusztán teljesítésigazolás is.

A fenti döntés abba az irányba mutat, hogy a platformalapú munkavégzés keretei közt foglalkoztatottak helyzetét a hazai jogalkalmazás egyelőre az önfoglalkoztatás irányába tereli, melynek döntő jelentősége lesz, amennyiben a jogalkotó ezt veszi alapul az irányelvben foglalt vélelem létrehozásakor, melyre egyebekben két év áll a tagállamok rendelkezésére.

Mindaddig, amíg egyes dolgozók – annak ellenére, hogy a köztük és foglalkoztatójuk közt fennálló függőségi viszony nem kérdéses – pusztán azért szorulnak a védelem körén kívülre, mert a jogalkotás értelmében fogalmilag nem tartoznak a munkaviszony ernyője alá, még a vitatható szintű védelem is felértékelődik. Noha a jogalkalmazásnak komoly szerepe van abban, hogy segítsen az egyedi körülmények figyelembevételével megítélni a munkaviszony tényleges megvalósulását, s így irányadónak tekintse arra nézve a munkajog védelmi szabályait, ez önmagában előkérdésnek tűnik az érdemi igényérvényesítést megelőzően, s valószínűtlen, hogy a fentiek tükrében ezt a lehetőségüket az érintettek kiaknáznák.

4.3. Javaslat a helyzet orvoslására

Kétségtelen, hogy a munkajogi szabályok válogatás nélküli kiterjesztése egy nem megfelelően körülhatárolt személyi körre a jogág határainak felesleges tágítását eredményezné, így akár a munkajog önállóságának megkérdőjelezéséhez is elvezetne. A megoldás lehetősége a már hivatkozott irányelvben foglaltak átültetése mellett az alkalmazott módszerek ötvözésében állhat a következő két alternatíva szerint.

Az egyik lehetőség a platformalapú munkavégzés elhelyezése az atipikus jogviszonyok rendszerében, a munka törvénykönyvének különös részében, egyes törvényi követelményeknek (eszközhasználat, kárfelelősség, munkabiztonsági követelmények) a sajátos körülményekhez történő észszerű hozzáigazítása mellett. Ennek a módszernek az előnye, hogy nem igényel átfogó, koncepcionális változtatást, nem tenné az indokoltnál fragmentáltabbá a jogszabályi háttérrel, ugyanakkor a módosítás erőteljes átgondolást

igényelne azon szabályok vonatkozásában, melyeknek megtartása indokolt a jogviszonyban.

A másik elképzelhető út egy sajátos foglalkoztatási forma külön jogszabályban történő meghatározása, melyben részletesen szükséges lefektetni az érintett alanyi kört, azon szabályok körét, melyek a tágan értelmezett munka- és foglalkoztatási jog rendelkezései közül mindenképpen irányadók erre a jogviszonyra, továbbá az egyes normák egymáshoz való viszonyát. Ez az alternatíva ugyan alaposabb szabályozási lehetőségeket rejt magában, azonban komoly jogalkotási munkát jelent, és a rá vonatkozó joggyakorlat kikristályosodása bizonyára hosszú időt vesz igénybe.

A megoldás központját mindenképp a munkavállalók védelme mögött meghúzódó jogpolitikai célnak kell meghatározni. Mivel a védelem elsődleges funkciója a munkavállalói alárendeltségből eredő egyensúlytalanság kiküszöbölése, ezt az elvet mindenképpen irányadónak kell tekinteni. Nem indokolt pusztán azért kizárni bizonyos személyeket a védelem köréből, mert formailag nem minősülnek munkavállalóknak. Akár az eljárási jog terepén, itt is tanácsosabb a tartalom szerinti elbírálást előnyben részesíteni, s valós lényege, nem pedig formális megnevezése alapján kategorizálni az egyes jogviszonyokat. Különös tekintettel kell lenni továbbá arra is, hogy a platformalapú foglalkoztatás résztvevői gyakran eleve azokból a rétegekből kerülnek ki, akik a munkaerőpiacon nehezebb helyzetben vannak.

Végül elméleti oldalról érdemes lenne átstrukturálni a munkaviszony és az egyéb munkavégzésre irányuló jogviszonyok elhatárolási szempontjait, illetve újragondolni az elsődleges-másodlagos minősítő jegyeket, hozzáigazítva őket a platformalapú kihívásaihoz.

Felhasznált irodalom

- DE STEFANO, Valerio: *The Rise of the „Just-in-Time Workforce“: On-demand work, Crowdwork, and Labor Protection the Gig Economy*. In *Conditions of Work An Employment Series No. 71*. Geneva, International Labour Office, 2016.
- GYULAVÁRI Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*. Pázmány Press, Budapest, 2014.
- KÁRTYÁS Gábor – RÉPÁ CZKI Rita – TAKÁCS Gábor: *A munkajog digitalizálása. A munkajog hozzáalkalmazása a digitális munkakörnyezethez és a változó munkavállalói kompetenciákhoz*. Kutatási zárótanulmány. Budapest, 2016.
- KISS Attila – KRASZNAV Csaba: *A felhasználói viselkedéselemzés kiberbiztonsági előnyei és adatvédelmi kihívásai*. *Információs Társadalom*, 2017/1.
- KUN Attila (2018): *A digitalizáció kihívásai a munkajogban*. In HOMICS KÓ Árpád Olivér (szerk.): *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018.
- KUN Attila (2013): *Közösségi média és munkajog – avagy „online” munkaidőben és azon túl*. *Munkaügyi Szemle*, 2013/3.
- NAGY László: *A munkaerőpiac flexibilitása és a munkát végzők jogi védelme*. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 55. tom. 18. fasc. 18. Szeged, 1999.
- RÁ CZ Ildikó: *A sharing economy munkajogi kihívásai, különös tekintettel az uberizált munkaerőre*. In MISKOLCI-BODNÁR Péter (szerk.): *XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2017*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018.
- RIFKIN, Jeremy: *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons and the Eclipse of Capitalism*. New York, Plagrave Macmillan, 2014.
- SCHOUKENS, Paul – BARRIO, Alberto: *The changing concept of work. When does typical work become atypical?* *European Labour Law Journal*, 2017/8.

Egyéb források

- A Kúria Mfv. VIII. 10.091/2023/7. számú ítélete.
- A Nemzeti Adatvédelmi- és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről*. Budapest, 2016.
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény – Tárgy: „Zöld könyv – A munkajog korszerűsítése szembenézve a XXI. század kihívásaival” [COM2006 708 Final, 2007/c 175/17].
- Maciej Szpunar Főtanácsnok indítványa, C-434/15., 2017. május 11. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-05/cp170050hu.pdf>
- The Frankfurt Declaration on Platform-Based Work, 2016. <http://faircrowd.work/unions-for-crowdworkers/frankfurt-declaration>
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0330_HU.html#title2

https://mersz.hu/dokumentum/wk853__197/

A civil szervezetek alapjogvédelmi tevékenysége a nemzetközi szervezetekben

Kerkovits Gergely Ambrus¹

¹Dr. Kerkovits Gergely Ambrus

¹Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest

KULCSSZAVAK

alapjogvédelem, civil szervezetek, nemzetközi emberi jogi védelem, NGO-k, Magyarország emberi jogi jelentés

KEYWORDS

NGOs, civil society, UN UPR procedure, ECtHR and NGOs, fundamental rights protection, Hungary and human rights

IDÉZÉS

KERKOVITS Gergely Ambrus: A civil szervezetek alapjogvédelmi tevékenysége a nemzetközi szervezetekben. *Ember és Jog*, 2024/1. 61–80.

COPYRIGHT

© Szerző(k)

© Kiadó

2024

Az Ember és Jog kiadója a Pro Veritate Egyesület. A mű a Creative Commons (CC BY-NC-ND) licenc alatt áll. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Absztrakt: A civil társadalom tevékenysége napjainkban egyre inkább hatással van társadalmunkra, ha a politikáról, a gazdaságról és a jogi képviseletről van szó. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a civil szervezetek milyen módon képviselik magukat a nemzetközi alapjogvédelem, tehát a nemzetközi szervezeteknél való jogi képviselet területén. Az egyes államok által elkövetett emberi jogi jogsértések esetében a civil szervezetek számos formában jelentkeztek, hogy segítsenek a polgároknak jogaik érvényesítésében. Tekintettel arra, hogy a civil szektor nem túlnyomórészt államilag finanszírozott, hanem inkább alulról szerveződő szektor (kivéve főként a közép-európai régiót, ahol a megnövekedett állami finanszírozás a régió politikai történelmének szükségszerű következménye), felmerül a kérdés: vajon a civil szervezetek tevékenysége a társadalom (köz)javát, vagy fő támogatóik akaratát szolgálja? Ennek részeként a következő kérdéseket vizsgálom: A civil szervezetek, tehát nem kormányzati szervezetek (angolul: Non-Governmental Organization) tevékenysége az emberi jogok érvényesítését segíti elő, vagy inkább politikai célokat szolgál és használnak fel? Hogyan vannak jelen a civil szervezetek az olyan nemzetközi szervezetekben, mint az Európa Tanács vagy az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)? Képesek-e befolyásolni a szervezetet és ártani egy ország hírnevének? Mit tehet az állam, ha az ellene felhozott vádak alaptalannak bizonyulnak, vagy politikai eszközként használják fel?

Abstract: Today, the activities of civil society have an increasing impact on our society when it comes to politics, economics and legal representation. The aim of this study is to examine the way in which civil society organisations represent themselves in the field of fundamental international legal protection, i.e. legal representation before international organisations. In the case of human rights violations committed by individual states, NGOs have come forward in a variety of forms to assist citizens in asserting their rights. Given the fact that the NGO sector is not predominantly state-funded but rather a grassroots sector (except mainly in the Central European region, where increased state funding is a necessary consequence of the political history of the region), the question arises: are the activities of NGOs for the (public) good of society or for the will of their main supporters? As part of this, I will examine the following questions. How are NGOs represented in international organisations such as the Council of Europe or the United Nations? Are they able to influence the organisation and damage the reputation of a country? What can the state do if the accusations against it prove unfounded or are used as a political tool?

1. Bevezetés

A tanulmány fő témája az lesz, hogy a civil szervezetek (egyesületek és alapítványok) hogyan vannak jelen Magyarországon, és hogyan fejtik ki működésüket a mindennapi életünkben. Az alábbiakban elsősorban azokra a szervezetekre fókuszálok, amelyek emberi jogi védelmi tevékenységet folytatnak, és olyan nemzetközi szervezetekkel állnak kapcsolatban,¹ amelyek fő célja az emberi jogok védelme.

Fontos azt kiemelni a tanulmány elején, hogy a civil szervezetek tevékenysége – legyen az bármilyen is, ami nem jogellenes – igenis támogatott. Pajkossy Gábor szerint az egyesületek jelenléte a társadalomban a polgáriasultság egyik fokmérője.² Napjainkban pedig a jogállam fogalmunk egyik alapvető elemévé vált az, hogy a civil szervezetek milyen módon is jelennek meg a társadalomban, akár a társadalmi egyeztetés³ vagy a jogvédelem tekintetében.⁴

A civil szervezetek alapjogvédelmi tevékenysége több százéves múltra tekint vissza. Ez hol mozgalmi tevékenységben vagy tényleges bírói úton történő jogérvényesítésben jelent meg. Az emberi jogok védelme sokáig az adott állam határain belül maradtak, azonban a II. világháborút követően megjelent számos nemzetközi szervezet is, amely célul tűzte ki az alapjogok védelmét. Az új helyzethez igazodtak a civil szervezetek is és immáron a nemzetközi szervezetek munkájában is egyre nagyobb szerepet kapnak az NGO-k. A következőkben azt fogom bemutatni, hogy miként is jelennek meg a jogvédő szervezetek a nemzetközi szervezetek alapjogvédelmi tevékenységében különös tekintettel az ENSZ, illetve az Európa Tanács munkájára.

2. Miért van szükségünk civil szervezetekre?

Ma már elfogadott paradigma, hogy a piacgazdaság és a demokratikus működési elvek három szektor együttműködését követelik meg: az állami, a civil és a piaci vállalkozások.⁵ A három szereplőnek eltérőek az érdekeik. A piacnak a minél nagyobb gazdasági haszon, az államnak gazdasági haszon mellett megjelenik az osztársadalmi haszon tehát a közjó, mint érdek, míg a civil szervezeteknél a haszon szimbolikus.⁶ Ha a piacot nézzük, ott az az

¹ Kapcsolat alatt itt közvetlen viszonyt kell érteni, tehát jelentések tétele, döntéshozatalban való támogatás szándéka, jogi képviselet vagy (hatósági) eljárásban való részvétel.

² PAJKOSSY Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. *História*, 1993/2. 6.

³ Velencei Bizottság: NGOs' role in democratic law-making: In its opinions, the Venice Commission systematically recommends consultation with civil society as an essential phase of democratic law-making. <https://www.coe.int/en/web/civil-society/democracy-through-law-venice-commission>

⁴ *Alapvető jogok és a jogállamiság. Fejlemények az egyes tagállamokban a civil társadalom szemszögéből, 2018-2019. Kivonat – Magyarország – Országlátogatási jelentés.* Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 2019. április 29-30., *A jogállamiság csak a civil társadalom közreműködésével erősíthető meg.* Sajtóközlemény. FRA Agency, 2022. július 19. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2022-civic-space_hu_0.pdf.

⁵ NÉMETH Zsolt: *A civil szféra és szerepe.* In BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia.* Budapest, Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023. 340.

⁶ PAVLUSKA Valéria. *Marketingelméleti következtetések a civil társadalom és a civil nonprofitszervezetek természetének vizsgálatából.* Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2006. 209.

elsődleges, hogy a piaci szereplők minél nagyobb profitot termeljenek. Így, azokon a területeken, ahol a profit időigényes, vagy bizonytalan, akkor nem biztos, hogy a piaci szereplők részt vesznek benne, mint például a drága oktatásban vagy az egészségügyben.

Az állam kezdetben tartózkodott a kulturális és oktatási feladatok ellátásától, így annak biztosítása és megszervezése az egyénekre hárult. Sokáig Adam Smith⁷ elképzelése volt a térnyerő, miszerint a „láthatatlan kéz” szabályozza a piacot, és nincs szükség az állami beavatkozásra. Az akkori liberális államfelfogás szerint az államnak a feladata az egyéni szabadságjogok biztosítása volt, és a lehető legkisebb beavatkozás, mondhatni egy minimális állam.⁸ Így a szociális, kulturális vagy oktatási feladatokat maguknak a polgároknak kellett ellátniuk. A helyzet az első ipari forradalom végén változott meg amikor bevezették a közegészségügyet és az oktatást.

A civil szervezetek így olyan területeken jelennek meg, ahol vagy az állam vagy a piac nem érdekelt a beavatkozásban, vagy ahol az egyesületek helyi szinten jobban tudnak segíteni. A civil szervezetek – az egyének önszerveződésének következtében – ott végeznek szerepvállalást, ahol az állam nem lát el valamilyen szolgáltatást, vagy az állami szolgáltatás mellett kínálnak alternatívát. Ilyenek például a helyi sportegyesületek, a kulturális egyesületek, vagy akár a szociális segélyezéssel a környezetvédelemmel, oktatással vagy az egészségüggyel foglalkozó civil szervezetek. Vannak azonban az emberi jogokra összpontosító civil szervezetek, amelyek kiállnak a társadalom kiszolgáltatott csoportjaiért, és felhívják a figyelmet az idősek, a betegek és a gyermekek nagyobb védelmének szükségességére.

Habár a civil szervezetek tevékenysége a társadalmi összefogásra irányul leginkább, mégis vannak olyan szervezetek, amelyek tevékenysége megosztó lehet. Ilyenek például a nemzeti kisebbségi jogvédő szervezetek, amelyek egy adott országban egy nemzeti kisebbség jogaiért küzdenek, ami többnyire a területi autonómián alapul. Romániában a Székely Nemzeti Tanács az erdélyi magyar kisebbség területi autonómiájáért küzd, és ennek következtében ez a szervezet nagyon népszerű Magyarországon, de Romániában nem, ahol egyes politikusok revizionista törekvésnek tekintik.

Hasonlóan megosztó kérdés az azonos nemű párok házasságának legalizálása, amelyért számos civil szervezet küzd, de ez egy olyan kényes kérdés, amelynek eldöntése kizárólag az állam vezetőinek, döntéshozóinak a hatáskörébe tartozik, de fontos, hogy az állam is garantálja az alapvető emberi jogokat minden polgára számára, függetlenül azok orientációjától. A megosztottságot elsősorban az idézheti elő, amikor egy civil kezdeményezés mögé egy párt beáll, így az egység máris bomlik, mivel aki nem támogatója

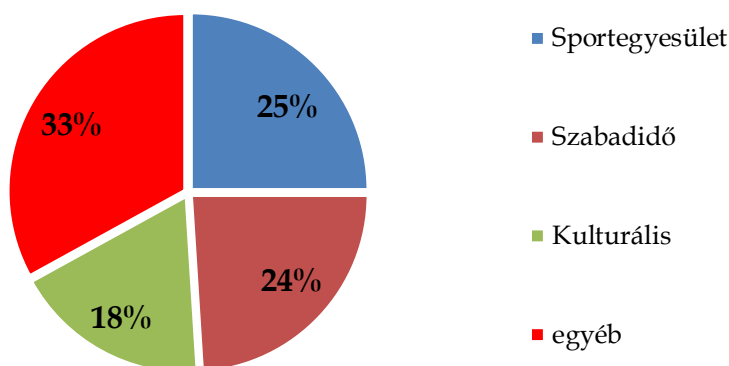
⁷ SMITH, Adam: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, 1776. 349.

⁸ „A legtökéletesebb szervezetű állam az, amely az egyéni erők legnagyobb tömegének enged szabadságot, és a legkevesebbet veszi igénybe a rend fenntartására, amely továbbá csupán ott alkalmaz kényszert, ahol az egyéni és alárendelt társadalmi önkéntes közreműködés a tudat vagy fegyelem hiánya folytán nem eszközölheti: azért a legtökéletesebb jog is az, amely mellett a legnagyobb egyéni cselekvőség a legkisebb állami cselekvőség árán érvényesíthető.” PULSZKY Ágost: *A jog- és állambölcsészet alaptanai*. Budapest, Hoffmann és Molnár, 1885. 297.

annak a pártnak, vagy erősen kerüli a politikát, már nem fog feltétlenül azonosulni a korábban még támogatott kezdeményezéssel. Viszont a civil kezdeményezések esetében a történeti okoknál fogva hiányos társadalmi bázis ténye okán, kulcsfontosságú lehet az ehelyett belépő politikai támogatottság, amely így egy ördögi kör kialakulásához vezet.

Ezek a tevékenységek, habár az átpolitizáltság miatt megosztóak lehetnek, mégis hasznosak, hiszen a szabad véleménynyilvánítás egyik formájaként tekinthetők ezen egyesületek munkálkodásai, illetve az elérni kívánt cél is lehet – ideális esetben – egy társadalmi összefogás alapja. Annak ellenére, hogy a közbeszédben leginkább az utóbb említett különleges tevékenységet végző civil szervezetekről esik szó, mégis elmondható, hogy összességben a számuk nem olyan nagy a többi egyesülethez képest. A 2022-es civil kézikönyv alapján, Magyarországon 53007 civil szervezet működik. Ezek között 18667 alapítvány és 34340 egyesület vagy szövetség. Az alapítványok közül az oktatással (33%), a szociális ellátással (17%), a kultúrával (16%) és az egészségüggyel (9%) áll kapcsolatban. Az egyesületek körében a sportegyesületek (25%), a szabadidős és hobbi (24%) valamint a kulturális szervezetek (18%) jelenléte a legmeghatározóbb.⁹

Az egyesületek megoszlása tevékenységük alapján

Kép: A civil szervezetek tevékenysége¹⁰

2.1. A civil szféra fogalma és tevékenységi köre

A civil szféra definiálása, egy igen nehéz feladat, mert számos eltérő elképzelés van a meghatározással kapcsolatban.¹¹ Az egyesületek kialakulásának bemutatása érdekében bemutattam a közgazdasági megközelítést, azonban másikat értelmezést is fontosnak tartok

⁹ Civil kézikönyv: Útmutató a civil szervezetek mindennapi működéséhez. Miskolc, Esély és Részvétel Közhasznú Egyesület, 2022. <http://recic.hu/csongrad/media/2070/civil-k%C3%A9zik%C3%B6nyv-2022.pdf>. 7–9.

¹⁰ A szerző saját szerkesztése.

¹¹ ARATÓ Krisztina – MIKECZ Dániel: *Civil társadalom, Szociális Partnerek, társadalmi mozgalmak*. In KÖRÖSÉNYI András (szerk): *A magyar politikai rendszer negyedszázad után*. Budapest, Osiris, 2015. 308.

bemutatni, amit a Civicus¹² nonprofit szervezet használ. A Civicus kutatója, V. Finn Heinrich szerint a „civil társadalom egy a családon, az államon és a piacon kívüli tér, ahol az emberek a közös érdekek előmozdítása érdekében társulnak.”¹³ A tanulmányban a továbbiakban ezt a fogalmat fogom érteni a civil társadalom és szervezkedés alatt, figyelembe véve, hogy jogi szempontból könnyebben alkalmazható.

A fogalom meghatározás mellett a tevékenységi kört is fontos meghatározni. Arató Krisztina és Mikecz Dániel álláspontja szerint 3 fő tevékenységi kört lehet meghatározni a civilek esetében, amelyek a közösségépítő funkció, a szolgáltató funkció, valamint az érdek kifejező/érdek-képviselői/ellenőrző (*advocacy, watchdog*) funkció.¹⁴ Ha jobban megvizsgáljuk a civil szférát, a szolgáltató funkció az inkább jelenik meg az alapítványok esetében, hiszen azok az állami feladatok ellátásában, mint az oktatás vagy szociális ellátás, illetve egészségügy működnek közre. A közösségépítés – azonos érdeklődés vagy tevékenység céljából létrejött szervezetek¹⁵ – az egyesületek világában jelenik meg, ami *per definitonem* érthető is, hiszen az egyesület az a tagok közössége,¹⁶ míg az alapítványnál ott a vagyon¹⁷ kerül a középpontba. A harmadik kategória, amivel a tanulmányban is foglalkozni fogok, az érdek kifejező/érdek-képviselői/ellenőrző civil tevékenység. Ez, ami a leginkább érinti a politikát és van a leginkább hatása a társadalomra. Ide lehet sorolni a politikai tevékenységet végző civil szervezeteket, a jogvédőket, amelyek perlik az államot és az alapjogok érvényesülését mozdítják elő, de ugyanúgy lehet ide sorolni a környezetvédelemmel foglalkozó szervezeteket is. A kategorizálás ellenére azonban az sem kizárt, hogy egyszerre több funkciót is ellát egy szervezet. A továbbiakban azon érdekkifejező vagy érdekvédelmi szervezetekről lesz szó, amelyek alapjogvédelmi tevékenységet látnak el nemzetközi szinten.

2.2. A civilek alapjogvédelmi tevékenysége

Jogi megközelítésben az alapjogvédelem fogalma e jogosultságok jogi eszközökkel történő biztosítását jelenti, vagyis azt, hogy az állam jogilag elismeri és jogi úton érvényre juttatja az alapjogokat.¹⁸ Természetesen az érvényre juttatás több fajta tevékenységet is jelenthet. Az első generációs jogok esetében az állam tartózkodását,¹⁹ míg a második és

¹² <https://www.civicus.org/index.php/who-we-are/about-civicus>

¹³ LYONS, Mark: Measuring and Comparing Civil Societies. *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 2009/1. 76.

¹⁴ ARATÓ – MIKECZ *i. m.* 312.

¹⁵ ARATÓ – MIKECZ *i. m.* 312.

¹⁶ Ptk. 3:63. § (1) Az egyesület a tagok közös, tartós, alapszabályban meghatározott céljának folyamatos megvalósítására létesített, nyilvántartott tagsággal rendelkező jogi személy.

¹⁷ Ptk. 3:378. § Az alapítvány az alapító által az alapító okiratban meghatározott tartós cél folyamatos megvalósítására létrehozott jogi személy. Az alapító az alapító okiratban meghatározza az alapítványnak juttatott vagyont és az alapítvány szervezetét.

¹⁸ SOMODY Bernadette – VISSY Beatrix: *Az alapjogok védelme*. In JAKAB András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2019. <https://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-vedelme>. [1].

¹⁹ BALOGH Zsolt: *Alapjogok általános rész*. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 18.

harmadik generációs alapjogok esetében aktív állami beavatkozást,²⁰ illetve az államok közös cselekvését jelentheti.²¹

Az alapjogok érvényesülésére az állami szervek az Alaptörvényből, Nemzetközi szerződésekből, illetve a jogszabályokból fakadóan kötelesek, azonban ezek sérelme esetén mit tud tenni az egyén vagy az adott közösség? Természetesen fordulhat a bírósághoz vagy az Alapvető Jogok Biztosához, de megfelelő segítség nélkül a kívánt eredmény nem érhető el, figyelembe véve, hogy az egyén vagy érintettek köre az „erős” állami gépezettel állnak szembe. Ebbe a „légüres” térbe lépnek be a jogvédő civil szervezetek, amelyek segítséget tudnak nyújtani az érintetteknek. Mint azt korábban említettem ezek a szervezetek a gyengébb társadalmi csoportok védelmét látják el alapjogi sérelmük esetében, ami bírói úton történő érvényesítést is jelent, de ez számos esetben mozgalmi tevékenységben is megnyilvánulhat.

Szabó Máté a társadalmi mozgalmakról írt könyvében ír arról, hogy a civil szervezeteknek milyen meghatározó szerepe van a tüntetések megszervezésében, illetve abban, hogy így próbálják meg egy gyengébb csoport jogait védeni. Azt írja, hogy a mozgalmak egy adott ügy esetében lépnek fel.²² Ilyen lehet az alapjogok védelme bizonyos társadalmi csoportoknál, a kiszolgáltatott vagy hátrányos helyzetben lévő csoportok védelme, mint a gyermekek, idősek vagy a fogyatékkal élők, de lehet akár a környezetvédelem vagy az információszabadság tehát az állami tevékenységek átláthatósága is. A történelemből említhetünk pár példát, ahol a civil szervezetek alapjogvédelme eredményes volt, mint Martin Luther King mozgalma a feketék jogaiért, vagy a szüfrazettek küzdelme a női egyenjogúságért.

Az előbb említett esetekben a mozgalmi tevékenység során a törvényhozó hatalomra gyakoroltak nyomást a civilek és így érték el az alapjogok védelmét. Létezik azonban más módszer is, amikor az alapjogok védelmét rögzítette a jogalkotó, azonban az állam ezt nem tartotta be és ilyen esetben is megjelennek a civil szervezetek, hogy védelem alá vegyék az érintett csoportokat. Hazánkban erre már több példa is van, mint a Magyar Helsinki Bizottság tevékenysége 2006-ban a túlzott rendőri erőszak esetében²³ vagy a menekültek védelme 2015-ben.²⁴ Mint látható a civilek megjelennek az alapjogok védelmében és számos eredményt is elértek, ami az emberi jogok érvényesülése terén hasznos. Mindezt úgy érik el, hogy hazánkban a civil szervezetek jogi képviselet ellátására, illetve közérdekű keresetindítására vannak felruházva.²⁵

²⁰ BALOGH *i. m.* 19.

²¹ BÁNDI Gyula: *Környezethez való jog*. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 343.

²² SZABÓ Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest, Villányi úti Konferencia Központ, 1998. 17.

²³ <https://helsinki.hu/rolunk/eredmenyek/>

²⁴ <https://helsinki.hu/rolunk/eredmenyek/>

²⁵ SOMODY – VISSY *i. m.* [7]

A továbbiakban azt fogom megvizsgálni, hogy a hazánkban megjelenő alapjogi sérelmek esetén a jogvédő civil szervezetek miként jelennek meg a nemzetközi szervezeteknél, mint az ENSZ vagy az Európa Tanács.

3. Nemzetközi perspektíva

Egyes Magyarországon működő egyesületek, amelyek jogi vagy érdekvédelmi szolgáltatásokat nyújtanak, aktívan közreműködnek az ENSZ vagy az Európa Tanács alapjogvédelmi tevékenységében.

3.1. Az ENSZ és a civilek

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Emberi Jogi Tanácsa 2006-ban alakult és a szervezet Emberi Jogi Bizottságából jött létre. Fő feladata, hogy elősegítse az emberi jogok érvényesülését, esetekben védje azokat az egész világon. A felmerülő visszáságokra felhívja a nyilvánosság figyelmét és ajánlásokat tesz azok megoldására.²⁶

Az Emberi Jogi Tanács mindamellett, hogy megvitatja az aktuálisan felmerülő alapjogi problémákat, az ENSZ tagállamok emberi jogi helyzetéről is jelentéseket készít el és ott is ajánlásokat tesz az esetleg felmerülő problémák kezelésére.²⁷ Minden tagállamot rendszeresen, 5 évente ellenőriznek le és ebben az eljárásban részt vesznek az érintett országban tevékenykedő civil szervezetek is. Magyarországon 2021 novemberében volt a legutóbbi ilyen vizsgálat, amelynek tartalmát és az eljárás folyamatát általánosságban fogom ismertetni.

3.1.1. Az Emberi Jogi Tanács eljárása

Az ENSZ ezen tanácsa 47 tagállamból tevődik össze. A tagjait a Közgyűlés szavazza meg a méltányos földrajzi megoszlás elve alapján 3 évre. A 47 főn belül az afrikai csoport 13, az ázsiai csoport 13, kelet-európai csoport 6, latin-amerikai csoport 8, és a nyugat-európai csoportból 7 tagnak van helye. A tagoknál fontos, hogy két egymást követő turnus után egy állam már nem indulhat a 3.turnusért.²⁸ Ennek a tanácsnak a feladata a Rendszeres Egyetemes Felülvizsgálat (*Universal Periodic Review*) elkészítése. A tanács munkájában bármelyik ENSZ tagállam részt vehet a tárgyalásokon, megbeszéléseken. Ha egy országról jelentést készítenek, egy 3 tagú bizottságot hoznak létre, amely elvégzi a szükséges vizsgálatokat.²⁹ A résztvevő államokat sorsolással választják ki. A beszámoló 3 pillérből tevődik össze.

1. A vizsgált tagállam által szolgáltatott információkból, azaz a „nemzeti jelentéséből”.

²⁶ ENSZ Emberi Jogi Tanács általános információk. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/about-council>.

²⁷ ENSZ és az emberi jogok általános tájékoztató. <https://ensz.kormany.hu/az-ensz-es-az-emberi-jogok>.

²⁸ ENSZ Emberi Jogi Tanács tagjai 2021. január 1-től. <https://www.un.org/en/ga/75/meetings/elections/hrc.shtml>.

²⁹ Általános információk az ENSZ Emberi Jogi Tanács egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.

2. Független emberi jogi szakértők vagy csoportok jelentéseiből, amelyek részt vesznek az ENSZ különleges eljárásában,³⁰ egyéb nemzetközi emberi jogi szervek, illetve az ENSZ további szerveinek a jelentéséből.
3. A vizsgált államban működő nemzeti emberi jogi intézmények és civil szervezetek jelentéseiből.

A munkacsoport ülésein megvitatják az érintett államra vonatkozó jelentéseket, amely vitán bármely ENSZ tagállam tehet fel kérdéseket, ajánlásokat stb. A 3 tagú vizsgáló bizottság tematikák alapján csoportosíthatják a felmerülő kérdéseket a gyorsabb ügyintézés érdekében. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának Munkacsoportja kiadott egy közleményt, ami alapján, egy tagállamra általánosan három és fél óra jut.³¹

Fontos megvizsgálni a civil szervezetek jelenlétét a munkacsoport tevékenységében. Az NGO-k is tehetnek megjegyzéseket és a jelentéseikre a munkacsoport hivatkozhat is, sőt bármelyik tagállam, amely részt vett a munkacsoport ülésein. Az NGO-k még részt is vehetnek a munkacsoport rendes ülésein is és észrevételt tehetnek a vizsgált tagállam emberi jogi helyzetének összefoglaló jelentésével kapcsolatban.³²

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának Munkacsoportja azt vizsgálja meg, hogy az érintett állam az emberi jogokat milyen módon promotálja az ottani személyek számára. Összevetik, hogy a tagállam kellően betartja-e az ENSZ Alapokmányának, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, az állam által ratifikált további emberi jogi szerződéseknek, a tagállam által vállalt egyéb kötelezettségeknek és a nemzetközi humanitárius jognak a szabályait.

Az eredmények tekintetében az érintett állam beszámolhat és kifejtheti álláspontját. A munkacsoport ülésén az állam képviselője nyilatkozik azokról az ajánlásokról, amelyeket tettek a számára, illetve beszámol a korábban vállalt kötelezettségeinek a teljesítéséről. Az eljárás végén elkészül az eredményjelentés, amelyet a Tanács plenáris ülésén kell megszavazni. Az Emberi Jogi Tanács esetenként segítséget is nyújthat a vizsgált államnak, hogy a vállalt kötelezettségeit teljesíteni tudja, illetve olyan esetekben, amikben az állam nem kíván együttműködni, azokkal az esetekkel a továbbiakban foglalkozhat. Zárásul pedig, ha az állam nem tesz eleget a vállalt kötelezettségeinek, az Emberi Jogi Tanács dönt arról, hogy milyen intézkedéseket fogantatosít a tagállammal szemben.

³⁰ Az ún. Special Procedures tagjainak kiválasztásáról bővebb információk itt találhatóak: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/special-procedures-human-rights-council>.

³¹ Általános információk az ENSZ Emberi Jogi Tanács egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.

³² Általános információk az ENSZ Emberi Jogi Tanács egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.

3.1.2. Magyarországról készült 2022-es UPR jelentés

Habár hazánk 2021 novemberében volt napirenden a kivizsgálendő államok sorában, az összefoglaló ajánlást 2022-ben küldték meg a külügyminiszternek.³³ Az 5 oldalas dokumentum számos ajánlást tartalmazott, de mindezek mellett elismerően is nyilatkozott bizonyos lépések tekintetében, amikben Magyarország fejlődött vagy megfelelt.

A külügyminiszternek küldött összefoglalóban rövid, tematikánként meghatározott ajánlások voltak, amelyekben felhívták az állam figyelmét arra, hogy fektessen nagyobb hangsúlyt arra, hogy megakadályozzák az emberkereskedelmet, védjék a gyermekek jogait, mozdítsák elő a nemek közötti egyenlőséget. Szó volt a kisebbségek védelméről, a diszkrimináció mentes oktatásról és arról is, hogy a társadalomban egyre erősödő gyűlöletbeszéd ellen is lépjen fel az állam, ami leginkább a kisebbségeket és az azonos nemű párokat érinti. Amint láthatjuk olyan ajánlásokat tettek javarészt, amelyek széles társadalmi körben is elfogadhatónak mondhatóak. Véleményem szerint sokan egyetértenek a fentebb megfogalmazott ajánlásokkal, hogy védjük a gyermekek jogait vagy hogy a kisebbségek vagy más állampolgárok jelentős jogsérelmet ne szenvedjenek.

Álláspontom szerint a jelentésben számos olyan ajánlás is szerepelt, amelyek már-már politikai jellegűek. A jelentésben szó volt arról, hogy a civilek vegyenek részt minél nagyobb mértékben a politikában vagy a társadalmi egyeztetésekben. Szóba került a bírói függetlenség kérdése is, valamint az, hogy az Alapvető Jogok Biztosa szorosabban működjön együtt a civil szervezetekkel. Álláspontom szerint ezen ajánlások jelentősen eltérnek a korábban bemutatott ajánlásoktól. Személy szerint nem látom az alapvető emberi jogok csorbulását abban, hogy a civilek milyen módon vannak belevonva a politikai döntéshozatalba. A bírói függetlenség esetében az jelenti a problémát, hogy az erről szóló vita országos és nemzetközi szinten is, inkább politikai természetű mintsem szakmai jogi jellegű.

Az ajánlások természete miatt érthető, hogy az érintett állam, mivel megteheti, választ közölük, hogy melyeket hajtja végre és melyeket nem. 2016-ban a 221 darab ajánlásból 189 darabot fogadott el a magyar kormány, míg 2021-ben a 267 ajánlásból csak 131 darabot.³⁴ Érdekes a különbség, ami a két jelentés esetében szembejön. 5 év alatt az ajánlások száma nőtt, azonban a vállalt kötelezettségek száma drasztikus mértékben csökkent. Ennek egyik oka, véleményem szerint az ajánlások természetében van.

A 2021-es jelentésben 35 közreműködő volt és köztük számos jogvédő szervezet.³⁵ Az ajánlások között voltak olyanok, mint a nukleáris fegyverek elleni küzdelemben való

³³ ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalának levele Magyarország kormányának. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/upr/wgsessions/39th/2022-07-14/HC-Hungary.pdf>.

³⁴ ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalának info grafikája Magyarország egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/Infography-hungary.pdf>.

³⁵ Magyarország egyetemes időszakos felülvizsgálatában közreműködő civil szervezetek. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/hu-index>. Pár példa: Amnesty International London; CIVICUS:

nagyobb részvétel, a családok megsegítése, illetve az erőszak visszaszorítása. Számos olyan ajánlás is volt, amelyek igen érzékenyek, vagy jogpolitika szempontjából kényesnek, de mindenképpen bonyolultnak mondhatók.

Az azonos nemű párok esetében a házasság engedélyezését vagy az örökbefogadás engedélyezését ajánlotta egy NGO. Ez véleményem szerint egy igen érzékeny kérdés és a tagállam vezetésének a saját döntése, hogy ezt engedi vagy sem. Volt olyan ajánlás is, amely nehezményezte, hogy a kormány betiltotta a gyülekezési jogot a COVID- járvány idején. Érthető természetesen, hogy egy ilyen alapjognak a korlátozása számos problémát vet fel, de egy világválság esetében véleményem szerint érthető volt ez a szigorítás.

Az ajánlások között sok érintette a menekültek, vagy a médiaszabadság helyzetét. Előfordult olyan is, amely a COVID-járvány idejére hozott felhatalmazási törvényt úgy interpretálta³⁶ a nemzetközi sajtónak,³⁷ hogy Magyarországon egy diktatórikus rendeleti kormányzást vezettek be. Ebből igen nagy diplomáciai zavar is keletkezett, hiszen számos nemzetközi szervezetnél, köztük az Európa Tanácsnál³⁸ illetve az ENSZ Emberi Jogi Biztosánál³⁹ és természetesen a sajtónál is meg kellett magyaráznia a magyar kormánynak, hogy valójában mit is vezettek be, de ez elég volt arra, hogy nemzetközi téren a kormány, illetve az ország megítélése romoljon.

Mint említettem, az ilyen helyzetekben nagyon nehéz feladata van az államnak, hogy igazolja magát, de azért a nemzetközi szervezeteknél mindig kellő platformot biztosítanak az érintett államnak. A másik probléma az a nemzetközi megítélés, ami már azért egy nehezebb feladat, mert ennek jogi válaszai nincsenek, mivel ez már a politikai kommunikáció területére tartozik, ami pedig nem tárgya a tanulmánynak.

3.2. Az Európa Tanács

Ebben a részben az Európa Tanács általános szervezeti felépítésének ismertetésétől eltekintek azonban röviden szó lesz azon testületekről, amelyek munkájában a civil szervezetek részt vesznek. Kutatásom során Gaetan Cliquennois könyvét vettem alapul, amely a civil szervezetek és az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: „EJEB”) kapcsolatát vizsgálta.

Az Európa Tanácson belül működik a Nem-kormányzati Szervek Konferenciája, amely azon munkálkodik, hogy erősítse helyi szinten a demokráciát és az emberi jogok

World Alliance for Citizen Participation; Committee to Protect Journalists New York; ECLJ The European Centre for Law and Justice Strasbourg; Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány; Magyar Helsinki Bizottság; MAT Magyar Ateista Társaság; MEOSZ Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége; RRE Refugee Rights Europe; RVF Romaversitas Foundation Budapest.

³⁶ Sosem érhet véget. *amnesty.hu*, 2020. május 27.

³⁷ WALKER, Shaun – RANKIN, Jennifer: Hungary passes law that will let Orbán rule by decree. *The Guardian*, 2020. március 30.

³⁸ HOLROYD, Matthew: Coronavirus: Human rights alarm as Hungary seeks indefinite extension to state of emergency. *Euronews*, 2020. március 23.

³⁹ OHCHR/COVID-19 Human Rights Hungary. *UN Audiovisual Library*, 2020. március 27.

érvényesítését. Ha bármilyen visszásságot tapasztalnak, azt tudják jelezni a Tanács szerveinek.⁴⁰ „A Konferencia hozzávetőleg 400 nemzetközi Nem-kormányzati szervezet (NGO) tömörít magába. Munkája során a Tanács nagymértékben hasznosítja az NGO-k szakértelmét és kapcsolatát az európai polgárokhoz”.⁴¹ A Tanács honlapjáról kiemelt rész után fontosnak tartom, hogy részletesen ismertessem ennek a testületnek a munkáját, tekintve, hogy nagyon hasonlónak tűnhet a korábban bemutatott ENSZ Emberi Jogi Tanácsához.

A testület 2005-ben a negyedik pillére lett a Tanácsnak a Bizottság, a Közgyűlés és a Helyi és Regionális Hatóságok Kongresszusa mellett.⁴² A Konferenciának 300⁴³ civil szervezet a tagja és 8 darab bizottságban működik.⁴⁴ A tagokat az alapján osztják be a bizottságba, hogy melyik fő tevékenységet végzik. A civil szervezetek között találunk diszkrimináció vagy korrupció ellen küzdőket, női egyenjogúságért vagy a gyermekek védelméért kiálló civileket is.⁴⁵

A konferencia résztvevőinek azáltal, hogy részvételi jogot biztosítottak, azt az elképzelést hivatott alátámasztani, hogy a civil társadalmat ezen egyesületek képviselik és legjobban ők tudják a társadalmat leképezni az érintett országban.⁴⁶ Tulajdonképpen itt is az a civil in-put figyelhető meg, mint amit az ENSZ esetében láttunk. A civilek együttműködnek a Tanács szerveivel és felhívhatják a figyelmüket az észlelt visszásságok kezelésére. A tagállamokat itt is ellenőrzik a civilek, azonban olyan eltéréssel, hogy itt a beszámoló nem általánosságban az emberi jogok érvényesülésének bemutatására irányul, hanem arra, hogy a civilek és az adott kormány között milyen a kapcsolat.⁴⁷ Ebben az esetben az egyesülés joga és a demokráciában való részvétel kerül megvizsgálásra és az eredményt eljuttatják a Tanács szerveinek.

Egy másik igen érdekes jelensége a civileknek, hogy 2017 óta közvetlen módon is jelezhetnek a Miniszteri Bizottságnak, ha az EJEB által hozott ítéletet nem hajtja végre az érintett állam.⁴⁸ Amint látható, itt már igen jelentős hatalma van a civil szervezeteknek, azonban fontos azt megemlíteni, hogy az ítéletek végrehajtása feletti ellenőrzést továbbra is a Bizottság látja el, a civilek csak segítik a munkáját.

⁴⁰ Az Európa Tanács felépítése. <https://www.coe.int/hu/web/about-us/structure>.

⁴¹ Az Európa Tanács felépítése. <https://www.coe.int/hu/web/about-us/structure>.

⁴² Az Elnök szavai az Európa Tanács INGO konferenciájának 40. évfordulója alkalmából. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ecbd2.4>.

⁴³ Az Európa Tanács INGO konferenciájának tagjai. <https://coe-ngo.org/#/ingos>.

⁴⁴ Az Európa Tanács INGO konferenciájának bizottságai. <https://www.coe.int/en/web/ingo/committees>.

⁴⁵ Az Európa Tanács INGO konferenciájának tevékenységi körei. <https://coe-ngo.org/#/ingo-by/aoc>.

⁴⁶ Az Európa Tanács INGO konferenciájának tájékoztatója az új tagok számára. <https://rm.coe.int/coe-cingo-new-representatives/16809eca30.8>.

⁴⁷ Az Európa Tanács INGO konferenciájának országlátogatásairól készült jelentés. <https://www.coe.int/en/web/ingo/country-visits>.

⁴⁸ A Miniszteri Bizottság szabályzata a Bíróság határozatainak és a felek megállapodásainak végrehajtásáról. <https://rm.coe.int/16806eebf0.3>.

3.2.1. Az emberi jogok privatizációja Gaetan Cliquennois könyve alapján

Amint bemutattam, az Európa Tanács működését jelentősen segítik a tagállamokban működő civil szervezetek. Eddig az került leírásra, hogy a Közgyűlés vagy a Miniszteri Bizottság munkáját, hogyan segítik a nemzetközi civil szervezetek, azonban az NGO-k tevékenysége az EJEB-ben is megjelenik és erről írt egy igen átfogó művet Gaetan Cliquennois.

Cliquennois úgy véli, hogy az emberi jogok védelme ki lett szervezve a civil szervezetek számára és egyre nagyobb hatást képesek gyakorolni az NGO-k az EJEB-re.⁴⁹ A szerző a *European Human Rights Justice and Privatisation* című könyvében azt írja, hogy a 2000-es évek környékén a nemzeti kormányok megszorító intézkedései miatt a közfinanszírozás helyett a magánfinanszírozás jelent meg az egyesületek életében.⁵⁰ Kifejti továbbá, hogy aki a legnagyobb adományokat adja az egyesület számára, annak mekkora befolyása is lehet az egyesület életére.⁵¹

A tanulmányában bemutatásra kerül, hogy a civil szervezetek milyen módon is jelennek meg az EJEB munkájában és ezzel hogyan is érik el a céljaikat s lesznek ezzel jelentős hatást kiváltók az emberi jogok védelmének területén.

A szerző megemlíti Nicole Bürli munkásságát,⁵² aki szerint 3 módja van annak, hogy a bíróságokat befolyásolják a civilek. Elsőként megnevezi az *amicus curiae* intézményt, amely azért fontos mert segíti a bíróságot a döntés meghozatalában, de a döntésért való felelősség a bírót terheli. A civilek által nyújtott segítségnyújtást mint független harmadik fél, láthatjuk a *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*⁵³ ügyben, ahol a bíróság az NGO-k szakmai tudására hivatkozva mondta ki, hogy releváns ismeretük van az ügy megítélésében.⁵⁴ Fontos azt megemlíteni, hogy mindkét fél elfogadta a közreműködését a civil szervezeteknek, így megmaradt a felek autonóm döntése, hogy az ügyükben ki vehet részt.

Második esetben megjelenhetnek a civil szervezetek az EJEB-nél mint peres felek. Ez lehet egyik oldalról közvetlen érintettség, amikor maga a szervezet perli az államot, mint a *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary* ügyben.⁵⁵ Azonban lehetséges olyan is, mint a harmadik esetben, hogy a civil szervezet, mint jogi képviselő jelenik meg és támogatja a sértett felet, mint a *Case of Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Campenau v. Romania* ügyben látható.⁵⁶

⁴⁹ CLIQUENNOIS, Gaëtan: *European Human Rights Justice and Privatisation*. Cambridge, Cambridge University Press, 2022. 2.

⁵⁰ CLIQUENNOIS *i. m.* 1.

⁵¹ CLIQUENNOIS *i. m.* 11.

⁵² CLIQUENNOIS *i. m.* 13.

⁵³ *Al-Skeini and others v. The United Kingdom*, no. 55721/07., 2011. július 7-i ítélet. 6. bek.

⁵⁴ CLIQUENNOIS *i. m.* 30.

⁵⁵ *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, no. 37374/05., 2009. április 14-i ítélet. 3. bek.

⁵⁶ *Valentin Campenau v. Romania*, no. 47848/08., 2014. július 17-i ítélet. 1. bek.

Magyarország esetében is megfigyelhető, hogy a civil szervezetek megjelennek közvetlen peres félként. Ezek közé tartozik a már említett Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary eset, amelyben egy közérdekű adatigénylés megtagadása miatt indult a per és végül az egyesület nyert. Másik ilyen ügy volt a Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary⁵⁷ eset, amelyben ugyanúgy egy jogvédő szervezet perelte be az államot, mert a bíróságok nem adták át a neki szükséges adatokat és ezzel a véleménynyilvánítás szabadságát sértették. Az EJEB honlapján a magyar állam ellen indított perek esetében csak elvétve találunk olyat, hogy egy civil szervezet konkrétan perelné az államot.

Számos esetben találunk azonban olyat, hogy egy a civilszervezettel aktív kapcsolatot⁵⁸ tartó ügyvéd vállalta el az ügyben a jogi képviseletet. Ilyen esetek például a Shahzad v. Hungary,⁵⁹ Case of Ikotity and Others v. Hungary,⁶⁰ vagy az L.F. v. Hungary.⁶¹ Ezekben az esetekben olyan ügyvédek látták el a jogi képviseletet, amelyek nyíltan kapcsolatban állnak jogvédő szervezetekkel.⁶²

2021 januárjától 2023 október 5-éig eddig összesen 17 ítéletet hoztak meg, Magyarország ellen indított perekben. Ebből a 17 esetből 13 olyan ügy volt, ahol a jogi képviseletet olyan ügyvéd látta el, aki vagy egy jogvédő szervezetnél dolgozik, vagy velük szorosan együttműködik és ezt közzé is teszi a saját oldalán. A Szolcsán v. Hungary⁶³ ügyben például egy NGO a European Roma Right Centre látta el a jogi képviseletet. A civil szervezetek még megjelentek olyan módon is, hogy a bíró engedélyével észrevételeket is tehettek. Ilyen volt az említett Szolcsán ügyben a Rosa Parks Foundation, vagy az R. K. v. Hungary⁶⁴ ügyben az Ordo Iuris.

Az is megfigyelhető, hogy ugyanazok a nevek merülnek fel a jogi képviselet oldalán, amely az ügyek azonossága miatt is lehetséges, hiszen az elmúlt 3 évben számos menekültekkel kapcsolatos jogsértés miatt marasztalták el a magyar államot, így az adott ügyvéd tevékenysége a gyakorlat megszerzése végett ismertté válik és emiatt fordulhatnak felé többen is hasonló esetekkel. A másik indok, ami miatt gyakran szerepelnek ugyanazok a nevek a perekben, hogy mivel kapcsolatban állnak érdekvédő szervezetekkel, így az általuk képviselt jogvédelmi tevékenységet végzik, mint a menekültek vagy a nemzeti kisebbségek védelme stb.

Magyarország esetében az elmúlt 3 év ügyeiben számos alkalommal jelentek meg civil szervezetek, mind közvetlen vagy közvetett módon. Ennek a jogvédelem szempontjából van előnye, hiszen az egyesület vagy jogi képviseletet látott el, vagy szakmai észrevételeket

⁵⁷ Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary, no. 18030/11., 2016. november 8-i ítélet. 3. bek.

⁵⁸ Ezekben az esetekben vagy a szervezetnél dolgozik az ügyvéd, de önállóan látta el a képviseletet, vagy olyan ügyvéd, aki nyíltan közölte az oldalán, hogy aktívan együttműködik bizonyos civil szervezetekkel.

⁵⁹ Shahzad v. Hungary, no. 12625/17., 2021. július 8-i ítélet. 2. bek.

⁶⁰ Case of Ikotity and others v. Hungary, no. 50012/17., 2023. október 5-i ítélet. 2. bek.

⁶¹ L.F. v. Hungary, no. 621/14., 2022. május 19-i ítélet. 2. bek.

⁶² Magyar Helsinki Bizottság, Transparency International, TASZ.

⁶³ Szolcsán v. Hungary, no. 24408/16., 2023. március 30-i ítélet. 2. bek.

⁶⁴ R. K. v. Hungary, no. 54006/20., 2023. június 20-i ítélet. 1. bek.

tett a bíróság kérésére. Olyan eset is előfordult amikor a civil szervezet maga volt peres fél és ott is az érvényesítendő jog védelme érdekében lépett fel. Amint azt korábban írtam, Cliquennois 3 módot is leírt, ahogyan a civil szervezetek befolyásolni tudják a bíróságokat. (*amicus curiae*, közvetlen peres fél, vagy jogi képviselő) Ha csak Magyarországot nézzük meg az EJEB ügyeiben, ez olyan szinten igaz, hogy a civil szervezetek nyújtják be az *amicus curiae* beadványokat és alkalmazzák is azokat a per során. Az NGO-k akár közvetlen peres félként akár a peres félt támogatva képesek olyan perekben részt venni, amelyek később kulcsfontosságúak is lehetnek, így a hasonló esetekben azon ügy alapján járnak el, amiben ők vettek részt. Megállapítható tehát, hogy a jogvédő civilszervezetek aktív közreműködése az EJEB munkájában ténylegesen képesek befolyásolni a bíróság ítélelhozatalát, de ez inkább egy távoli befolyásolás mintsem egy közvetlen és nyílt irányítás.

Cliquennois megjegyzi, hogy a civil szervezetek már nemcsak, hogy bejutottak a bíróságra, de maguk is számos bírót „adtak”. Egy kész listát írt Cliquennois arról, hogy melyik ország által jelölt bírót, melyik jogvédő civil szervezetnek volt a tagja.⁶⁵ A felsorolt egyesületek között van a Magyar Helsinki Bizottság, az Open Society Foundation, a European Roma Rights Centre és az Open Society Justice Initiative is. Véleményem szerint az még nem jelent semmilyen elköteleződést, hogy egy bírót melyik jogvédő szervezetnél dolgozott, tekintve, hogy az állam vezetése jelöli a bírót és a Közgyűlés választja meg őket. Tekintve, hogy a bírónak védelmeznie kell az Egyezményben rögzített jogokat, az, hogy egy bírót, azt megelőzően egy jogvédő szervezetnél dolgozott még előnyös is lehet. Ami már problémát jelenthet, hogy az előbb említett szervezetek azok, amelyek a leggyakrabban meg is jelennek az EJEB munkájában, akár mint peres fél, *amicus curiae* vagy jogi képviselőt ellátó. Ebben az esetben az ismeretség végett felmerül az elfogultság veszélye.⁶⁶ Ahhoz tudnám hasonlítani a helyzetet, mint amikor valakiből úgy lesz politikus, hogy előtte lobbizást végzett. Más minőségbe kerül azzal, hogy megválasztják, de a korábbi kapcsolataik megmaradnak.

Az Open Society Justice Initiative például 2017-ben egy olyan ajánlást tett, miszerint az EJEB bírák kinevezésében nagyobb szerepet kellene kapnia a civil társadalomnak is.⁶⁷ Ebben az esetben már azért eléggé megkérdőjelezhetőnek tűnik a bírónak a függetlensége, mert itt már sokkal nagyobb szerepe lenne az NGO-k-nak a kiválasztásban, aminek következtében az a veszély is előfordulhat, hogy az adott bírót „összejátszhat” az őt támogató civil szervezettel és számára kedvező döntést hozhat. Ebben az esetben pedig már egy erősebb befolyásolási ereje lenne a civil szervezeteknek, ami pedig a független igazságszolgáltatást veszélyeztetné.

⁶⁵ CLIQUENNOIS *i. m.* 159.

⁶⁶ CLIQUENNOIS *i. m.* 161-162.

⁶⁷ *Strengthening from Within*. New York, Open Society Foundations, 2017. <https://www.refworld.org/docid/5a2a68444.html>. 17.

Az mindenképpen előnyös, hogy az egyesületek és jogvédő szervezetek ellátják a feladatukat, akár az állammal együttműködve vagy ellene érdeket képviselve, de az, hogy egy egyesület egy nemzetközi bírósággal ilyen szinten összefonódjon, vagy hogy egyre nagyobb politikai jelentőségű döntésekben részt vegyen, az már igencsak túlmutat azokon a feladatokon, amikre egy egyesületet alapítani szoktak.

4. Összegzés

Fontos hangsúlyozni, hogy igen támogatandó az, különösen a II. világháborút követően, hogy az emberi jogokat nemzetközi szinten is védik és segítik elő akár a nemzetközi szervezetek akár a jogvédő civil szervezetek. Figyelembe véve, hogy már több nemzetközi fórum is van az emberi jogok védelmére, sőt ezeknek eltérő alapjogvédelmi mechanizmusuk is van érthető, hogy a civil szervezetek is megjelennek a nemzetközi alapjogvédelemben is. Ezt tovább erősíti az is, hogy a nemzetközi szervezetek is egyre jobban vonják be az NGO-kat a munkájukba. Fontos azt leszögezni, hogy ennek köszönhetően lehet a részes államokat arra kényszeríteni, hogy az alapjogok ténylegesen érvényesüljenek és tiszteletben tartsák azokat.

Bár a civil szervezetek valóban végeznek jogvédelmi tevékenységet, az egyre inkább politikai jellegűvé válik. A nemzetközi intézményeknek készített jelentéseikben számos olyan ajánlást fogalmaztak meg, amelyek – álláspontom szerint bár jogvédelemnek álcázva – komoly politikai lépésnek minősülnek. Ezek közé tartozik a civil szervezetek minél nagyobb mértékű bevonása a döntéshozatali folyamatba,⁶⁸ vagy – amint korábban írtam – a jogvédő egyesületek beleszólása a nemzetközi bírák kiválasztásába.

Arra is volt már példa, hogy egy NGO olyan híreket terjesztett egy országról, különösen Magyarországról, amelyekről utólag bebizonyosodott, hogy hamisak, de elégségesek voltak ahhoz, hogy az ország megítélését rontsák.⁶⁹ Ezek mind olyan tevékenységek, amelyek inkább a politikai akciók, mint a jogvédelem kategóriájába tartoznak.

Kérdésként merül tehát fel, hogy mit tud tenni mondjuk az állam abban az esetben, ha egy olyan egyesületi jelentést fogad el egy nemzetközi szervezet, amiről utólag kiderül, hogy nem megalapozott? Az állam természetesen megvédheti a saját álláspontját, azonban, ha egy nemzetközi szervezet mégis más jelentést fogad el, az alkalmas lehet arra, hogy nemzetközi téren elszigetelje vagy legalábbis lejárassa az érintett országot és mindez az egyesületek jelentése alapján történik. Az ENSZ esetében az látható, hogy az érintett államot igencsak bevonják a folyamatba és megvédheti az igazát így előbb említett eshetőségnek csekély az esélye. Az is megfigyelhető, hogy az ENSZ Emberi Jogi Biztosa

⁶⁸ ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalának levele Magyarország kormányának. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/upr/wgsessions/39th/2022-07-14/HC-Hungary.pdf>.

⁶⁹WALKER – RANKIN *i. m.*, HOLROYD *i. m.*

legutóbbi jelentésében, amit a külügyminiszternek írt személyesen, igen finoman közelítette meg az országot érintő helyzetet és ezzel viszonylag háttérbe szorította a politikai megközelítést.

A problémát igazán a nemzetközi sajtó kommunikációja, illetve az EJEB ítéletei szokták okozni. Amint azt korábban bemutattam, az állam igenis képes megvédeni érdekeit egy nemzetközi szervezet előtt, és az államnak mindig van lehetősége válaszolni. A nemzetközi sajtó esetében nem mindig hallgatják meg az érintett államot, mert nem kötelesek, így az állam feladata, hogy ismertesse álláspontját, és azt minél több emberhez eljuttassa, de ez már nem tartozik a tanulmány tárgyába így a továbbiakban az EJEB alapjogvédelmi tevékenységét vizsgálom meg.

Bár az érintett államnak alperesként nagy szerepe van abban, hogy megvédje az álláspontját az EJEB-nél, de mint már bemutattam, nagyon nagy befolyásuk van az ítéletekre a civil szervezeteknek. A legtöbb esetben pedig az EJEB az államot elítélő ítéleteket hoz. A sok elmarasztaló ítélet pedig alááshatja az érintett állam emberi jogi megítélését. Az EJEB munkáját segítő NGO-k tevékenysége, mint már említettem, - véleményem szerint- meglehetősen politikai jellegűek, így nagyon nehéz jogi szempontból megválaszolni ezeket a kérdéseket. Tekintettel arra, hogy az Európa Tanács egy regionális jogvédő szervezet, nem rendelkezik akkora befolyással, mint az ENSZ, de az európai régióban igen, így bár nem globális, de regionális kérdéseket vet fel az emberi jogok területén. Ennek következtében sajnálatos módon az emberi jogok védelme a jogérvényesítés helyett a politikai akciók területére kerül.

Nagyon fontos, hogy az állam nagy erőfeszítéseket tegyen annak érdekében, hogy az emberi jogok biztosítva legyenek a polgárai számára. A legfontosabb kérdés azonban, hogy mely emberi jogok? Véleményem szerint ezek megtalálhatók a megtárgyalt és elfogadott nemzetközi szerződésekben. Így biztosítható, hogy az emberi jogokat a lehető legtöbb részes államban tiszteletben tartásák.

Az alapjogvédelem területén pedig, véleményem szerint megoldást kell találni arra, hogy a jogvédő szervezetek ne vegyenek részt politikai tevékenységekben, hogy az emberi jogok kizárólag a jogi diskurzus területén maradjanak, és ne lehessen politikai célokra felhasználni őket. Kétségtelen, hogy a különböző jogvédő szervezetek ideológiai alapon szerveződnek,⁷⁰ ami rendben is van, hiszen mindannyian a jogok érvényesítéséért küzdenek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ennek a tevékenységnek kizárólag a jogok érvényesítéséről kell szólnia, és hogy az erről szóló döntést a bíróságoknak kell meghozniuk, ha jogi, és a politikai döntéshozó testületnek, ha politikai ügyről esik szó. Érdemes lenne különbséget tenni a jogvédő szervezetek között az alapján, hogy melyek azok, amelyek tényleges jogvédelmet, pereskedést stb. folytatnak, és melyek azok, amelyek

⁷⁰ Példaként említhetőek a „*pro life*” vagy „*pro choice*” szervezetek, a nemzetiségi jogvédő szervezetek, mint a korábban említett Székely Nemzeti Tanács.

inkább lobbiznak. A kettő éles megkülönböztetése talán egy módja lehetne annak, hogy az emberi jogi érdekérvényesítés ne a politikai szerepvállalás eszköze legyen.

Felhasznált irodalom

- ARATÓ Krisztina – MIKECZ Dániel: *Civil társadalom, Szociális Partnerek, társadalmi mozgalmak*. In KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer negyedszázad után*. Budapest, Osiris, 2015.
- BALOGH Zsolt: *Alapjogok általános rész*. In SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2019.
- CLIQUENNOIS, Gaëtan: *European Human Rights Justice and Privatisation*. Cambridge, Cambridge University Press, 2022.
- HOLROYD, Matthew: Coronavirus: Human rights alarm as Hungary seeks indefinite extension to state of emergency. *Euronews*, 2020. március 23.
- LYONS, Mark: Measuring and Comparing Civil Societies. *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 2009/1.
- NÉMETH Zsolt: *A civil szféra és szerepe*. In BARABÁS A. Tünde (szerk.): *Alkalmazott kriminológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023.
- PAJKOSSY Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. *História*, 1993/2.
- PAVLUSKA Valéria. *Marketingelméleti következtetések a civil társadalom és a civil nonprofitszervezetek természetének vizsgálatából*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2006.
- PULSZKY Ágost: *A jog- és állambölcsészet alaptanai*. Budapest, Hoffmann és Molnár, 1885.
- SMITH, Adam: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, 1776.
- SOMODY Bernadette – VISSY Beatrix: *Az alapjogok védelme*. In JAKAB András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2019. <https://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-vedelme>.
- SZABÓ Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest, Villányi úti Konferencia Központ, 1998.
- WALKER, Shaun – RANKIN, Jennifer: Hungary passes law that will let Orbán rule by decree. *The Guardian*, 2020. március 30.

Egyéb források

- A jogállamiság csak a civil társadalom közreműködésével erősíthető meg*. Sajtóközlemény. FRA Agency, 2022. július 19. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/pr-2022-civic-space_hu_0.pdf.
- Alapvető jogok és a jogállamiság. Fejlemények az egyes tagállamokban a civil társadalom szemszögéből, 2018-2019. Kivonat – Magyarország – Országlátogatási jelentés*. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 2019. április 29-30.
- Al-Skeini and others v. The United Kingdom, no. 55721/07., 2011. július 7-i ítélet.
- Általános információk az ENSZ Emberi Jogi Tanács egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.
- A Miniszteri Bizottság szabályzata a Bíróság határozatainak és a felek megállapodásainak végrehajtásáról. <https://rm.coe.int/16806eebf0>.

- Az Elnök szavai az Európa Tanács INGO konferenciájának 40. évfordulója alkalmából. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ecbd2>.
- Az Európa Tanács felépítése. <https://www.coe.int/hu/web/about-us/structure>.
- Az Európa Tanács INGO konferenciájának bizottságai. <https://www.coe.int/en/web/ingo/committees>.
- Az Európa Tanács INGO konferenciájának országlátogatásairól készült jelentés. <https://www.coe.int/en/web/ingo/country-visits>.
- Az Európa Tanács INGO konferenciájának tagjai. <https://coe-ngo.org/#/ingos>.
- Az Európa Tanács INGO konferenciájának tájékoztatója az új tagok számára. <https://rm.coe.int/coe-cingo-new-representatives/16809eca30>.
- Az Európa Tanács INGO konferenciájának tevékenységi körei. <https://coe-ngo.org/#/ingo-by/aoc>.
- Case of Ikotity and others v. Hungary, no. 50012/17., 2023. október 5-i ítélet.
- Civil kézikönyv: Útmutató a civil szervezetek mindennapi működéséhez. Miskolc, Esély és Részvétel Közhasznú Egyesület, 2022. <http://recic.hu/csongrad/media/2070/civil-k%C3%A9zik%C3%B6nyv-2022.pdf>.
- ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalának info grafikája Magyarország egyetemes időszakos felülvizsgálatáról. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/Infography-hungary.pdf>.
- ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalának levele Magyarország kormányának. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/upr/wgsessions/39th/2022-07-14/HC-Hungary.pdf>.
- ENSZ Emberi Jogi Tanács általános információk. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/about-council>.
- ENSZ Emberi Jogi Tanácsának különleges eljárásai. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/special-procedures-human-rights-council>.
- ENSZ Emberi Jogi Tanács tagjai 2021. január 1-től. <https://www.un.org/en/ga/75/meetings/elections/hrc.shtml>.
- ENSZ és az emberi jogok általános tájékoztató. <https://ensz.kormany.hu/az-ensz-es-az-emberi-jogok>.
- L. F. v. Hungary, no. 621/14., 2022. május 19-i ítélet.
- Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary, no. 18030/11., 2016. november 8-i ítélet.
- Magyarország egyetemes időszakos felülvizsgálatában közreműködő civil szervezetek. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/hu-index>.
- OHCHR/COVID-19 Human Rights Hungary. *UN Audiovisual Library*, 2020. március 27.
- R.K. v. Hungary, no. 54006/20., 2023. június 20-i ítélet.
- Shahzad v. Hungary, no. 12625/17., 2021. július 8-i ítélet.

Szolcsán v. Hungary, no. 24408/16., 2023. március 30-i ítélet.

Strengthening from Within. New York, Open Society Foundations, 2017.
<https://www.refworld.org/docid/5a2a68444.html>.

Sosem érhet véget. *amnesty.hu*, 2020. május 27.

Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary, no. 37374/05., 2009. április 14-i ítélet.

Valentin Campenau v. Romania, no. 47848/08., 2014. július 17-i ítélet.

<https://helsinki.hu/rolunk/eredmenyek/>

Egy „átlagos” devizahiteles per az érvényesíteni kívánt jog tükrében

Kis Tamás¹

¹Dr. Kis Tamás. Bíró (peres ügyszak)

¹Fővárosi Törvényszék Gazdasági Kollégiuma, Budapest

KULCSSZAVAK

devizahiteles perek,
jogérvényesítés, keresettípusok,
jogalkotás, jogalkalmazás

KEYWORDS

foreign exchange credit lawsuits,
enforcement, type of actions,
legislation, legal practice

IDÉZÉS

Kis Tamás: Egy „átlagos”
devizahiteles per az érvényesíteni
kívánt jog tükrében. *Ember és Jog*,
2024/1. 81–106.

COPYRIGHT

© Szerző(k)
© Kiadó
2024

Az Ember és Jog kiadója a Pro
Veritate Egyesület. A mű a
Creative Commons (CC BY-NC-
ND) licenc alatt áll.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Absztrakt: A döntően 2004 és 2010 között megkötött szerződések tárgyában indult devizahiteles perek a 2010-es évek eleje óta a magyar rendes bírósági szervezet integráns részét képezik. A perindítások legfőbb kiváltó oka a konstrukció jellegéből eredő és 2008-tól egyre erőteljesebben érvényesülő árfolyamingadozás. A szerződéskötések utolsó évei egybeestek az első perek indításával. Az Országgyűlés a 2010–2014-es parlamenti ciklusban, majd a 2014–2018-as ciklus kezdetén számos törvényt fogadott el az árfolyamingadozás negatív hatásaként kialakult lakossági eladósodás további megakadályozására és részbeni megszüntetésére. E jogalkotási folyamat utolsó lépése a deviza alapú hitelállomány túlnyomó részének 2015-ös forintosítása. A jogalkotásra a peres eljárások tömegessé válásával párhuzamosan került sor. A perekben felmerült értelmezési kérdésekben a Kúria több jogalkalmazási iránymutatást hozott, melyek egy részét törvényhozási úton kodifikálták. A dinamikusan változó jogalkotási és jogalkalmazási környezet kihatott a devizahiteles perekben érvényesített jog tartalmára, amelyet a szerződéskötést követő törlesztési időszakban bekövetkezett események is alapvetően befolyásoltak.

Abstract: Since the beginning of the 2010s, the foreign currency credit lawsuits initiated mainly in the context of contracts concluded between 2004 and 2010 have been an integral part of the Hungarian ordinary court system. The main cause of the lawsuits is the exchange rate fluctuation, which is due to the nature of the construction and has become more and more prevalent since 2008. The last years of the signing of contracts coincided with the initiation of the first lawsuits. In the 2010–2014 parliamentary cycle, and then at the beginning of the 2014–2018 cycle, the Parliament adopted a number of laws to further prevent and partially eliminate household indebtedness that arose as a negative effect of exchange rate fluctuations. The last step of this legislative process is the 2015 HUF conversion of the majority of foreign currency-based loans. The legislation took place in parallel with the mass litigation. In the interpretation questions that arose in the lawsuits, the Court issued several guidelines for the application of law, some of which were codified through legislation. The dynamically changing legislative and law enforcement environment affected the content of the law asserted in foreign currency credit lawsuits, which was also fundamentally influenced by the events that occurred during the repayment period following the conclusion of the contract.

1. Bevezetés

1.1. A devizahiteles perek fogalma, a releváns jogalkotás és jogalkalmazás vázlatosan

A devizahiteles perek a 2010-es évek eleje óta a rendes bírósági szervezet polgári peres eljárásainak markáns részét képezik. Devizahiteles per alatt a Kúria 6/2013. számú PJE határozata (6/2013. PJE) rendelkező része 1. pontjában és az ahhoz tartozó indokolásban meghatározott tartalmú szerződésekkel kapcsolatos pereket értem. A 6/2013. PJE rendelkező részének 1. pontja értelmében a deviza alapú hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződések (a továbbiakban: deviza alapú kölcsönszerződések) devizaszerződések. A felek a hitelezőnek és az adósnak a kölcsönszerződésből fakadó pénztartozását egyaránt devizában határozták meg (kirovó pénznem), és azt mindkét fél forintban volt köteles teljesíteni (lerovó pénznem). E szerződéstípusnál az adós az adott időszakban irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamkockázat hatásait: a forint gyengülése az adós fizetési terhének növekedését, erősödése pedig a csökkenését eredményezi.

A deviza alapú kölcsönszerződések adósi pénzügyi terheire a konstrukció jellegénél fogva kihatással van a kirovó és a lerovó pénznem egymáshoz viszonyított árfolyamának változása. A főként svájci frank-alapú szerződések adósi kötelezettségeinek teljesítését 2008-tól a pénzügyi válság, majd egyéb gazdasági-pénzügyi tényezők negatívan befolyásolták. A lakossági eladósodás társadalmi problémává vált. Az Országgyűlés által elfogadott első, a deviza alapú kölcsönszerződésekre is hatással bíró jogszabály az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló, 2010. augusztus 13-án kihirdetett 2010. évi XC. törvény volt. A törvény VI. fejezete három jogszabályt módosított, köztük az elfogadáskor hatályban volt, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényt (régii Ptk.-t), amelynek 261. §-a a következő (4) bekezdéssel egészült ki:

„Természetes személy – ide nem értve az egyéni vállalkozót – devizában nyilvántartott, vagy nyújtott (deviza alapú) kölcsönszerződéséből keletkező hitelezői követelés biztosítására, természetes személy tulajdonában álló ingatlanon, vagy ingatlanok természetes személy tulajdonában lévő tulajdoni illetőségére jelzálogjog nem alapítható, a felek ettől eltérő rendelkezése semmis.”

A további rendelkezések az ingatlan-nyilvántartásba már bejegyzett jelzálogjog, valamint a már bejegyzett jelzálogjog jogosultja személyében történő változásbejegyzés (kölcsönkiváltás) és fedezetcsere bejegyzése kivételével teljes tilalmat fogalmaztak meg a deviza alapú kölcsönszerződésekkel keletkező hitelezői követelésre alapított jelzálogjog

ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére.¹ A régi Ptk. módosításának jogalkotói célja egyértelműen az volt, hogy az ingatlanon alapítható jelzálogjog tilalmával *ex nunc* hatállyal – erre vonatkozó kifejezett tilalom nélkül is – kizárja a további devizaalapú kölcsönszerződések megkötését a természetes személyek és a pénzügyi intézmények között, legalábbis a hitelezési gyakorlat alapján jelzálogjoggal biztosítandó kölcsönök esetében. A módosítás alanyi körén kívül esett a devizában nyilvántartott, vagy nyújtott kölcsönszerződést gazdasági tevékenysége keretében megkötő természetes személy vállalkozó és valamennyi nem természetes személy. Ez a szűkítés a további jogalkotás során is töretlenül érvényesült.

A 2010-2014-es parlamenti ciklus e tárgyú jogalkotása további, az adósi terhek könnyítésére irányuló, esetenként a szerződéses jogviszonyok lezárását lehetővé tevő irányuló törvényeket fogadott el, így pl. a 2011. évi LXXV. törvény (árfolyamgát tv.) szabályozta a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítését és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjét, az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXI. törvény (végtörlesztési tv.) pedig egyebek között módosította a hitelintézetekről és a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvényt (régii Hpt.). A régii Hpt. a végtörlesztési tv. 4. § (2) bekezdése értelmében kiegészült a 200/B. §-sal, ennek (1) bekezdése az állami készfizető kezesség fedezetével fogyasztóval kötött deviza alapú kölcsön szerződés alapján teljesített teljes előtörlesztés (végtörlesztés) esetén a pénzügyi intézmény részére a törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén a végtörlesztés forint összegének meghatározásakor svájci frank esetén 180 HUF/CHF, euró esetén 250 HUF/EUR, japán jen esetén 200 HUF/100 JPY árfolyam alkalmazását írta elő.

E részleges, a kérdéskör egyes szegmenseiről rendelkező törvényalkotást követően az Országgyűlés 2014-ben fogadta el a devizahiteles törvényeket (DH törvények), így a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényt (DH1 tv.), a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvényt (DH2 tv.), valamint az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvényt (DH3 tv.). Ezek a jogszabályok hatályba lépésüktől kezdve alapvetően befolyásolták a devizahiteles igényérvényesítést és jogalkalmazást.

A jogalkotással párhuzamosan, az egyre nagyobb számú peres eljárásra tekintettel a Kúria számos jogalkalmazási iránymutatásában foglalt állást a deviza alapú kölcsönszerződések értelmezése során felmerülő kérdésekben. A felmerült kérdések

¹ A 82-83. §-ok további jogszabály-módosításokat tartalmaztak a régi Ptk. 261. § (4) bekezdésében foglalt tilalom gyakorlati érvényesülése érdekében.

fontosságát mutatja, hogy a Kúria 2013 óta a tárgyban 5 db jogegységi határozatot hozott. Szintén e pertípus kiemelt jelentőségét támasztja alá, hogy a Kúria elnöke a devizahiteles érvénytelenségi perek jogalkalmazási kérdéseinek vizsgálatára Konzultációs Testületet állított fel, amely 2016-tól több kérdésben állást foglalt. A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos jogalkalmazás során a Kúriának a peresített szerződések megkötésekor hatályos magyar anyagi jogon és az Európai Unió Bíróságának (EUB) határozataiban foglalt jogértelmezésen kívül 2014-től további és releváns joganyagként figyelembe kellett és kell vennie a devizahiteles törvények előírásait is, akár egyedi ügyekben, akár a joggyakorlat továbbfejlesztése érdekében meghozott iránymutatásaiban. A kérdéskör korántsem tekinthető lezártnak. A 2023. október 19-i kúriai sajtóközlemény² értelmében a Kúria a Gfv.VI.30.204/2023. számú egyedi ügyben előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett az EUB-nél, az EUB C-705/21. és C-520/21. számú ítéleteit követően az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő kikötés tisztességtelensége miatt érvénytelennek minősített, a DH törvények hatálya alá tartozó fogyasztói kölcsönszerződések (lízingszerződések) ügyében követendő joggyakorlatának továbbfejlesztése érdekében. Az eljárás célja az uniós joggal összhangban álló elszámolás elveinek tisztázása is.

1.2. Az igényérvényesítés tipizálásának alapja és keretei

A deviza alapú kölcsönszerződések tárgyában indult peres eljárások („devizahiteles perek”) ténybeli és jogi alapjainak bemutatására szolgáló tudományos munkám (doktori értekezés) egyes előfeltételezéseinek alátámasztása érdekében alap kutatásokat végeztem, melyeknek része volt a Kúria előtt 2012. január 1. és 2021. december 31. között folyamatban volt, előzetes kritériumok alapján meghatározott tartalmú devizahiteles perekben egyedi ügyben meghozott határozatok kigyűjtése, adatainak rögzítése és elemzése is.³ Az alap kutatás a fogyasztók által a pénzügyi intézményekkel szemben a 6/2013. PJE rendelkező része 1. pontjának 1. mondatában és a DH1 tv. 1. § (1) bekezdésében meghatározott deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos peres eljárásokra terjedt ki. [A jogszabályi előírás 1. mondatának 1. fordulata értelmében e törvény alkalmazásában fogyasztói kölcsönszerződésnek minősül a pénzügyi intézmény és a fogyasztó között létrejött deviza alapú (devizában nyilvántartott vagy devizában nyújtott és forintban törlesztett) vagy forint alapú hitel- vagy kölcsönszerződés, pénzügyi lízingszerződés.] A kutatás a 2004. május 1. és 2014. július 19. között megkötött szerződésekre terjedt ki; ez az

² Tájékoztató a Kúria Gfv.VI.30.204/2023. számú, közérdeklődésre számot tartó ügyben kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásról. Dátum: 2023. október 19. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-gfvvi302042023-szamu-kozerdeklodesre-szamoto-tarto-ugyben-kezdemenyezett>

³ A www.birosag.hu internetes oldalon az „Ügyfelek” aloldalon elérhető „Bíróági Határozatok Gyűjteménye” alcímű „Anonimizált határozatok” aloldalán az alábbi módon került sor a határozatok keresésére: a „Több szűrő” alapján kereső ismérvként feltűnő „Határozatot meghozó bíróság” kereső szerinti Kúria „Kollégium” ismérvéből külön-külön a „polgári” és a „gazdasági” beállításával és az ilyen módon fellelhető valamennyi határozat egyenkénti áttekintésével és azokból a devizahiteles perek leválogálásával.

időintervallum összhangban van a DH1 tv. 1. § (1) bekezdésében foglalt előírásával és az uniós jog Magyarország EU-csatlakozást követő érvényesülésével is. A kutatás nem irányult a DH1 tv. 1. § (1a) bekezdésében meghatározott, deviza alapúnak nem minősülő deviza hitel- vagy kölcsönszerződésekre (tehát amelyek alapján a lerovó pénznem deviza volt). A fenti meghatározásnak megfelelő deviza alapú kölcsönszerződések közül kizárólag a fogyasztói, tehát a fogyasztók és a pénzügyi intézmények között létrejötték képezik a kutatás tárgyát; a szerződő felek meghatározása során a DH1 tv. értelmező rendelkezéseit tekintetem irányadónak.

Nem tartoztak a kutatás körébe a pénzügyi intézmények által a fogyasztókkal szemben fogyasztói kölcsönszerződések tárgyában indított, túlnyomórészt az adósi tartozás megfizetése érdekében indított perek. E peres eljárások mellőzését leginkább az a körülmény indokolta, hogy a perek lefolytatására alapvetően kiható DH2 tv. eljárási rendelkezéseiből, főként a 37. § által megkövetelt jogkövetkezményi kereset előírásából egyértelműen következően a jogalkotói megfontolás azon alapult, hogy a felperesi pozícióban a fogyasztó, az alperesiben pedig a pénzügyi intézmény áll. Indokolta továbbá az is, hogy a fogyasztó alperesi pozíciójában lehetőségei korlátozottak, a rendelkezésére álló leginkább hatékony eljárásjogi eszköz a viszontkereset,⁴ vagy a régi Ptk. 236. § (3) bekezdése szerinti érvénytelenségi kifogás,⁵ melyekhez képest az általa indítandó perben előterjesztett keresettel gyakorolt és eljárásjogi előírások által meghatározott perbeli rendelkezési joga sokkal kevésbé korlátozott. A kutatás részét képezték ugyanakkor a régi Pp.-ben és a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben (új Pp.) meghatározott végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti perek (VH-perek). E pertípus kutatásba vonását az indokolta, hogy a perbeli pozíciók jellegénél fogva fogyasztó és pénzügyi intézmény viszonylatában kizárólag az előbbiek indíthatták, indíthatják és mivel a perindításra már végrehajtási szakaszban kerül sor, vizsgálható volt, hogy ez – az egyéb perekétől eltérő – tényhelyzet és a sajátos perindítási feltételrendszer miként befolyásolta az érvényesített jog tartalmát, amennyiben befolyásolta.

A kúriai határozatokra lefolytatott, a kigyűjtött 580 db határozatra lefolytatott alapkutatás egyebek között lehetővé tette a devizahiteles perek érvényesíteni kívánt jog alapján történő tipizálását, vagyis annak bemutatását, hogy a fogyasztói igényérvényesítés mely jogszabályi előírásokon alapult és a kereset mire irányult. Tanulmányomban az egyes

⁴ Az e perek döntő többségében alkalmazandó, a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (rég Pp.) 147. § (1) bekezdése akként rendelkezett, hogy az első fokú ítélet hozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig az alperes a felperes ellen viszontkeresetet indíthat, ha az ekként érvényesíteni kívánt jog a felperes keresetével azonos vagy azzal összefüggő jogviszonyból ered, vagy ha a viszontkereset tárgyául szolgáló követelés a felperes kereseti követelésével szemben beszámításra alkalmas. A bíróság érdemi tárgyalás nélkül végzéssel elutasíthatja a viszontkeresetet, ha nyilvánvaló, hogy a fél azt azért terjesztette elő késedelmesen, hogy a per befejezését hátráltassa.

⁵ E jogszabályi előírás 2. mondata akként rendelkezett, hogy a megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt.

keresettípusok ismertetése során bemutatom az érvényesíteni kívánt jog lényeges tartalmát és az ismertetéshez szükséges mértékig annak releváns ténybeli alapját. A keresettípusok egy részére nézve a Kúria hozott jogalkalmazási iránymutatást, míg más részükre nem; ahol ennek relevanciája van, ott utalok a kúriai megállapításokra, más kategóriánál pedig ismertetem a Kúria adott jogkérdésben kialakított álláspontját. Valamennyi keresettípust érintően hivatkozok egyedi ügyekben meghozott kúriai határozatokat az ügyszám megjelölésével és esetenként az indokolás meghatározott részének ismertetésével. A keresettípusok ismertetésének sorrendje a vizsgált időintervallumon belüli felbukkanásuk kronológiáján alapul, ez azonban csak hozzávetőleges, mivel több elterjedésére ugyanabban az időszakban került sor. A kategorizálásra a kereset jogszabályi alapjai mellett egyéb szempontok is alapot adtak. Az elhatárolásnak ezért több esetben nem, vagy nem teljesen az érvényesíteni kívánt jog, hanem a peresített szerződéses kikötés eltérő tartalma, a DH törvények alkalmazásának e pertípusra gyakorolt hatása, vagy egyéb szempont képezte az alapját.

2. A jellemző keresettípusok

2.1. A régi Ptk.-ban nevesített érvénytelenségi jogcímen alapuló keresetek

A régi Ptk. által szabályozott érvénytelenségi okokra alapított keresetek előterjesztése a devizahiteles perek kezdő időszakára jellemző, másként fogalmazva: az első, felülvizsgálati eljárási szakig jutott devizahiteles perekben e semmisségi jogcímek, vagy ezek is jelentették az érvényesíteni kívánt jogot. A vizsgált időszak második felére, 2017-től az e jogcímekre alapított igényérvényesítés marginalizálódott. (A szerződéskötés időszakára tekintettel ezekben az ügyekben kizárólag a régi Ptk. alkalmazandó.) Régi Ptk.-ban szabályozott és a perekben hivatkozott érvénytelenségi okok alatt az e törvény 200. § (2) bekezdésének jogszabályba ütközésre és nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközésre alapított 1. és 3. fordulatát, a 202. §-ban tilalmazott uzsorás szerződést, a 207. § (6) bekezdésében meghatározott színlelt szerződést, valamint a 227. § (2) bekezdésében nevesített lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződést értem. Az ilyen tartalmú keresetek jellemzően több régi Ptk.-s semmisségi jogcímet tartalmaztak.⁶

A 6/2013. PJE volt az első, amely a deviza alapú hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződések megítélésére vonatkozó anyagi jogi kérdésekben állást foglalt. A PJE rendelkező része hét pontban foglalta össze a jogegységi tanács döntését. Ennek 2. pontja értelmében a deviza alapú kölcsönszerződés mint szerződéstípus önmagában amiatt, hogy a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem

⁶ Több érvénytelenségi ok együttesen képezte a kereset részét pl. a Gfv.IX.30.275/2011/6. (jóerkölcsbe ütközés, színleltetés, lehetetlen szolgáltatás), a Pfv.I.22.098/2012/5. (VH-perben előterjesztett jogszabályba ütközés, jóerkölcsbe ütközés, uzsorás szerződés, színlelt szerződés, lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés), a Gfv.VII.30.140/2013/8. (jóerkölcsbe ütközés, uzsorás szerződés, lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés), a Pfv.I.20.040/2016/6. (VH-perben előterjesztett jóerkölcsbe ütközés, uzsorás szerződés, lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés) számú határozatokban.

ütközik jogszabályba, nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe, nem uzsorás szerződés, nem irányul lehetetlen szolgáltatásra és nem színlelt szerződés. A szerződési terheknek a szerződés megkötését követő – előre nem látható – egyoldalú eltolódása az érvénytelenség körében nem értékelhető, tekintettel arra, hogy az érvénytelenségi oknak a szerződés megkötésekor kell fennállnia. A PJE indokolása III.2. pontjának a-e) alpontjai tartalmazzák a rendelkező rész 2. pontjára vonatkozó indokolást. Ennek kapcsán kiemelendő, hogy az indokolás – összhangban a rendelkező résszel – a deviza alapú szerződés konstrukciójának megjelölt semmisségi okokra ütközéséről (pontosabban annak hiányáról) tartalmazza a Kúria jogegységi tanácsa által kialakított álláspontot. Tehát a PJE a szerződéses konstrukció és nem valamely meghatározott, vagy körülírt tartalmú szerződés régi Ptk.-beli semmisségi okokra vonatkoztatott megállapításokat tartalmaz. Ezt nyomatékosítja az indokolás III.2. pontjának jogszabályba ütközésére vonatkozó a) pontja, melynek értelmében nem maga a szerződéses konstrukció, hanem a konkrét megkötött fogyasztási (2005. január 1-jétől a fogyasztási-, lakossági) kölcsönszerződés ütközik jogszabályba, ha nem felel meg a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a)-g) pontjai szerinti feltételeknek.

A régi Ptk. Negyedik részének a kötelmi jogra vonatkozó I. címe szabályozta a szerződésre vonatkozó rendelkezéseket. E cím XXI. fejezete rendelkezett a semmisség és a megtámadhatóság szabályairól.⁷ A 6/2013. PJE kizárólag a régi Ptk.-ban szabályozott semmisségi okok egy részének a deviza alapú szerződés konstrukciójának egybevetéséről tartalmaz megállapítást, de nem foglalt állást valamennyi régi Ptk.-beli semmisségi okról [így pl. a 217. § (1) bekezdésében meghatározott alakiség megsértése miatti semmisségről] és egyáltalán nem érintette a szerződés megtámadására okot adó körülményeket. Ez utóbbiak közül kizárólag a régi Ptk. 201. § (2) bekezdésében szabályozott feltűnően nagy értékkülönbséget is tartalmazó kereset említhető meg a kigyűjtött határozatokból.⁸

2.2. A régi Hpt. „szankciós semmisségi okain” alapuló keresetek

A régi Hpt. szerződéskötéskor hatályos 213. §-ának (1) bekezdése az alábbiak szerint rendelkezett: Semmis az a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés, amelyik nem tartalmazza a) a szerződés tárgyát, b) az éves, százalékban kifejezett teljes hiteldíjmutatót, a hiteldíjmutató számítása során figyelembe nem vett egyéb - esetleges - költségek

⁷ A semmisség és a megtámadhatóság közötti különbség, hogy míg a régi Ptk. 234. §-ának 81) bekezdése értelmében a semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat és a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, a 235. § (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a megtámadható szerződés a megtámadás következtében megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal érvénytelenné válik, továbbá ugyanezen § (2) bekezdésében előírtan a megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz érdeke fűződik. A 236. § (1) bekezdésében foglaltan a megtámadást egy éven belül írásban kell a másik féllel közölni, majd a közlés eredménytelensége esetében haladéktalanul a bíróság előtt érvényesíteni. A (2) bekezdés szabályozta a megtámadási határidőket az egyes esetekre.

⁸ Gfv.30.168/2013/9. sz. határozat (a jóerkölcsbe ütközéssel együtt előterjesztett kereset részeként). (A határozatból megállapíthatóan a feltűnően nagy értékkülönbségre alapított kereset már nem képezte a felülvizsgálati eljárás tárgyát.) Szintén egyéb kereseti kérelemmel együtt előterjesztettként a Pfv.VII.21.707/2015/9. sz. határozatban.

meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést, c) a szerződéssel kapcsolatos összes költséget, ideértve a kamatokat, járulékokat, valamint ezek éves, százalékban kifejezett értékét, d) azon feltételeknek, illetőleg körülményeknek a részletes meghatározását, amelyek esetében a hiteldíj megváltoztatható, vagy ha ez nem lehetséges, az erről szóló tájékoztatást, e) a törlesztő részletek számát, összegét, a törlesztési időpontokat, f) a szükséges biztosítékok meghatározását.

A régi Hpt. idézett rendelkezéseire, vagy azokra is alapított keresetet a vizsgált kúriai határozatok által érintett időintervallum valamennyi éve tartalmaz, leggyakrabban a 213. § (a) és e) pontjaira alapítottan. Különösen sok régi Hpt. 213. § (1) bekezdésébe ütközésre, vagy arra is alapított kereset előterjesztésére került sor a VH-perekben. Az ilyen tartalmú keresetek többségére jellemző, hogy a régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének több pontja is a kereset része, és az is gyakori, hogy más jogszabályi érvénytelenségi okokkal együtt – ideértve a régi Ptk. 209-209/A. §-án alapuló tisztességtelen általános szerződési feltételek érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetet is – terjesztette elő a fogyasztó. A határozatokból megállapíthatóan e szankciós semmisségi okokra alapított kereseteket a 2015-16 utáni határozatokban többnyire az árfolyamkockázati tájékoztatás hiányára vagy elégtelen voltára alapítottakkal együtt terjesztették elő.⁹

A Kúria a 1/2016. számú PJE határozatban (1/2016. PJE) a deviza alapú fogyasztási és lakossági kölcsönszerződések tárgyának és törlesztő részleteinek meghatározásával kapcsolatos elvi kérdésekről döntött. A PJE rendelkező részének 1. pontja értelmében a deviza alapú fogyasztási és lakossági kölcsönszerződés abban az esetben is megfelel a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontja által előírt követelménynek, ha az írásba foglalt szerződés – ideértve az annak a szerződéskötéskor részévé vált általános szerződési feltételeket is – a kölcsön összegét forintban (lerovó pénznem) határozza meg, feltéve, hogy az így meghatározott kölcsönösszeg devizában (kirovó pénznem) kifejezett egyenértéke pontosan kiszámítható az átszámítás szerződésben rögzített későbbi időpontjában, ennek hiányában a folyósításkor, az akkor irányadó árfolyam figyelembevételével. A 2. pont szerint a deviza alapú fogyasztási és lakossági kölcsönszerződés abban az esetben is megfelel a régi Hpt. 213. § (1) bekezdés e) pontja által előírtaknak, ha az írásba foglalt szerződés – ideértve az annak a szerződéskötéskor részévé vált általános szerződési feltételeket is – kiszámítható módon tartalmazza a törlesztő részletek számát, összegét és a törlesztési időpontokat. A

⁹ Régi Ptk.-s semmisségi jogcímekekkel együttesen előterjesztett keresetet tartalmaz pl. a Gfv.IX.30.387/2011/5. [213. § (1) bek. d) pontja] és a Gfv.VII.30.078/2013/14. [213. § (1) bek. c) pontja] sz. határozat. Az árfolyamkockázati tájékoztatás állított tisztességtelensége miatti, a teljes szerződés érvénytelenségének megállapítása iránti keresettel együtt terjesztették elő pl. a Pfv.VI.20.960/2015/9. [213. § (1) bek. a-b) és d-e) pontjai], a Gfv.VII.30.169/2015/5. [213. § (1) bek. b) és d-e) pontjai], a Pfv.VI.21.866/2016/8. [213. § (1) bek. a), c) és e) pontjai], a Pfv.20.416/2019/6. [213. § (a), b), c) és e) pontjai], a Gfv.VII.30.129/2020/6. [213. § (1) bek. a-c) és e) pontjai] sz. határozatokon rögzítettek szerint. Szintén a régi Hpt.-n és árfolyamkockázati tájékoztatáson egyaránt alapuló keresetek alapján indult felülvizsgálati eljárások során hozott határozatokat a Kúria pl. az alábbi ügyekben: Pfv.20.994/2016/5. [213. § (1) bek. d-d) és e) pontjai], Pfv.I.21.658/2019/6. [213. § (1) bek. a-e) pontjai.] sz. határozatok.

törlesztő részletek összege kiszámíthatónak tekintendő, ha a szerződés rögzíti legalább azokat az adatokat és azt a számítási módot, amelyek alapján a törlesztő részletek összege az átszámítás szerződésben rögzített későbbi időpontjában, ennek hiányában az egyes törlesztő részletek esedékességekor pontosan meghatározható. A 3. pontban foglaltan a deviza alapú fogyasztási és lakossági kölcsönszerződés – ideértve az annak a szerződéskötéskor részévé vált általános szerződési feltételeket is – tartalmazza az 1. és a 2. pontban írtakat, a szerződéskötést követően közölt egyoldalú jognyilatkozat (pl. folyósítási értesítő, törlesztési terv, fizetési ütemezés) a pénzügyi intézmény fogyasztónak nyújtott tájékoztatásának minősül, amely nem érinti a szerződés létrejöttét vagy érvényességét.

2.3. A pénzügyi intézmény részéről aláíró személyek aláírási jogosultságának állított hiányával és a cégjegyzési szabályok állított megsértésével kapcsolatos keresetek

Ezeket a kereseteket túlnyomórészt gépjárműkölcsönökkel kapcsolatos szerződések tárgyában indított perekben terjesztették elő a fogyasztók. Közös jellemzőjük, hogy a keresetekben nem a perbeli szerződések tartalmát, hanem e kontraktusok pénzügyi intézmény általi aláírását (annak hiányát), illetve a pénzügyi intézményekre irányadó cégjegyzési szabályok megsértését kifogásolták. Az érvényesíteni kívánt jog alapjául gyakran hivatkozott régi Hpt. 47. § (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy hitelintézet esetében cégjegyzésre – ideértve a bankszámla feletti rendelkezést is – és a hitelintézet nevében a pénzügyi szolgáltatási tevékenységgel kapcsolatos kötelezettségvállalásra külső igazgatósági tag [63. § (2) bekezdése] csak az egyik belső igazgatósági taggal [62. § (2) bekezdése] vagy két belső igazgatósági tag, illetve két ügyvezető együttesen jogosult. A (2) bekezdés értelmében az (1) bekezdésben meghatározott két belső igazgatósági tag, illetve a két ügyvezető együttes aláírási jogosultsága – a hitelintézet igazgatósága által jóváhagyott belső szabályzatban rögzített eljárási rend szerint – együttes aláírási jogosultságként átruházható. A hitelintézet ügyfelének kérésére be kell mutatni a hitelintézet nevében kötelezettséget vállalók aláírási jogosultságát tartalmazó belső szabályzatot.¹⁰

Az egyik ügyben keresetében a felperes a régi Hpt. 47. § (1) és (2) bekezdése alapján annak megállapítását kérte, hogy a perbeli kölcsönszerződés elsődlegesen jogszabálysértés miatt érvénytelen. A másodfokú bíróság e körben egyetértett az elsőfokú bírósággal abban, hogy a régi Hpt. 47. § (1) bekezdése nem alapozhatja meg a kölcsönszerződés semmisségét. A felperesek álláspontjával ellentétben a képviselőlet módjára vonatkozó jogszabályi rendelkezés megsértése nem fogható fel alaki hibaként. Az előbbi a szerződési akarattal (rég Ptk. 205. §), az utóbbi a szerződési akarat kifejezésre juttatásával (rég Ptk. 216. §) kapcsolatos. A szerződési akarat a régi Ptk. 219. §-a értelmében más személy (képviselő)

¹⁰ A régi Hpt. 47. §-a a hitelintézetekre vonatkozó előírásokat tartalmazta, azonban mivel a 4. § (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy pénzügyi intézmény a hitelintézet (5. §), illetve a pénzügyi vállalkozás (6. §), vagyis minden hitelintézet pénzügyi intézmény, a 47. § hatályának nincsen relevanciája.

útján is kinyilvánítható. Képviselet viszont nemcsak törvényen, hanem jogügyleten is alapulhat. A perbeli esetben a kölcsönszerződés megkötése kapcsán ez utóbbi jogügyleti képviselet állapítható meg: a két törvényes képviselő által adott írásbeli meghatalmazás képviseleti jogot biztosított az egyedüli meghatalmazott részére kölcsönszerződés megkötésére. A régi Hpt. hivatkozott rendelkezései pénzügyi intézmény esetén két személy eljárásához kötik a szerződés létrejöttét. Ez azonban nemcsak akként valósulhat meg, hogy a pénzügyi intézmény cégjegyzékbe bejegyzett képviseleti joggal rendelkező két személy írja alá a szerződést, hanem akként is, hogy az egyik együttes képviseletre jogosult a másik együttes képviseletre jogosultnak ad meghatalmazást, avagy akként is, hogy a két együttes képviseletre jogosult egy harmadik személynek ad meghatalmazást. Ez utóbbi esetben – ez történt a perbeli tényállás szerint is – a pénzügyi intézmény által kötött szerződés egy személy aláírásával is érvényesen megkötésre kerül.¹¹

2.4. Jogszabályalkotással érintett szerződéses rendelkezések érvénytelenségére irányuló keresetek

E keresetek közös jellemzője a devizahiteles perek kezdeti időszakában (a kúriai felülvizsgálati időintervallumban 2012-2016 közötti) tapasztalható rendkívüli gyakoriságuk, valamint hogy a Kúria 2014-ben mindkét kérdéskört is érintő, a jogalkotó által utólag kodifikált jogegységi határozatot hozott. Számos perben mindkét kérdéskör a kereset részét képezte.

Az árfolyamrész – amint azt a Kúria a 2/2014. számú PJE határozat (2/2014. PJE), rendelkező részének 3. pontjában, majd ezt alapul véve a jogalkotó a DH1 tv.) 3. §-ának (1) bekezdésében meghatározta – a deviza alapú kölcsönszerződések azon kikötése (általános szerződési feltétele), amely szerint a pénzügyi intézmény a kölcsön-, illetve a lízingtárgy megvásárlásához nyújtott finanszírozási összeg folyósítására a vételi, a tartozás törlesztésére pedig az eladási vagy egyébként a folyósításkor meghatározott árfolyamtól eltérő típusú árfolyam alkalmazását rendeli. A fogyasztók alapvetően azon az alapon kifogásolták e szerződési feltételt, hogy az árfolyamrész fogyasztót terhelő költség, mely feltüntetésének elmaradása a szerződés régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének c) pontja szerinti érvénytelenségét eredményezi.¹² Az árfolyamrész kikötés mikénti értékelése a kúriai joggyakorlatban nem volt egységes. A Kúria 2013. július 4-én meghozott és közzétett elvi bírósági határozatában megállapította, hogy a lakossági, fogyasztási kölcsönszerződésben a kétnemű devizaárfolyam (vételi és eladási árfolyam) alkalmazása során felmerülő különbözet költségnek minősül, mely mértéke feltüntetésének hiánya a szerződés semmisségét eredményezi. A határozat azt is elvi éllel állapította meg, hogy mivel a régi Hpt. 213. §-a csak a szerződés semmisségéről rendelkezik, annak jogkövetkezményeiről

¹¹ Pfv.VII.21.707/2015/9. sz. határozat.

¹² A régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének c) pontjába ütközésen alapult az árfolyamrész kereset pl. a Gfv.VII.30.078/2013/14., a Pfv.20.266/2014/8. (ez VH-per) a Pfv.VI.20.966/2015/5. számú, valamint a Gfv.VII.30.277/2015/5. sz. ügyben.

nem, ezért az utóbbiakra a régi Ptk. 237-239. § rendelkezései irányadók. A kétnemű devizaárfolyam közötti eltérés, mint költség mértéke feltüntetésének hiánya olyan érvénytelenségi ok, amely kiküszöbölhető. A szerződés érvényessé nyilvánítható akként, hogy a bíróság rögzíti a kétnemű devizaárfolyam közötti eltérés mértékét, mely a THM kiszámításakor, illetve a szerződés megkötésekor fennállt. (EH 2013.12.G10.) Ez volt az első devizahiteles perben meghozott elvi bírósági határozat. Ezzel szemben a 2/2014. PJE rendelkező részének 3. pont az árfolyamrészről megállapította, hogy a folyósításkor a pénzügyi intézmény által meghatározott vételi, a törlesztésekkor pedig az eladási árfolyamok (különnemű árfolyamok) alkalmazása tisztességtelen, mert ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott szolgáltatás, így az számára indokolatlan költséget jelent. E rendelkezések azért is tisztességtelenek, mert alkalmazásuk gazdasági indoka a fogyasztó számára nem világos, nem érthető, nem átlátható. A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekben szereplő vételi és eladási árfolyamok, mint átszámítási árfolyamok helyett az MNB hivatalos deviza árfolyama válik a szerződés részévé a régi Ptk. 231. § (2) bekezdésében meghatározott diszpozitív törvényi rendelkezésre tekintettel, mindaddig, amíg kógens törvényi rendelkezés nem lépett azok helyébe. A 2/2014. PJE rendelkezett az árfolyamrészről meghozott, EH 2013.12.G10 számon közzétett határozat elvi bírósági határozatként való fenntartásának megszüntetéséről is. A 2/2014. PJE rendelkező részének 3. pontját kodifikálta a törvényhozó a DH1 tv. 3. §-ának (1) pontjába, melynek értelmében a fogyasztói kölcsönszerződésben – az egyedileg megtárgyalt szerződési feltétel kivételével – semmis az a kikötés, amely szerint a pénzügyi intézmény a kölcsön-, illetve a lízingtárgy megvásárlásához nyújtott finanszírozási összeg folyósítására a vételi, a tartozás törlesztésére pedig az eladási vagy egyébként a folyósításkor meghatározott árfolyamtól eltérő típusú árfolyam alkalmazását rendeli. A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés szerinti semmis kikötés helyébe – a (3) bekezdésben meghatározott kivétellel – mind a folyósítás, mind pedig a törlesztés (ide értve a törlesztőrészlet és a devizában megállapított bármilyen költség, díj vagy jutalék fizetését) tekintetében az MNB hivatalos deviza árfolyamának alkalmazására irányuló rendelkezés lép. A (3) bekezdés szerint ha a régi Hpt. 200/A. §-ában vagy a 267. §-ában meghatározott szerződések esetében és rendelkezések alapján az azokban megjelölt devizaárfolyam alkalmazására vonatkozó rendelkezés a szerződés részévé vált, vagy a törlesztés során a felek ennek megfelelően jártak el, a (2) bekezdés devizaárfolyamra vonatkozó előírását e szerződések esetében és a törlesztés e rendelkezések által érintett időszakára csak a folyósítás tekintetében kell alkalmazni. (További, a DH1 tv.-ben és más jogszabályokban foglalt előírások rendelkeztek az árfolyamrés ipso iure semmissége miatt a fogyasztó és a pénzügyi intézmény között szükséges elszámolásról.)

Az egyoldalú módosítás lehetőségét tartalmazó általános szerződési feltétel tisztességtelenségén alapuló érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetekben a fogyasztók a pénzügyi intézmény hiteldíj egészére, vagy annak valamely elemére (kamatra, költségre) vonatkozó egyoldalú módosítási, megváltoztatási jogosultságát tartalmazó

szerződéses kikötés régi Ptk. 209-209/A. §-a alapján megállapítható tisztességtelenségének megállapítását kérték, leginkább azzal indokolva, hogy a hiteldíj adósokra nézve hátrányos módon történő megváltoztatásának feltételei a hitelező részére lehetővé teszik a szerződéses ellenszolgáltatás értékének egyoldalú, alapos ok nélküli és korlátlan módosítását. Több keresetben azt is sérelmezték, hogy a hiteldíj (azon belül leginkább a kamat) emelésére feljogosító feltétel azért is tisztességtelen, mert az adós fogyasztót emiatt nem illette meg a kölcsönszerződés felmondásának joga.¹³ A 2/2014. PJE e kérdésben is állást foglalt, mégpedig egy korábbi kúriai iránymutatásban foglaltak adaptálásával. A rendelkező rész 2. pontja az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses rendelkezésről megállapította, hogy az akkor tisztességtelen, ha nem felel meg a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény (2/2012. PK) 6. pontjában felsorolt elveknek (egyértelmű és érthető megfogalmazás elve; tételes meghatározás elve; objektivitás elve; ténylegesség és arányosság elve; átláthatóság elve; felmondhatóság elve; szimmetria elve). Ezen elvek alapján az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét szabályozó szerződéses rendelkezések akkor nem tisztességtelenek, ha azok a fogyasztó számára világosan és érthetően meghatározzák, hogy a hivatkozott PK véleménynek megfelelő ok-listában megjelölt körülmények változásai milyen módon és mértékben hatnak ki a fogyasztó fizetési kötelezettségére; egyben pedig lehetővé teszik annak ellenőrizhetőségét, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra a szerződéses rendelkezések betartásával az arányosság, a ténylegesség és a szimmetria elvének érvényre juttatása mellett került-e sor. A DH1 tv. ezeket a megállapításokat is kodifikálta, szemben azonban az árfolyamrés ipso iure semmisségét kimondó rendelkezésekkel a törvény 4. alcíme az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó szerződéses kikötések rendezéséről törvényi vélelmet állított fel. A 4. § (1) bekezdésének értelmében az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó fogyasztói kölcsönszerződés vonatkozásában vélelmezni kell, hogy tisztességtelen az annak részét képező egyoldalú kamatemelést, költségemelést, díjemelést lehetővé tevő szerződéses kikötés – az egyedileg megtárgyalt feltétel kivételével –, tekintettel arra, hogy az nem felel meg az a-g) pontokban meghatározott – a 2/2014. PJE rendelkező részének 2. pontja szerinti – elveknek. A (2) bekezdés akként rendelkezett, hogy az (1) bekezdés szerinti szerződéses kikötés semmis, ha a pénzügyi intézmény a 8. § (1) bekezdés szerinti határidőben nem kezdeményezte a polgári peres eljárás lefolytatását vagy a bíróság a keresetet elutasítja vagy a pert megszünteti, kivéve ha a szerződéses kikötés esetében a 6. § (2) bekezdés szerinti peres eljárás megindításának lehet helye, de az eljárás nem került megindításra vagy az eljárás megindításra került, de a bíróság nem állapította meg a (2a) bekezdés szerint a szerződéses kikötés semmisségét. (A jogszabályi előírások

¹³ További indokok mellett a felmondási jog hiányát sérelmezte pl. a Pfv.21.552/2013/6. számú ügyben előterjesztett kereset. Az árfolyamrésre vonatkozó petitummal együtt terjesztették elő a keresetet pl. a Gfv.VII.30.274/2015/7. és a Gfv.VII.30.275/2015/4. sz. ügyben.

„utóélete” kapcsán lényeges, hogy a törvényi vélelmet a fenti, valamint a DH1 tv. egyéb előírásai alapján indult perekben egyetlenegy pénzügyi intézménynek sem sikerült megdöntenie. További, a DH1 tv.-ben és más jogszabályokban foglalt előírások rendelkeztek az egyoldalú módosításra vonatkozó szerződéses rendelkezések semmissége miatt a fogyasztó és a pénzügyi intézmény között szükséges elszámolásról.)

A DH törvények egyike sem tartalmazott rendelkezéseket a törvényi úton, illetve az egyoldalú módosítást lehetővé tevő kikötések esetén a DH1 tv.-ben szabályozott polgári peres eljárások alapján semmisnek nyilvánított szerződéses kikötések érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetek alapján, vagy azok alapján is indult perekre nézve. A bírói gyakorlat – attól függően, hogy a per mely szakában hozta meg a döntést a bíróság – az e kereseteket tartalmazó keresetleveleket idézés kibocsátása nélkül elutasította, vagy a pert megszüntette, azon az alapon, hogy a követelés ítélt dolog, vagy bírói úton nem érvényesíthető [a régi Pp. 130. § (1) bekezdésének d) vagy f) pontja, vagy ennek hiányában e rendelkezésre alapítva a 157. §-ának a) pontja alapján].¹⁴ E döntéseket tükrözi a Gfv.VII.30.163/2017/4. és Gfv.VII.30.199/2017/6. számú végzés. Ugyancsak erre a megállapításra jutott a Kúria a Gfv.VII.30.112/2015/5. számú, precedensképes ítéletében. [A bírói gyakorlat az egyoldalú módosítást tartalmazó kikötés tárgyában a döntést az Alkotmánybíróság a 2/2015. (II. 2.) számú, a DH1 tv. egészével, illetve egyes rendelkezéseivel szemben előterjesztett bírói indítványokat el-, illetve visszautasító határozata indokolásának [43]-[52] pontjára alapította. Az AB e pontokban megállapította, hogy a DH1. tv. szabályozott perekben hozott ítélet hatálya minden olyan fogyasztóra kiterjed, akinek valamely pénzügyi intézménnyel fennálló vagy fennállt szerződése a perben elbírált szerződéses kikötést tartalmazza. A „banki perekben” meghozott jogerős ítéleteket tehát erga omnes hatályúnak minősítette az AB.]

2.5. Az árfolyamkockázati tájékoztatás hiányára vagy elégtelen voltára alapított keresetek

E keresetek 2014 után váltak tömegessé, melynek oka meglátásom szerint együttesen keresendő a kúriai jogalkalmazásban és a jogalkotásban. A Kúria a 2/2014. PJE rendelkező részének 1. pontja értelmében a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége főszabályként nem vizsgálható. E rendelkezés tisztességtelensége csak akkor vizsgálható és állapítható meg, ha az általánosan tájékozott,

¹⁴ A régi Pp. 130. § (1) bekezdése rendelkezett a keresetlevél bíróság általi, idézés kibocsátása nélküli elutasításának eseteiről, így a d) pontban nevesítve azt az esetet, ha a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránt – akár ugyanazon bíróság, akár más bíróság előtt – a per már folyamatban van, vagy annak tárgyában már jogerős ítéletet hoztak; az f) pontban pedig azt, ha a felperes követelése időelőtti, vagy – az elévülés esetét ide nem értve – bírói úton nem érvényesíthető. A 157. § a) pontja előírta a per megszüntetését arra az esetre, ha a keresetlevelet már a 130. § (1) bekezdésének a-h) pontja alapján idézés kibocsátása nélkül el kellett volna utasítani.

ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor – figyelemmel a szerződés szövegére, valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra is – nem volt világos, nem volt érthető. Ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, aminek következtében a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen. Az ugyancsak 2014-es DH3 tv. törvény 3. § (1) bekezdésének értelmében a fogyasztói kölcsönszerződés az e törvényben meghatározottak szerint a törvény erejénél fogva módosul. A jogszabály egyéb rendelkezéseiből megállapíthatóan a fordulónap 2015. február 1. A 2015. február 1-jei elszámolási fordulónappal végrehajtott forintosítás ex nunc hatállyal megszüntette a lakossági devizahitel-állomány döntő többségét, egyben forinthitellé alakította át az érintett szerződések alapján fennálló fennmaradt követeléseket. Az ex nunc hatályból következően a jogalkotás nem érintette a szerződéskötés és a forintosítás között az árfolyamingadozás miatt keletkezett fogyasztói terheket. Ez a körülmény e perek ténybeli, a 2/2014. PJE 1. pontja és az ahhoz tartozó indokolás a jogi alapja.

Ezeket a kereseteket a fogyasztók önállóan és más keresetekkel együttesen egyaránt előterjesztették, 2014 után különösen a 2017 és 2021 között meghozott kúriai határozatok alapvető keresettípusa, VH-perekben is igen gyakori.¹⁵ A keresettípus kiemelt jelentőségét mutatja, hogy az EUB több „magyar” érintettségű előzetes döntéshozatali eljárásban meghozott határozatában állást foglalt egyes, az árfolyamkockázati tájékoztatás elvárt tartalmát érintő kérdésekben, így a már említetteken kívül pl. a C-26/13, és a C-51/17. sz. határozatban. A Kúria által kezdeményezett, a bevezetésben említett, az EUB-nél C-630/23. számon folyamatban lévő előzetes döntéshozatali eljárásnak is ez a tárgya, azon belül az árfolyamkockázati tájékoztatás miatti érvénytelenség körében levonandó összegszerű jogkövetkezmény uniós jognak megfelelő tartalmáról tudakozódás.

2.6. A pénzügyi teljesítéssel járó, illetve azt nem igénylő szerződéses kikötések tisztességtelenségén alapuló érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetek

2.6.1. Az elhatárolás indoka

A fogyasztói igényérvényesítésre alapvető kihatással volt a DH2 tv. 37. §-a. Ennek (1) bekezdése előírja, hogy e törvény hatálya alá tartozó szerződések tekintetében a szerződés érvénytelenségének vagy a szerződés egyes rendelkezései érvénytelenségének (a

¹⁵ Más keresetekkel együtt VH-perekben pl. Pfv.I.20.634/2016/4., Pfv.I.21.384/2016/9. és Pfv.I.21.336/2019/18. sz. határozatokban. Önállóan törvényszéki elsőfokú ügyben: Gvv.VII.30.090/2020/7. és Gfv.VII.30.128/2020/5. sz. határozat. Más keresetekkel együtt törvényszéki elsőfokú ügyben: Gfv.VII.30.127/2020/6, és Gfv.VII.30.187/2020/9. sz. határozat.

továbbiakban: részleges érvénytelenség) megállapítását – az érvénytelenség okától függetlenül – a bíróságtól a fél csak az érvénytelenség jogkövetkezményeinek – a szerződés érvényessé vagy a határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánításának – alkalmazására is kiterjedően kérheti. Ennek hiányában a keresetlevél, illetve a kereset érdemben – eredménytelen hiánypótlási felhívást követően – nem bírálható el. Ha a fél az érvénytelenség vagy a részleges érvénytelenség jogkövetkezményének levonását kéri, úgy azt is meg kell jelölnie, hogy a bíróság milyen jogkövetkezményt alkalmazzon. A jogkövetkezmény alkalmazására vonatkozóan a félnek a felek közötti elszámolásra kiterjedő és összecszerűen is megjelölt, határozott kérelmet kell előterjesztenie. A 37. § (2) bekezdésében meghatározottan az (1) bekezdésben foglaltakra figyelemmel a törvény hatálya alá tartozó szerződések tekintetében a szerződés érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítása iránt indult és folyamatban lévő eljárásokban a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani vagy az eljárásokat meg kell szüntetni. Nincs helye a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának vagy az eljárás megszüntetésének, ha a fél a szerződés érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítása iránti kereseti kérelme mellett az eljárásban más kereseti kérelmet is előterjesztett; ebben az esetben úgy kell tekinteni, hogy a megállapítás iránti kereseti kérelmet nem tartja fenn.

A Kúria Pfv.VI.20.366/2017/5. számú ítélete indokolásának [12] pontja az ún. ténytanúsítványos szerződési kikötés érvénytelenségének megállapítására irányuló kereset kapcsán megállapította, hogy e szerződéses feltétel alapján a felek között vagyonmozgás nem történt, azaz elszámolási kötelezettséget nem jelent. Az ilyen szerződéses feltétel kapcsán pedig jogalakítási és felek közötti elszámolásra is kiterjedő marasztalási kereseti kérelem nem terjeszthető elő. (Tehát a DH2 tv. 37. §-ában előírt jogkövetkezményi kereset előterjesztése nem volt szükséges.) A Pfv.VI.20.861/2019/7. számú kúriai ítélet indokolásának [13] pontja a kezelési költségről rendelkező szerződéses kikötés érvénytelenségének megállapítására irányuló kereset körében kifejtette, hogy miután ez a kikötés a szerződő felek között szükségszerű vagyonmozgást jelent, elszámolást igényel. A DH2 tv. 37. §-ának alkalmazása tárgyában kialakult jogértelmezés szerint tehát azon érvénytelenségi okok, illetve támadott szerződéses kikötések kapcsán van relevanciája a törvényi rendelkezés szerinti, az érvénytelenség jogkövetkezményére vonatkozó kereseti kérelem előterjesztésének, amely vagyonmozgást (pénzügyi teljesítést) eredményez. Ez utóbbi adott esetben a különböző szerződéses kikötések és a rá vonatkozó érvénytelenségi jogcímek egyenkénti vizsgálatát igényli. A kérdés leginkább az egyes kikötések tisztességtelenségen alapuló részleges érvénytelenségének megállapítására irányuló keresetek elbírálása során bírt jelentőséggel.

2.6.2. Pénzügyi teljesítéssel járó kikötések tisztességtelensége iránti keresetek

Számos perben – főként más kereseti kérelmekkel együtt – képezte a petitum tárgyát a kezelési költség és/vagy folyósítási jutalék adós fogyasztóra terhelését előíró szerződéses

kikötés állított tisztességtelensége. Az EUB a C-621/17. számú, a Kúria által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásban meghozott ítéletében az indokolás [50]-[51] és [55] pontjaiban kifejtette, hogy a nemzeti bíróságnak meg kell vizsgálnia, az eladó vagy szolgáltató a fogyasztóval szembeni tisztességes és méltányos eljárása esetén észszerűen elvárhatta-e, hogy utóbbi az egyedi tárgyalást követően elfogadja az érintett feltételt. Ami a jelentős egyenlőtlenség esetleges fennállásának vizsgálatát illeti, az nem korlátozódhat olyan mennyiségi jellegű gazdasági értékelésre, amely egyrészt a szerződés tárgyát képező ügylet teljes költségének, másrészt az említett feltétellel a fogyasztóra hárított költségeknek az összevetésén alapul. A jelentős egyenlőtlenség ugyanis eredhet önmagában abból, hogy kellően súlyos mértékben sérül a fogyasztónak mint szerződéses félnek az alkalmazandó nemzeti rendelkezések szerinti helyzete, akár úgy, hogy szűkebbé válik azon jogok tartalma, amelyek e rendelkezések alapján a szerződésből fakadóan megilletik, akár úgy, hogy korlátozzák e jogok gyakorlását, akár úgy, hogy olyan további kötelezettséggel terhelik, amelyet a nemzeti szabályok nem írnak elő. Ami azt a kérdést illeti, hogy az alapügy tárgyát képező feltételek a jóhiszeműség követelményével ellentétben a fogyasztó kárára jelentős egyenlőtlenséget idéznek-e elő, meg kell állapítani, hogy – amint az az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból kitűnik – a kezelési költség és a folyósítási jutalék beszedését a belső jog szabályozza. Hacsak meg nem állapítható, hogy az e költség vagy jutalék ellenében nyújtott szolgáltatások észszerűen nem tartoznak a kölcsön kezelése vagy folyósítása keretében nyújtott szolgáltatások közé, vagy hogy az említett költség és az említett jutalék címén a fogyasztóra terhelt összegek aránytalanok a kölcsön összegéhez képest, nem tűnik úgy, hogy e feltételek a fogyasztónak a nemzeti jogban meghatározott jogi helyzetét hátrányosan érintenék, mindazonáltal ennek helytállóságát a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia. A kérdést előterjesztő bíróságnak ezenfelül figyelembe kell vennie a többi szerződési feltétel hatását annak eldöntéséhez, hogy az említett feltételek jelentős egyenlőtlenséget idéznek-e elő az adós kárára.

A Kúria az EUB ítéletének meghozatalát követően a Gfv.VII.30.356/2019. számú egyedi ügyben meghozott részítéletében a jogerős ítéletet a kezelési költségre vonatkozó rendelkezés tisztességtelenségének megállapítása iránti részében hatályon kívül helyezte és e körben az elsőfokú bíróságot új eljárásra, új határozat hozatalára utasította. A határozat indokolásának [40] pontja az EUB ítéletében kifejtett, a perben eljáró bíróságokra kötelező iránymutatásra figyelemmel előírta, hogy a megismételt eljárásban az EUB ítéletének [50], [51] és [55] pontjában kifejtett jóhiszeműség és egyensúly (arányosság) feltételek együttes teljesülését kell vizsgálni.

2.6.3. Pénzügyi teljesítéssel nem járó kikötések tisztességtelensége iránti keresetek

A pénzügyi teljesítéssel, vagyonmozgással nem járó szerződéses kikötések közül a leggyakrabban peresített a joggyakorlatban „ténytanúsítványos” rendelkezésnek nevezett, jellemzően a szerződések egyedi részében található általános szerződési feltétel. 2014 után rendkívüli mértékben megnövekedett azoknak a pereknek a száma, amelyekben a

fogyasztók a pénzügyi intézményekkel kötött szerződés azon kikötését támadták, amely szerint a pénzügyi intézmény a saját nyilvántartásai alapulvételel jogosult a fogyasztói tartozások kimutatására, és a szerződő felek az e kimutatás alapján készült, közokiratba foglalt ténytanúsítványt tekintik irányadónak. A Kúria a 2018. január 23-án megjelent 1/2018. számú gazdasági elvi határozatban (EBH.2018.G.1., Gfv. VII. 30.791/2016.) akként foglalt állást, hogy e rendelkezés nem minősül joghatályos tartozáselismerő nyilatkozatnak, ezért a bizonyítási terhet a fogyasztó számára hátrányosan nem változtatja meg és nem korlátozza a fogyasztó jogszabályon alapuló igényérvényesítési lehetőségét sem. Minderre tekintettel az ilyen szerződéses rendelkezés nem tisztességtelen. A határozat indokolása egyebek között rögzítette, a kereset a támadott kikötésnek – a tisztességtelenségi irányelvnek történő megfelelést szolgáló, a régi Ptk. 209. § (3) bekezdése¹⁶ alapján meghozott – fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelenségnek minősülő feltételekről szóló 18/1999. (II.5.) Korm. rendelet (Ok-lista Rendelet) 1. § (1) bekezdése i) és j) pontjaiba ütközését is állította. A jogszabály 3. §-ának (2) bekezdése értelmében ez a rendelet – a régi Ptk. irányadó rendelkezéseivel együtt – a tisztességtelenségi irányelvnek való megfelelést szolgálja. A jogalkotó a kormányrendelet 1. § (1) bekezdésébe ültette át a tisztességtelenségi irányelv mellékletében felsorolt, ellenkező bizonyításig tisztességtelenségnek tekintendő feltételeket. Az Ok-lista Rendelet 1. §-ának (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a fogyasztói szerződésben tisztességtelenségnek minősül különösen az a szerződési feltétel, amely a) a szerződés bármely feltételének értelmezésére a fogyasztóval szerződő felet egyoldalúan jogosítja; b) kizárólagosan a fogyasztóval szerződő felet jogosítja fel annak megállapítására, hogy teljesítése szerződésszerű-e; i) kizárja vagy korlátozza a fogyasztó jogszabályon vagy a felek közötti megállapodáson alapuló igényérvényesítési lehetőségeit, kivéve, ha azt egyben más, jogszabályban meghatározott vitarendezési móddal helyettesíti; j) a bizonyítási terhet a fogyasztó hátrányára változtatja meg.

A ténytanúsítványos kikötés Ok-lista Rendelet 1. §-ának fenti pontjába, vagy pontjaiba ütközésre alapított keresetek a kúriai felülvizsgálati eljárások során 2017-ben jelentek meg és 2018-ban már az egyik leggyakoribb keresettípust jelentették, ezt követően még 2019-ben is jelentős számú határozatot hozott a Kúria az ezen, vagy ezen az alapon is előterjesztett kereset tárgyában. A kereseteket általában az Ok-lista Rendelet 1. § (1) bekezdésének több pontjára alapították a felperesek, ha egyetlen rendelkezésre, akkor jellemzően a j) pontra.¹⁷

¹⁶ A régi Ptk. releváns időszakban hatályos 209. §-ának (3) bekezdése értelmében külön jogszabály meghatározhatja azokat a feltételeket, amelyek a fogyasztói szerződésben tisztességtelenségnek minősülnek, vagy amelyeket az ellenkező bizonyításig tisztességtelenségnek kell tekinteni.

¹⁷ 2017-ben meghozott határozat pl. a Pfv.I.21.384/2016/9. (VH-perben előterjesztett, Ok-lista Rendelet 1. § (1) bekezdésének a-b) és j) pontjain alapuló kereset), a Pfv. 20.366/2017/5. (j) ponton alapuló kereset), 2018-ban meghozott határozat pl. a Pfv.I.21.617/2017/10. (VH-perben előterjesztett, a-b) és j) ponton alapuló kereset), a Pfv.VI.21.899/2017/9. ((a-b) és i-j) pontokon alapuló kereset), a Pfv.22.523/2017/5. (VH-perben előterjesztett, a j) ponton alapuló kereset), 2019-ben meghozott határozat pl. a Gfv.VII.30.162/2018/5. (b) és i-j) pontokra alapított kereset), valamint a Gfv.VII.30.178/2018/6. sz. (j) pontra alapított).

Feltűnő sajátosság, hogy sok VH-perben is az Ok-lista Rendelet egyes pontjaiba ütközésen, vagy ezen is alapult a felperesi kereset.

A bírói gyakorlat értelmében szintén ebbe a fogalomkörbe tartoznak a fedezeti ingatlan bírósági végrehajtás mellőzésével történő értékesítésével kapcsolatos, főként a szerződések jelzálogra vonatkozó rendelkezéseiben, vagy a külön jelzálogszerződésben rögzített kikötések, valamint a fedezetkiegészítésre vonatkozó – szintén akár a kölcsön-, akár a külön jelzálogszerződésben található – rendelkezések. Az e típusrendelkezésre, vagy ezekre is vonatkozó keresetek e kikötések tisztességtelen, ezért érvénytelen általános szerződési feltételkénti hivatkozással a 2017-18-ban, illetve 2019-ben meghozott kúriai határozatokban gyakoriak. Az egyik ügyben a felülvizsgálat alapjául szolgáló tényállás értelmében a peresített jelzálogszerződés 5. pontjának második bekezdése a következő rendelkezést tartalmazza:

„A felek – a 12/2003. (I.30.) Korm. rendeletben foglalt szabályok alapján – rögzítik, hogy a bírósági végrehajtás mellőzésével történő értékesítés esetén az értékesítésre a Bank kielégítési jogának megnyíltától számított 270 (kettőszázhetven) napon belül azon a legalacsonyabb eladási áron kerülhet sor, amelyet a Bankkal szerződéses kapcsolatban álló, a tevékenység végzésére megfelelő jogosítvánnyal rendelkező ingatlan-értékbecsléssel is foglalkozó cégek/egyéni vállalkozók (a továbbiakban: Értékbecslő(k)) valamelyike, a kielégítési jog megnyílását megelőző 90 (kilencven) napnál nem régebbi, vagy a kielégítési jog megnyíltát követő 120 (százhusz) napon belül elkészített, likvidációs (menekülési) értékre vonatkozó értékbecslésében – lakóingatlan esetében a lakott, illetve a kiürített állapotra vonatkozóan külön-külön – meghatározott. A likvidációs (menekülési) érték megállapítása a zálogtárgy 30 (harminc) napon belüli értékesíthetőségét alapul véve történik. A Zálogkötelezett(ek) kijelentik, hogy az Értékbecslő(k) közül bármelyik által végzett értékbecslést teljes mértékben elfogadják, valamint tudomásul veszik, hogy a Bank jogosult az Értékbecslő(k) közül az értékbecslést elvégző személy kiválasztására.”

A felperes keresetében a zálogszerződés 5. pontjának idézett rendelkezése semmisségének megállapítását kérte a régi Ptk. 209/A. § (2) bekezdése és az Ok-lista Rendelet 1. § (1) bekezdés a) pontja alapján. Arra hivatkozott, hogy a kifogásolt feltételből hiányzik azon tényezők meghatározása, amelyek a fogyasztó számára követhetővé és ellenőrizhetővé tennék az eladási ár meghatározását, ezért a kikötés sérti a ténylegesség, az arányosság, a szimmetria és az átláthatóság elvét. A Kúria a keresetnek helyt adó jogerős ítéletet hatályában fenntartotta, a jogi indokolás szerint azért, mert a perben eljáró bíróságok helyes jogi álláspontra helyezkedtek a tekintetben, hogy a per tárgyát képező szerződéses rendelkezés, amely kizárólagosan az alperest jogosítja fel az értékbecslő kiválasztására, kizárólag az alperessel szerződéses kapcsolatban álló értékbecslők közül biztosítva a

kiválasztás lehetőségét oly módon, hogy az értékbecsléssel szemben hatékony jogorvoslatot sem jogszabály, sem a szerződéses rendelkezés nem biztosít, tisztességtelen.¹⁸

Egy másik perben a fedezetkiegészítésre vonatkozó rendelkezés is a kereset részét képezte. A peresített jelzálogszerződés 8. pontja egyebek mellett rögzítette:

„Kötelezett tudomásul veszi, hogy a Jogosult a zálogtárgy meglétét, rendeltetésszerű használatát, annak állagát bármikor ellenőrizheti, valamint azt, hogy amennyiben a zálogtárgy állagának romlása a követelés kielégítését veszélyezteti, úgy a Jogosult kérheti a zálogtárgy helyreállítását, vagy a veszélyeztetés mértékének megfelelő biztosíték adását.”

A jogerős, a keresetet e vonatkozásban elutasító ítéletet hatályában fenntartó ítéletének indokolásában a Kúria rámutatott, hogy a felperes a zálogjogosult ellenőrzési jogának gyakorlását nem kifogásolta, e rendelkezés tisztességtelenségét nem állította. A 8. pont ezt meghaladó rendelkezése pedig szó szerint megegyezik az régi Ptk. 261. § (2) bekezdése rendelkezéseivel. A felperes felülvizsgálati kérelmében tévesen hivatkozott arra is, hogy a régi Ptk. 261. § (2) bekezdése keretszabálynak minősül, és ezért nem alkalmazható a régi Ptk. szerződéskötéskor hatályos 209. § (5) bekezdésében írt kizáró rendelkezés. A régi Ptk. 261. § (1) és (2) bekezdéseiben a jelzálogfedezet védelmére meghatározott jogosultságok – a zálogtárgy épségét veszélyeztető magatartás abbahagyásának, vagy a zálogtárgynak a követelés kielégítése veszélyeztetésével járó csökkenése esetén a helyreállításának, illetve megfelelő biztosíték nyújtásának igénylése – a zálogjogosultat a törvény erejénél fogva, külön megállapodás nélkül is megilletik. [A régi Ptk. 261. § (1) bekezdésének értelmében jelzálogjog esetén a zálogtárgy a zálogkötelezett birtokában marad, aki jogosult a dolog rendeltetésszerű használatára, hasznosítására, köteles azonban annak épségét megőrizni. Ha a kötelezett vagy harmadik személy a zálogtárgy épségét veszélyezteti, a jogosult kérheti a veszélyeztető cselekmény megtiltását és a veszély elhárításához szükséges intézkedések elrendelését. A (2) bekezdésben előírtan ha a zálogtárgy állagának romlása a követelés kielégítését veszélyezteti, a jogosult kérheti a zálogtárgy helyreállítását vagy a veszélyeztetés mértékének megfelelő biztosíték adását. Ha a kötelezett a jogosult felhívásának megfelelő határidőn belül nem tesz eleget, a jogosult kielégítési jogát gyakorolhatja.] A jelzálogfedezet védelmének kérdését, a feleket e körben megillető, illetve terhelő jogokat és kötelezettségeket a régi Ptk. 261. §-a úgy rendezte, hogy a törvényi szabályozás – a szerződő felek eltérő megállapodása nélkül – tartalmává válik a zálogszerződésnek a régi Ptk. 205. § (2) bekezdése szerint. E rendelkezés a szerződés tartalmává válik egyébként a szerződés esetleg semmis kikötésének kiesésével is. A nem keret jellegű jogszabályi rendelkezést szó szerint megismétlő szerződéses rendelkezés tisztességtelenségének vizsgálatát a jelen ügyben irányadó régi Ptk. 209. § (5) bekezdése

¹⁸ Gfv.VII.30.275/2017/8. sz. határozat.

kizárta. Eszerint nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg.¹⁹

2.7. A szerződés létre nem jöttének megállapítására irányuló keresetek

A felperesek e kereseteket jellemzően elsődlegesen terjesztették elő. A kereset ilyen módon történő előterjesztésének eljárásjogi lehetőségét a régi Pp.-ben nem szabályozott, azonban a bírói gyakorlat által kialakított látszólagos tárgyi keresethalmazat teremtette meg. A látszólagos keresethalmazat meghatározásaként az érvénytelenségi perekben felmerülő egyes eljárásjogi kérdésekről szóló 2/2010. (VI. 28.) PK vélemény (2/2010. PK) 3. a/ pontjára vonatkozó indokolás első két bekezdését vettem alapul.²⁰ E keresetek általános jellemzője, hogy olyan tartalmi elemek hiányára alapítottan kérték a szerződés létre nem jöttének megállapítását, amelyek megállapíthatósága a szerződés érvénytelenségét eredményezi. Ilyen pl. az az ügy, melyben a felperes keresetében kérte, hogy a bíróság állapítsa meg a szerződés létre nem jöttét, vagy ha ez nem állapítható meg, akkor annak az érvénytelenségét. Előadta, hogy a szerződés nem felelt meg a régi Hpt. 213. § (1) bekezdésének a), b), c), d) és e) pontjában foglaltaknak.²¹ Lényegében ehhez hasonló az a kereset, amelyben a felperes elsődlegesen annak megállapítását kérte, hogy a kölcsönszerződés nem jött létre, mert a felek nem állapodtak meg a kölcsön összegében, a kamat és a költségek pontos mértékében, a deviza alapú elszámolásban, továbbá nem vált a szerződés részévé az Üzletszabályzat és a Hirdetmény sem. Másodlagosan a szerződés érvénytelenségének megállapítását kérte jogszabályba ütközésre és tisztességtelenségre hivatkozva.²²

2.8. A szerződést felmondó nyilatkozat jogellenességének, érvénytelenségének, hatálytalanságának megállapítása iránti keresetek

E keresetek ténybeli alapja az a – kúriai felülvizsgálati határozatok alapjául szolgáló tényállásainak nagy hányadában rögzített – tény, hogy a pénzügyi intézmény a fogyasztó tartozására hivatkozással felmondta a peresített szerződést. (Ettől eltér, ugyanakkor a fogyasztó számára a felmondáshoz képest nem járt kisebb érdeksérelemmel, ha a végrehajtási eljárás megindítását megelőzően nem felmondásra került sor, hanem a közjegyzői okirat záradékolására.)²³ A 2018-19-ben VH-perekben meghozott határozatok döntő többségének tényállásában sor került a szerződés felmondása tényének rögzítése.

¹⁹ Gfv.VII.30.742/2017/8. sz. határozat. Ehhez hasonló indokolást tartalmaz a Pfv.VI.20.503/2017/5. sz. határozat.

²⁰ „A keresethalmazat lehet személyi és tárgyi, együttes előfordulásuk esetén vegyes keresethalmazat. Ha az egyes keresetek egymástól kölcsönösen függenek, egymást kizárják, egyidejű létezésük csak átmeneti jellegű, és kielégítést csak az egyik nyerhet, a keresethalmazat látszólagos. A látszólagos keresethalmazat esetében a felperes vagylagos vagy eshetőleges kereseti kérelmeket ad elő. Mindkét esetben az előterjesztett kérelmek valamelyikének teljesítését kéri. Eshetőleges kereseti kérelmek esetében a felperes meghatározza a kérelmei vizsgálatának kért sorrendjét is.”

²¹ Pfv.VI.20.960/2015/9. sz. határozat.

²² Gfv.VII.30.172/2019/5. sz. határozat.

²³ Ezt tartalmazza pl. a Pfv.I.21.680/2013/3., a Pfv.20.040/2016/6., a Pfv.20.433/2017/5. és a Pfv.I.21.629/2018/5. sz. határozatban rögzített tényállás.

Míg a 2012-16 közötti időszakban meghozott határozatokban szórványos a felmondás valamilyen jogi hibájára, vagy arra is alapított kereset, ezek száma 2017-től szignifikánsan megnőtt. Az ilyen tárgyú keresetek megnövekedésének valószínűsíthető oka, hogy a DH törvények alapján megejtendő elszámolás alapján a fogyasztói tartozás kisebb, mint az elszámolást megelőzően történt felmondáskor közölt. (Mivel a DH2tv. 1. §-ának (1) bekezdése értelmében a törvény hatálya a DH1 tv. hatálya alá tartozó fogyasztói kölcsönszerződésre terjed ki, a DH1 tv. 1. §-ának (1) bekezdésében meghatározott hatály pedig a 2004. május 1. és a törvény hatályba lépésének napja (2014. július 19.) között kötött fogyasztói kölcsönszerződésekre, az ebben az időszakban kötött, majd utólag felmondott szerződések az elszámolással érintett körbe tartoztak.)

Az egyik, a felmondás érvénytelenségének megállapítására irányuló kereset azon alapult, hogy az adósok 2010 novemberéig fizették a törlesztőrészleteket, majd késedelembé estek. Az egyezségi tárgyalások nem jártak sikerrel, az alperes 2011. április 29-én felmondta a kölcsönszerződést, majd élt a vételi jogával és megszerezte a perbeli ingatlan tulajdonjogát. Az alperessel szemben az általa alkalmazott Általános Szerződési Feltételek tisztességtelenségének a megállapítása iránti közérdekű keresettel megindított perben a bíróság jogerősen megállapította, hogy az alperes kölcsönszerződése – és így a perbeli szerződés – 7.1. a) és e) pontjaiban foglalt felmondásra vonatkozó, valamint a vételi jog alapításáról szóló szerződések 2. pontjába foglalt, a vételi jog időtartamára vonatkozó rendelkezések minden szerződő féllel, így a felperesekkel szemben is érvénytelenek. A felperesek keresetükben azért kérték a felmondás érvénytelenségének a megállapítását, mert az alperes a felmondását a szerződés érvénytelen 7.1.a) és 7.5.a) pontjaira alapította és nem jelölte meg az azonnali felmondás okát, továbbá nem egyeztetett a szerződés folytatásáról sem a II. rendű felperes jogelődjének a halálát követően. A keresetet elutasító elsőfokú ítélet – a fellebbezési és felülvizsgálati eljárás során meg nem változtatott – indokolása szerint nem volt vitás, hogy a felperesek a kölcsön törlesztőrészleteinek a fizetésével késedelembé estek. A közérdekű kereset alapján meghozott jogerős ítélet nem volt kihatással a perbeli felmondásra, az alperes pedig a régi Ptk. 523. § (1) bekezdése és 525. § (1) bekezdés e) pontja alapján – a 321. § (1) bekezdése szerint – jogosult volt felmondani a törlesztőrészletek nem fizetése miatt a szerződést.²⁴ [A felhívott régi Ptk.-rendelkezések közül az 525. § (1) bekezdésének e) pontja úgy rendelkezett, hogy a hitelező azonnali hatállyal felmondhatja a szerződést, ha az adós más súlyos szerződésszegést követett el. A „más súlyos” fordulat e bekezdés a-d) pontjaira vonatkozott.]

Egy VH-perben előterjesztett keresetben a felperes egyebek között azért kérte az ellene indított végrehajtás megszüntetését, mert álláspontja szerint az alperes felmondása is érvénytelen, az abban szereplő tartozás összege valótlán, mivel a tisztességtelenül felszámított összegek miatt a felmondás időpontjában a felperesi tartozás alacsonyabb volt a felmondásban szereplő összegnél. A Kúria határozatának jogi indokolása ezt az érvelést

²⁴ A határozat száma: Pfv.VI.20.778/2015/9.

azért tartotta megalapozatlannak, mert a felmondás alacsonyabb tartozás esetén sem alaptalan, a felperes megszegte a kölcsön visszafizetésére vonatkozó kötelezettségét, nem teljesítette szerződészerűen részletfizetési kötelezettségét. A felmondással a felmondás időpontjában fennálló tartozás teljes összege esedékessé vált, a tisztességtelenül felszámított összeg a felmondással egy összegben esedékessé vált tartozást csökkenti. A felmondás jogszerűségét az nem érinti, hogy az utólagos elszámolás során kitűnt: a felmondásba foglaltnál alacsonyabb volt a hátralék összege.²⁵ Egy másik VH-perben a felperes keresetében az ellene indult végrehajtás megszüntetését arra hivatkozással kérte, hogy a bank magánokiratba foglaltan mondta fel a kölcsön jogviszonyt. A felmondás hatályosult, az ezt követően közjegyzői okiratba foglalt felmondás hatálytalan, mivel a korábban már felmondott és ezzel megszünt szerződést joghatályosan ismételt felmondani nem lehet. A bank hatályosan magánokiratba foglaltan mondott fel, a teljes tartozás egy összegben esedékessé válásának bekövetkezését közokirat nem tanúsította, ezért nem lehetett volna záradékolni a tartozáselismerést tartalmazó közjegyzői okiratot, a záradékolás feltételének hiányában a végrehajtás megszüntetése indokolt. A Kúria – a keresetet elutasító jogerős ítéletet hatályában fenntartva – kifejtette, hogy a szerződő felek a kölcsönszerződés VII. pontjába foglalták azokat az eseteket, amikor a bank a kölcsönszerződést azonnali hatállyal felmondhatta. A felperes maga is elismerte, hogy nem tett eleget a kölcsönszerződésből eredő fizetési kötelezettségének, ezért a bank 2012. augusztus 16-án magánokiratba foglaltan felmondta a kölcsön jogviszonyt. Helytállóan mutatott rá azonban a másodfokú bíróság, hogy ez a felmondás nem hatályosult, mert a felmondást tartalmazó küldemény a „címezett ismeretlen” jelzéssel érkezett vissza a bankhoz, így a magánokiratba foglalt felmondáshoz nem fűződhet joghatás. A felmondás joghatás kiváltására irányuló jognyilatkozat, amely távollévők között a címezthez való megérkezéssel válik hatályossá. A felülvizsgálati érveléssel ellentétben a másodfokú bíróság azt állapította meg, hogy mivel a magánokiratba foglalt felmondás a bankhoz a „címezett ismeretlen” jelzéssel érkezett vissza, a felmondáshoz nem fűződhetett joghatály, s mivel a felmondás nem a hatályosult, a bank jogosulttá vált arra, hogy a közjegyző közreműködése útján most már joghatályosan felmondja a jogviszonyt. A közjegyzői felmondás kézbesítése vitán felül megtörtént.²⁶

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének megítélése tárgyában lefolytatott jogegységi eljárásban meghozott 4/2021. számú PJE határozat (4/2021. PJE) értelmében a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések részleges semmissége miatt szükséges elszámolási kötelezettséget előíró DH2 tv. szerinti elszámolás nem zárja ki, hogy a bíróság a polgári jog szabályai szerint utólag vizsgálja, hogy alapos volt-e a pénzintézet részéről a szerződésnek az adós fizetési késedelmére alapított felmondása. A PJE indokolása IV/3. pontjának 1. bekezdése egyebek között tartalmazza, hogy a DH2 tv. az érintett kölcsönszerződések részleges érvénytelensége folytán a

²⁵ Pfv.I.21.288/2017/7. sz. határozat. A Pfv.I.20.095/2020/7. sz. határozat indokolásának [15] pontjában a Kúria ugyanezt állapította meg.

²⁶ Pfv.I.21.352/2018/9. sz. határozat.

törlesztőrészletek megfelelő újraszámításáról és a semmis kikötések alapján teljesített befizetések elszámolásáról rendelkezett. A törvény – sem közvetve, célján keresztül, sem pedig a konkrét szabályozási tartalma révén – nem tér ki, nem rendezi a szerződő felek, így a hitelező pénzügyi intézmény felmondási jogát, annak mikénti gyakorlását, nem rendelkezik az elszámolás eredményének a kölcsönszerződés korábbi felmondására vonatkozatható hatásáról. Sem a DH1, sem a DH2 tv. nem zárja ki a késedelemre alapított felmondás jogszerűtlenségének utólagos, külön perben történő vizsgálatát és megállapítását.

2.9. Törzskönyv kiadása iránti keresetek

Ezek a keresetek kezdettől fogva a fogyasztói igényérvényesítés integráns részét képezték, bár szignifikáns előfordulásuk a 2017-2021 között meghozott kúriai határozatokban mutatható ki. Előterjesztésükre önállóan és egyéb, szinte kizárólag érvénytelenségi keresetekkel együttesen egyaránt sor került; ideértve azt az esetet is, ha a kereset a felek közötti gépjármű vásárlásához szükséges kölcsön tárgyában megkötött kölcsönszerződéshez kapcsolódó opciós szerződés érvénytelenségének megállapítására, vagy arra is irányult.²⁷

Az e perekben felmerült kérdésekből a gépjárműtörzskönyv hitelező általi birtokban tartásának atipikus biztosítéki jellege tárgyában a Kúria állást foglalt a 2/2020. számú PJE határozatban (2/2020. PJE). A PJE indokolásának III. pontja összefoglalja a kapcsolódó ténybeli és jogi háttérrel. Ennek értelmében gépjárművásárlási célú kölcsönügyletekkel kapcsolatban elterjedt szerződéses megoldás – a hitelező javára szóló vételi jog, valamint annak biztosítására elidegenítési és terhelési tilalom előírásán túlmenően – az a további kikötés, amely a hitelezőt feljogosítja a finanszírozott gépjármű törzskönyvének birtoklására. Ez utóbbi rendelkezés az ismertté vált szerződéses konstrukciókban két, egymástól jól elhatárolható szabályozási módszerrel fordul elő. Az egyik, a gyakorlatban tipikusnak tekinthető esetben a hitelezőnek a törzskönyv birtoklásához való joga – a felek között a kölcsönszerződés mellett létrejött külön megállapodások, jellemzően vételi jogot alapító szerződés, adásvételi szerződés szerint – kizárólag a javára kikötött vételi jogot, illetve az ahhoz kapcsolódó elidegenítési és terhelési tilalmat biztosító járulékos jog, ennél fogva a biztosított jog gyakorlása nélkül, járulékos jellege szerint maga is megszűnik a vételi jog megszűnésével. A hitelezési gyakorlatban jóval ritkábban előforduló további – a bíróságok által nem egységesen megítélt – esetekben a törzskönyv visszatartásának joga önálló, más biztosítékhoz nem tapadó biztosítékként jelenik meg azáltal, hogy a felek

²⁷ A keresetek önálló előterjesztésére példa a Pfv.VI.20.295/2016/7. és a Gfv.VII.30.704/2016/5. sz. határozat. Egyes ügyekben a kereset járulékos, a törzskönyv kiadásához kapcsolódó petitumot tartalmazott, így pl. a Pfv.VI.20.360/2016/7. sz. határozatban az opciós jog törléséhez szükséges jognyilatkozat pótlására, a Pfv.V.20.304/2017/8. sz. határozatban az opciós jog hatósági nyilvántartásból való törlésére irányult. A felek közötti kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása melletti igényként terjesztették elő pl. a Gfv.VII.30.871/2016/6., a Pfv.V.21.675/2017/4. és a Gfv.VII.30.226/2019/5. sz. határozatokban.

megállapodása szerint a hitelező a teljes kölcsöntartozás megfizetéséig jogosult a finanszírozott gépjármű törzskönyvének birtoklására. A törzskönyv kiadására irányuló perekben a bíróságok ez utóbbi szerződéses feltételt, a törzskönyv birtoklásához való jog önálló biztosítéki jellegét ítélik meg eltérően. A PJE rendelkező része megállapítja, hogy gépjármű vásárlásának finanszírozására kötött kölcsönszerződés atipikus biztosítékaként is érvényesen kiköthető a hitelező javára a törzskönyv birtokban tartásának joga a teljes kölcsöntartozás visszafizetéséig, amennyiben a felek kölcsönszerződéséből, illetve a részévé vált általános szerződési feltételekből egyértelműen kitűnik, hogy a törzskönyv birtokban tartásának joga a kölcsönszerződés önálló biztosítékául szolgál. Az indokolás IV. pontjának értelmében gépjármű vásárlásának finanszírozására kötött kölcsönszerződés esetében önálló, atipikus biztosítékként is érvényesen kiköthető a hitelező javára a törzskönyv birtokban tartásának joga a teljes kölcsöntartozás visszafizetéséig, nincs jogi akadálya annak, hogy a felek ilyen tartalmú megállapodást kössenek egymással [rég Ptk. 200. § (1) bekezdés, 2013. évi V törvény (új Ptk.) 6:59. § (1), (2) bekezdés]. Az, hogy a hitelező számára a törzskönyv birtokban tartásának kötelmi hatályú joga a jármű elidegenítésének kizárása vagy korlátozása nélkül, illetve a járműre vonatkozó kielégítési elsőbbséget biztosító jog hiányában, önmagában a kölcsönszerződés megfelelő, illetőleg elegendő biztosítékául szolgálhat-e, nem a megállapodás érvényességének vizsgálatára tartozó kérdés, a törzskönyv birtoklására vonatkozó megállapodás érvényességét nem érinti.

3. A keresetek „kaleidoszkópszerű” jellege és ennek eljárásjogi vetülete

A keresetek számottevő része „kaleidoszkópszerű”: látszólagos keresethalmazatként több, a szerződés teljes vagy részleges érvénytelenségére irányuló kereset mellett egyéb, pl. a szerződés létre nem jöttének megállapítására irányuló petitumot is tartalmazott, különösen 2014 után. Emellett, mivel a keresetlevelek jelentős részének benyújtására a DH2 tv. hatályba lépését megelőzően került sor, a per valamelyik szakában szükségesnek mutatkozott a DH2 tv. 37. §-a szerinti jogkövetkezmenyi kereset előterjesztésére vonatkozó felhívás kibocsátása. A látszólagos keresethalmazatok egy része tartalmazott a DH1 tv. alapján kialakult bírói gyakorlat értelmében bírói úton nem érvényesíthető követelést is. Ezért a bíróságoknak adott esetben keresetenként külön-külön, illetve kereseteken belül meg kellett vizsgálnia, hogy (i) a követelés (az érvénytelenségi kereset) egésze bírói úton érvényesíthető-e, (ii) a bírói úton érvényesíthető követelések (érvénytelenségi keresetek) tekintetében a felperes előterjesztett-e a DH2 tv. 37. §-ában előírt jogkövetkezmenyi keresetet, (iii) végül amennyiben nem terjesztett elő, annak mi a következménye a kereset elbírálására nézve. Ez utóbbi adott esetben a különböző szerződéses kikötések és a rá vonatkozó érvénytelenségi jogcímek egyenkénti vizsgálatát igényelte. A keresetek „kaleidoszkópszerű” jellege tehát eredményezhette azt, hogy a bíróság egy ítéleten – vagy legalábbis egy peres eljáráson – belül a kereset egy része vonatkozásában megállapította, az bírói úton nem érvényesíthető követelést tartalmaz; más részéről arra a következtetésre jutott, hogy az erre irányuló érvénytelenségi jogkövetkezmenyi kereset előterjesztésének

hiányában is érdemben elbírálnak; végül egyes részleges vagy teljes érvénytelenségi okok és a szerződés egésze vagy egyes kikötései kapcsán szintén érdemben vizsgálta a jogkövetkezményi petitum előterjesztését igénylő és elő is terjesztett keresetet. Az ítélet indokolása azonban tartalmazhatott olyan, a DH2 tv. 37. § (2) bekezdése 2. mondatának utolsó fordulatán alapuló megállapítást is, hogy egyes kereseti kérelme(ke)t a bíróság fenn nem tartottnak tekintett. Ez utóbbi nem zárja ki a jogvita egészére kiterjedő ítéleti döntés meghozatalát, azonban e vonatkozásban az ítélet nem lesz res iudicata a felek között.²⁸

4. Konklúzió

Bár a devizahiteles jogalkotás csaknem egy évtizede lezárult, a devizahiteles perekről nem lehet múlt időben beszélni. Ezt igazolja, egyben a téma aktualitását adja, hogy jelenleg is folyamatban van az EUB előtt a Kúria által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárás egyes kérdésekben. Mindazonáltal a fogyasztói jogérvényesítés alapjairól képalkotható a Kúrián folyamatban volt felülvizsgálati eljárásokban hozott határozatok alapján.

Az ismertetett keresettípusok egy, illetve kettő kivétellel két nagyobb kategóriába sorolhatók. Döntő többségük közös jellemzője, hogy valamilyen érvénytelenségi okon alapulnak, a felek közötti szerződés részleges (egyres kikötésére, vagy kikötéseire kiterjedő), vagy teljes érvénytelenségének megállapítására irányulnak. Ez alól kivétel a – joghatásában az érvénytelenségéhez hasonló – szerződés létre nem jöttének megállapítására irányuló kereset, valamint a felmondás jogellenességének/hatálytalanságának megállapítása és a törzskönyv kiadása iránti. Az érvénytelenségihez képest nagyobb halmaznak tekinthető, az előbbi kereseteket is magában foglaló ítéleti megállapításra irányuló petitumokba pedig a törzskönyv kiadására irányuló keresetet leszámítva besorolható valamennyi kategória. További, a perek jelentős hányadában tapasztalható közös jellemző a keresettípusok együttes előterjesztése látszólagos tárgyi keresethalmazat keretében. Ily módon a felperes egyetlen perben kérhette pl. elsődlegesen a szerződés létre nem jöttének megállapítását, másodlagosan egyes érvénytelenségi okokra alapítottan a teljes szerződés érvénytelenségének megállapítását, harmadlagosan a szerződés részleges, egyes kikötéseire vonatkozó érvénytelenségét stb.

Az érvényesíteni kívánt jog tartalmára alapvető kihatással volt a devizahiteles jogalkotás és jogalkalmazás. A jogalkotás annyiban, hogy 2014 után szignifikánsan megnőtt azon – tisztességtelenségen alapuló – részleges érvénytelenségi keresetek száma, amelyekben a felperesek a tartozásuk kimutatására, a biztosítéki ingatlan értékének változása miatti fedezetkiegészítésre, vagy pl. az értébecslő kiválasztására irányuló eljárásra vonatkozó szerződéses kikötések érvénytelenségének megállapítását kérték. E keresetek tömegessé válásának ténybeli alapja az volt, hogy a pénzügyi intézmények egyre

²⁸ A „kaleidoszkópszerű” keresetekre és a hivatkozott bírói gyakorlatra példák az alábbi határozatok: a Kúria Gfv.VI.30.441/2020/8. sz. és Gfv.VI.30.473/2021/6. sz. ítélete.

több szerződést mondtak fel, illetve megnőtt a végrehajtások és végrehajtás nélküli követelés-érvényesítések száma, jogi háttere pedig az, hogy a fogyasztók olyan rendelkezéseket támadtak a keresetekben, amelyek kapcsán a bírói gyakorlat nem követelte meg a DH2 tv. 37. §-ának (1) bekezdésében előírt jogkövetkezményi kereset előterjesztését. Az érvényesíteni kívánt jogra legnagyobb hatást kiváltó jogalkalmazási iránymutatás egyértelműen a 2/2014. PJE, azon belül annak árfolyamkockázati tájékoztatásra vonatkozó 1. pontja. Ennek hatása abban mutatható ki, hogy míg a vizsgált kúriai időszak első felében, 2012-16 között meghozott kúriai határozatokban sporadikusak az árfolyamkockázati tájékoztatás hiányára vagy elégtelenségére alapított keresetek, addig a 2017-21 közöttiekben már nagy számban fordulnak elő. Az e pertípus tömegessé válását eredményező másik tényező, hogy a DH3 tv.-ben szabályozott forintosítás nem érintette a szerződéskötés és a forintosítás időpontja közötti árfolyamkülönbözet viselését. Mindebből meglátásom szerint az a következtetés vonható le, hogy miközben a devizahiteles perek ténybeli alapjai (a peresített szerződések tartalma, a fogyasztói teljesítésekben tapasztalható nehézségek stb.) lényegében változatlanok maradtak, az érvényesíteni kívánt jog tartalmára alapvetően kihatottak az időközben elfogadott törvények és jogalkalmazási iránymutatások. Ezért a perekben érvényesített jog legfeljebb általánosságban véve (a valamilyen érvénytelenségen alapuló megállapítási keresetekből kiindulva) tekinthető homogénnek, az időszakonként jelentős különbségeket mutat. Ebből az aspektusból kiindulva legfeljebb generálisan jelenthető ki, hogy az érvényesíteni kívánt jog tartalma alapján az „átlagos” devizahiteles perben a kereset érvénytelenség megállapítására irányul, mivel a kúriai határozatok tartalmának tükrében számos, gyakran együttesen előterjesztett érvénytelenségi hivatkozáson alapul az igényérvényesítés.

A polgári légi jármű elleni fegyverhasználat nemzetközi jogi és légi jogi megítélésének fejlődése napjainkig

Török Csaba¹

¹Dr. Török Csaba. Doktorandusz. Légijogász

¹Debreceni Egyetem, Marton Géza Doktori Iskola, Debrecen

¹Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, Budapest

KULCSSZAVAK

polgári légi jármű,
fegyverhasználat, Chicagói
Egyezmény, erőszaktilalom,
széleskörű pusztításra szánt
fegyver

KEYWORDS

civil aircraft, use of weapons,
Chicago Convention, prohibition
on the use of force, weapon of
large-scale destruction

IDÉZÉS

TÖRÖK Csaba: A polgári légi jármű
elleni fegyverhasználat
nemzetközi jogi és légi jogi
megítélésének fejlődése
napjainkig. *Ember és Jog*, 2024/1.
107–131.

COPYRIGHT

© Szerző(k)

© Kiadó

2024

Az Ember és Jog kiadója a Pro
Veritate Egyesület. A mű a
Creative Commons (CC BY-NC-
ND) licenc alatt áll.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Absztrakt: Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a nemzetközi polgári repülésről szóló Chicagói Egyezmény csaknem 80 éve egymással összhangban rögzíti a viták békés úton történő rendezésének kötelezettségét, végső soron az erőszak alkalmazásának tilalmát polgári légi járművekkel szemben. A polgári légi járművekkel szembeni védelmi intézkedések lehetőségét, indokoltságát, jogszerűségét – a nemzetközi jogi keretek, humanitárius jogi, emberi jogi és etikai dilemmák mentén – mégis gyakran továbbra is számos vita övezi. A viták középpontjában a nemzetközi béke, a légiközlekedés- és a közbiztonság védelme, valamint az államok szuverenitásának tiszteletben tartása közötti egyensúly képezi, különösen nehéz eseteket teremtve olyankor, amikor nem államközi szereplők terrorizmus céljára, széleskörű pusztításra szánt fegyverként polgári légi járművet használnak eszközül. A fegyverhasználat jogszerűségét megannyi tényező, különösen a légi jármű felhasználásának célja, a fedélzetén tartózkodók viselkedése, békeidő vagy fegyveres konfliktushelyzet stb. figyelembevételével végzett komplex és interdiszciplináris, esetről esetre történő vizsgálatával lehet megállapítani vagy kizárni. Jelen tanulmány célja ezen kérdések múltbéli és jelenbéli jogi aspektusainak feltárása, valamint a dilemmák és lehetséges válaszok bemutatása, elősegítve ezáltal napjaink jogalkalmazóinak jogértelmezését egy bekövetkezhető, de nem várt incidens értékelésénél.

Abstract: The Charter of the United Nations and the Chicago Convention on International Civil Aviation have, for nearly 80 years, enshrined the obligation to settle disputes peacefully, ultimately prohibiting the use of force against civil aircraft. Despite this, the legitimacy, necessity, and lawfulness of protective measures against civil aircraft are often the subject of considerable debate within the frameworks of international law, humanitarian and human rights law, and ethical considerations. The center of these discussions is on the balance between safeguarding international peace, aviation, and public security, and respecting state sovereignty - especially in complex cases where non-state actors use civil aircraft as instrument for terrorism or large-scale destruction. Determining the legality of using force depends on a multifaceted, interdisciplinary, and case-by-case assessment that considers factors such as the aircraft's intended use, the behavior of those on board, and whether the context is peacetime or armed conflict. This study aims to explore the past and present legal aspects of these issues and to present the dilemmas and possible responses, thereby assisting today's legal practitioners in interpreting the law when evaluating a potential but unforeseen incident.

1. Bevezetés

Az Egyesült Nemzetek (ENSZ) Alapokmánya¹ (1945) átfogó dokumentuma az az erőszak alkalmazásának tilalma mellett olyan további általános nemzetközi elveknek, mint az államok szuverenitásának tiszteletben tartása, az államok közötti egyenlőség elve, a viták békés úton történő rendezésének kötelezettsége, a nemzetközi jog alapján vállalt kötelezettségek jóhiszemű teljesítése, vagy a népek és nemzetek önrendelkezési joga.

Hasonlóan a nemzetközi polgári repülésről szóló Chicagói Egyezmény² is – mint a nemzetközi polgári légiközlekedés elsődleges és legfontosabb jogforrása, egyfajta alapidokumentuma vagy „Magna Chartája”,³ amely a nemzetközi polgári repülés biztonságos és rendszeres fejlesztése, továbbá a nemzetközi légiközlekedésnek a lehetőségek egyenlősége történő kialakítása, illetve észszerű és gazdaságos lebonyolítása érdekében⁴ jött létre – megfogalmaz olyan, a világ államainak békés együttműködéséhez nélkülözhetetlen egyetemes követelményeket, mint az állami szuverenitás tiszteletben tartása, az államok egyenlősége, a diszkrimináció tilalma, valamint a nemzetközi viták békés rendezésének elve.⁵

Immáron csaknem 80 éve annak, hogy a Chicagói Egyezmény meghatározza és szabályozza a nemzetközi polgári légiközlekedést, illetve hogy az ENSZ Alapokmánya átfogó nemzetközi jogi kereteket biztosít a béke és közbiztonság fenntartásához. Ámbár a fegyverhasználatot, illetve általánosan az erőszakot napjainkra a nemzetközi közösség részletesen szabályozza és szigorúan korlátozza, ennek ellenére a polgári légi járművekkel szembeni védelmi intézkedések indokoltságát, jogszerűségét – a nemzetközi jogi keretek, humanitárius jogi, emberi jogi és etikai dilemmák mentén – gyakran továbbra is számos vita övezi. Ezen viták középpontjában főként a nemzetközi béke, a légiközlekedés (illetve végső soron a közbiztonság) védelme, valamint az államok szuverenitásának tiszteletben tartása közötti egyensúly képezi. Még súlyosabb további egyedi kihívásokat jelentenek azok az esetek, amikor a polgári légi járműveket rosszindulatú célokra – tulajdonképpen széleskörű pusztításra és terrorra alkalmas fegyverként – nem államközi szereplők használják fel.

A jelen tanulmány célja a polgári légi járművekkel szembeni fegyverhasználat múltbéli és jelenbéli jogi aspektusainak feltárása, valamint a felmerülő dilemmák és következmények, az ezekre adható lehetséges válaszok bemutatása, elősegítve ezáltal

¹ Magyarországon kihirdetve az 1956. évi I. törvénnyel.

² Magyarországon kihirdetve az 1971. évi 25. törvényerejű rendelettel. Aláírására Chicagóban, 1944. december 7. napján, hatályba lépésére 1947. április 4. napján került sor. Az egyezmény hozta létre továbbá egyebek mellett az ENSZ szakosított intézményeként működő Nemzetközi Polgári Repülési Szervezetet, az *International Civil Aviation Organization*-t, azaz az ICAO-t.

³ KOTAITE, Assad: *My Memoirs: 50 years of International Diplomacy and Conciliation in Aviation*. ICAO, Montreal, 2013. 43.

⁴ A Chicagói Egyezmény preambuluma.

⁵ ALSHAMSI, Khalid – SIPOS Attila: *The Legal Concerns of the Settlement Disputes by the Council on the International Civil Aviation Organization. Access to Justice in Eastern Europe*, 2024/3. 441.

napjaink jogalkalmazóinak jogértelmezését egy bekövetkező, de nem várt incidens értékelésénél.

2. A légi közlekedés biztonságvédelme

Mindenekelőtt fontos elhatárolni egymástól a légi közlekedés-biztonságot (*flight safety*) a légi közlekedés-védelemtől (*aviation security*). A repülés-biztonság alapvető célkitűzése, hogy az üzemelés, üzemeltetés során felmerülhető – elsősorban műszaki, technikai stb. – megoldásokat fejlesszen és alkalmazzon, amelyek segítségével a légi közlekedés során felmerülő veszélyhelyzetek (meghibásodások, balesetek, katasztrófák) megelőzhetők és elkerülhetők, azaz hogy amennyire csak lehetséges, minél kevesebb repülőesemény következzen be. A repülés-védelem ezzel szemben arra hivatott, hogy a légi közlekedés vagy az abban résztvevők (pl. utasok, légi járművek, személyzet, repülőtér, földi kiszolgálók stb.) biztonságát veszélyeztető jogellenes – jellemzően emberi beavatkozás útján bekövetkezett – cselekményekkel szemben nyújtson megfelelő védelmet. Ilyen jogellenes cselekménynek tekintendő különösen a légi jármű fedélzetén elkövetett erőszakos cselekmény, a légi jármű jogellenes hatalomba kerítése ('gépeltérítés'), szabotázs, a repülés biztonságát veszélyeztető szerkezet vagy anyag (robbanóanyag, robbantószer stb.) elhelyezése stb.

A légi közlekedés-védelem terén, különösen a légi járművek elleni esetleges fegyverhasználat kérdésében – és ebben gyakran nagyfokú egyetértés mutatkozik nemzetközi légi jogászok körében – a szeptember 11-i események fordulópontot hoztak; és bár a New York-i és washingtoni al-Káida támadások legtöbbeket váratlanul értek, a figyelmeztető jelek – egyesek szerint – már régóta nyilvánvalóak voltak, legalábbis azok körében, akiknek fókuszában a terrorizmus állt.⁶ 2001. szeptember 11-én egy tulajdonképpen kisszámú terrorista csoport megtámadta az Egyesült Államokat – azt az országot, amely évente többet költ a hadseregére, mint az őt a sorban követő kilenc legnagyobb állami honvédelmi költségvetés együttvéve, és erre tekintettel azt gondolhatná a világ, hogy ilyet észszerűen egyetlen szereplő sem követne el.⁷ Az események és az abból folyó viták nyomán mára gyakran különböztetünk meg egy „szeptember 11. előtti” és egy „szeptember 11. utáni” világot.⁸ A polgári légi járművek elleni fegyveres erőszak alkalmazását – más szóval a polgári repülőgép lelövését – érintő, korábban még elvi szinten is aligha felmerülő dilemmák különösen a szeptember 11-i támadások óta kapnak kiemelt figyelmet a nemzetközi jogi (szakmai, tudományos) diskurzusokban, illetve a jogalkotás és jogalkalmazás során egyaránt.

⁶ BERGEN, Peter L.: Review: Picking up the Pieces What We Can Learn From – and About – 9/11. *Foreign Affairs*. 2002/2. 169.

⁷ KENNEDY, Paul: The Eagle Has Landed. *Financial Times*, 2002. február 2.

⁸ Lásd például: ERNSZT Ildikó: *A nemzetközi légi közlekedés védelme*. Disszertáció. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2007., vagy SISKÁ Katalin: Gondolatok a török külpolitika 21. századi útkereséséről. *Jura*, 2018/1. TÖRÖK Csaba (2023a): From Athens to Vilnius with A Near-Fatal Detour to Minsk? The Issue of Demarcation Between Civil and State Aircraft. *Nurani Hukum*, 2023/1. 11.

2.1. Polgári légitársaság, mint a nemzetközi terrorizmus eszköze

A szeptember 11. előtti világban a légitársaság érintő problémák megoldásának fókuszában álló kérdések meglehetősen színes képet mutattak. A XX. századot megelőzően a repülés leginkább léggömbreptetések formájában valósult meg (ez repülésnek is csak kellő körültekintéssel volt nevezhető, a reptetés ugyanis jobbra még irányíthatatlan volt, elsősorban a szél határozta meg az útirányt)⁹ és főként katonai, hadijogi kérdéskörök kapcsolódtak hozzá. (A 'légitársaságra' gyakorolt erőszakos magatartások első feljegyzésére is minden bizonnyal csak 1783-ban került sor,¹⁰ amikor egy hidrogénnel töltött léggömb 25 kilométeres repülést követően egy kis falu közelében ért földet, ahol a lakosok az ismeretlen és idegen objektum miatt félelmükben megtámadták azt.) A korabeli repülésvédelem ehhez igazodva ugyanakkor már a XIX. század végén – a hági hadviselési szabályok közé illesztve – rendelkezett a léggömbök hadászati célú felhasználásának korlátairól,¹¹ amely nyomán 1899-ben egyelőre 5 éves időszakra, majd 1907-ben véglegesen nemzetközi nyilatkozat született a léggömbökről lövedékek és robbanóanyagok indításának és hasonló természetű cselekmények eltiltásáról. Az 1910-es és '20-as években a repülés rohamos fejlődésen ment keresztül, és csakhamar megjelentek az első kereskedelmi légi járatok, ezzel pedig a nemzetközi légifuvarozás – természetesen az áruk és a posta mellett az utasszállítás is. Ezidőben – az évezred első évtizedeiben – bár 1910-ben megtartották az első légitársasági tárgyú nemzetközi konferenciát Párizsban, a transzatlanti légitársaság korabeli jelentéktelenségének köszönhetően főként regionálisan töredezett szabályozások léptek érvénybe. 1919-ben a ratifikáló államok elfogadták a Párizsi Egyezményt (az egyezmény már meghatározta a légi jármű fogalmát, valamint elsőként rögzítette az államok szuverenitásának elvét az állami légtérben),¹² amely világszerte széles körben elfogadott konvencióvá vált. Eközben az amerikai régióban megszövegezték és megtárgyalták, majd 1928-ban elfogadták a Havannai Egyezményt, valamint létrejött – azonban megfelelő számú ratifikáció hiányában hatályba nem lépett – a Spanyolországot és Latin-Amerikát tömörítő Madridi Egyezmény is.¹³ 1929. október 12. napján Varsóban megszületett a tulajdonképpen első olyan nemzetközi egyezmény, amely a nemzetközi légitársaságot egységesen szabályozza „a fuvarozásnál használt okiratok és a fuvarozó felelőssége tekintetében”.¹⁴ Végül a valóban globális szintű, a nemzetközi polgári repülést átfogóan szabályozó Chicagói Egyezmény 1944. december 7. napján került elfogadásra.

⁹ MOYS Péter: *Légitársasági jog*. Budapest, HungaroControl, 2001. 143.

¹⁰ MOYS Péter: *Nemzetközi légitársasági jog*. Budapest, 3,14 L Nyomdaipari és Szolgáltató Kft., 2006. 137.

¹¹ LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog II*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. <https://mersz.hu/lapsanszky-kozigazgatasi-jog-ii/>

¹² LAPSÁNSZKY *i. m.*

¹³ PAPP Zoltán: *A polgári légi jármű elleni fegyverhasználat nemzetközi jogi megítélésének és a lég-térszuverenitás értelmezésének újabb irányai*. Disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2019. 26.

¹⁴ A mai is hatályos, a nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó 1929. évi varsói nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1936. évi XXVIII. törvénycikk 2. §-a, a Varsói Egyezmény preambuluma.

A légitraffikálás rövid időn belül növekvő terjedésével az 1930-as évektől kezdődően sorra jelentettek repülőgép eltérítéseket, amelyeket az 1950-es években, illetve különösen az 1960-as évek végén és az 1970-es években még több követett.¹⁵ A második világháborút követő időszakban tehát gyakorivá váltak a repülőgép fedélzetén elkövetett különféle erőszakos cselekmények.

Az 1960-as évek végétől a terrorista csoportok is feltűntek a gépelőítések elkövetők között.¹⁶ E folyamatok egyfajta csúcspontja következett be 1970. szeptemberében, amikor gépelőítők összehangolt támadása során egy napon belül – néhány óra különbséggel – négy repülőgépet térítettek el (a TWA Frankfurtból, a Swissair Zürichből, valamint az El Al és a Pan American Amszterdamból induló, New Yorkba tartó járatait) Nyugat-Európában és Izraelben fogvatartott palesztinok szabadon bocsátását követelve. (Az akciót a Palesztinai Népi Felszabadítási Front vállalta magára, és az eset a „Dawson Field-i incidens” néven vált ismertté.) 1972. májusában a Japán Vörös Hadsereg tagjai a Tel Aviv-i Lod repülőtéren (ma: Ben Gurion repülőtér) hajtottak végre terrorakciót – válogatás és megkülönböztetés nélkül nyitottak tüzet a repülőtéren utasokra és a személyzet tagjaira egyaránt. Az elkövetők nyilatkozata szerint a Palesztin Felszabadítási Szervezet megbízásából és nevében követték el az akciót.

A magát az 1970-es események nyomán Fekete Szeptembernek nevező palesztin terrorszervezet nevéhez az 1972. évben is köthető gépelőítés (amelyet egyebek mellett a Japán Vörös Hadsereg által elkövetett Tel Aviv-i támadás visszaverése során meghalt társukért való elégtételnek is tekintettek),¹⁷ azonban leghírhedtebb akciójukat az 1972. szeptemberi müncheni olimpián követték el. Az események során a palesztin terrorszervezet behatolt a német olimpiai faluba, ahol egyebek mellett palesztin fogvatartottak szabadon engedését követelve túsul ejtettek 11 izraeli sportolót; majd mindegyiküket kivégezték (későbbi vizsgálatok azt támasztják alá, hogy a túsokat meg is kínozták), illetve egy német rendőr is áldozata lett a támadásnak. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején megtörtént események 1972-re fordulópontot hoztak, amellyel a terrorizmus elleni küzdelemben (és a légitraffikálás-védelemben) új fogalom jelent meg: a nemzetközi terrorizmus.¹⁸

Mindez fokozatosan növekvő feszültséget eredményezett az államok részéről, és egyre inkább indokolttá vált az igény a polgári légi járműveket érintő jogellenes vagy erőszakos cselekmények elleni hathatós fellépésre. 1970-ben elfogadásra került a légi járművek

¹⁵ GEISS, Robin: Civil aircraft as weapons of large-scale destruction: Countermeasures, Article 3bis of the Chicago Convention, and the newly adopted German „Luftsicherheitsgesetz”. *Michigan Journal of International Law*, 2005/1. 230.

¹⁶ ERNSZT *i. m.* 50.

¹⁷ 1972. május elején a Fekete Szeptember tagjai a Brüsszelből Tel-Avivba tartó Sabena járatot térítették el, palesztin foglyok szabadon engedését követelték, a repülőgép felrobbantásával fenyegetve. Az eset szerencsésen, civil áldozat nélkül végződött.

¹⁸ RESPERGER István: Terrorista szervezetek, módszerek, eljárások. *Szakmai Szemle*, 2018/2. 5. és RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 2010/4. 68.

jogellenes hatalomba kerítésének leküzdéséről szóló Hágai Egyezmény,¹⁹ amellyel az aláíró államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy a polgári légi jármű jogellenes hatalomba kerítését (azaz a gépeltérítéseket) elkövetők, illetve az ezt megkísérlők ellen súlyos büntetéseket szabnak ki. Az egyezmény további vívmánya, hogy a hosszas tárgyalások eredményeként létrejött²⁰ 1963-as Tokiói Egyezmény²¹ által korábban már megállapított eljárási (joghatósági) szabályok hatékonyságát tulajdonképpen az *aut dedere aut judicare* elvének²² érvényre juttatásával növeli. Egy évvel később, 1971-ben elfogadásra került a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről szóló Montreáli Egyezmény is,²³ amely a hágai struktúrájához és logikájához rendkívül hasonló módon arra ír elő kötelezettséget az államoknak, hogy a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények (pl. a repülőgépek, illetve a léginavigációs berendezések károsítása vagy megsemmisítése) esetén súlyos büntetéseket szabnak ki az elkövetőkkel szemben (ehelyütt is érvényre juttatva az *aut dedere* elvet). Eközben 1970. júniusában az ICAO rendkívüli Közgyűlést is összehívott, amelynek eredményeként végül 1974. márciusában fogadták el a Chicagói Egyezmény 17. függelékét *Aviation Security* címmel. A 17. függelék legfontosabb célkitűzése a polgári repülés védelme – e védelem szabályozott rendjének megteremtése – a jogellenes cselekményekkel szemben.

Az 1970-es évek második felétől a polgári légi közlekedést érintő jogellenes beavatkozások száma csökkenni kezdett, ugyanakkor a nemzetközi terrorizmus jelentősége nem enyhült. A terroristák, ha ritkábban is, de a következő évtizedekben is választottak polgári repülőgépeket céljaik eléréséhez. 1976. júliusában az Air France Tel-Avivból Párizsba tartó járatát a részben Palesztin Népi Felszabadítási Fronthoz, részben a nyugatnémet Forradalmi Sejtek nevű szélsőbaloldali terrorista csoporthoz köthető elkövetők eltérítették; előbb Bengáziban, majd az ugandai Entebbében szálltak le – az

¹⁹ Magyarországon kihirdetve az 1972. évi 8. törvényerejű rendelettel.

²⁰ SIPOS Attila: *Nemzetközi légi jog. Szabályok három dimenzióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 122.

²¹ 1963. szeptember 14-én elfogadásra került a légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről szóló Tokiói Egyezmény (Magyarországon kihirdetve az 1971. évi 24. törvényerejű rendelettel), amely fontos, említésre kétségtelenül méltó mérföldköve a nemzetközi légi jog és a repülésvédelem történetének, ugyanakkor a jelen tanulmány vizsgálódási köre szempontjából csekélyebb jelentőséggel bír. Az egyezmény elsődleges célja eredetileg a légi jármű jogi státuszának rendezése, valamint a büntető joghatóság megállapítását övező dilemmák feloldása volt: a légi közlekedés során a légi jármű néhány perc leforgása alatt akár több államhatárt is átléphet, amely miatt egy, a fedélzetén elkövetett cselekmény esetén gyakran nehézségeket okozott megállapítani, hogy melyik államnak van joghatósága eljárni az adott ügyben (vagy mely állam joga volt irányadó az elkövetett cselekmény kapcsán, olykor pedig – egyszerre több állam ilyen irányú joga vagy igénye esetén –, hogy mely államnak nem volt joga eljárni az adott ügyben). Hovatovább, a repülőgépek igen gyakran repülnek át nyílt tenger (*res communis* területek) fölött, amelynél fogva az adott cselekmény akár egyetlen állam joghatósága alá sem tartozott. Az egyezmény másik célja volt, hogy a légi jármű parancsnokának jogköreit szélesítse: korábban egy, a fedélzetén elkövetett jogellenes vagy erőszakos cselekmény ellen a parancsnok fellépési hajlandóságát, képességét visszavethette egy esetleges utóbbi (pl. büntető- vagy kártérítésre irányuló) eljárás lehetősége.

²² Az elv az államot egy kötelező választás elé állítja, mely szerint vagy el kell járnia a nemzetközi bűncselekmény vonatkozásában, vagy ki kell adni a nemzetközi bűncselekmény elkövetőjét olyan másik államnak, amely hajlandó az eljárás lefolytatására.

²³ Magyarországon kihirdetve az 1973. évi 17. törvényerejű rendelettel.

utóbbi helyen további palesztin terrorista csoportok csatlakoztak az elkövetőkhöz –, és fogvatartott „harcostársaik” szabadon engedését követelték, illetve az utasokat az entebbei repülőtér egyik hangárjában tartották túsul ejtve. A több napig tartó tárgyalásokat (és időközben több tús elengedését) követően izraeli különleges egységek egy 3 civil áldozatot követelő művelettel véget vetettek az eseményeknek és kimenekítették a még fogságban lévő 101 embert.

1977. októberében a Lufthansa Palma de Mallorca és Frankfurt között közlekedő járatát a Népi Front Palesztinai Felszabadításért terroristái térítették el – fogvatartottak szabadon bocsátását és pénzt követelve. A repülőgép az elkövetők utasításaira előbb Rómában szállt le, majd Cipruson, ezután Bahreinben, Dubaiban, a dél-jemeni Ádenben, végül a szomáliai Mogadishuban. A több napig tartó eseményeknek egy német különleges egység akciója vetett véget.

1988. december 21-én a Frankfurtból Londonon és New Yorkon keresztül Detroitba tartó Pan American Airlines járat fedélzetén a skóciai Lockerbie település fölött bomba robbant, megsemmisítve ezzel a repülőgépet, amelynek darabjai – mintegy 130 km hosszan elnyúló sávban – többek között a településre és lakóira zuhantak. A későbbi vizsgálatok megállapították, hogy líbiai merénylők egy feladott poggyászba rejtett bombával követték el a cselekményt.

A teljesség kedvéért végezetül szemléltetve a nyilvánvaló tényt, hogy a (nemzetközi) terrorizmus tovább fokozódott és soha nem látott méretűvé vált, néhány (2001-et követően bekövetkezett) eseményről a teljesség igénye nélkül illő megemlékezni: a 2002-es moszkvai színházban elkövetett cselekmények, a 2004-es madridi vasútrobbantás és az orosz beszláni általános iskolában elkövetett túszejtő akció, a 2005-ös londoni metrórobbantás, a 2008-as mumbai merényletsorozat, a 2011-es oslói és utøyai vérengzés, a 2013-as bostoni maratonon történt pokolgéprobbantás és a kenyai bevásárlóközpontban elkövetett lövöldözések, végezetül a 2020-as párizsi késelések és bécsi lövöldözések felejthetetlen nyomot hagytak és azonnali, hathatós beavatkozást követelnek meg az államok részéről napjainkban is.

2.2. Polgári légi közlekedés elleni államközi erőszak

Midőn az 1980-as és 1990-es években a korábbi évtizedek során bevezetett szabályozások folytán a gépeltérítések száma fokozatosan, kimutathatóan csökkenni látszott világszerte, a repülésbiztonságot veszélyeztető másik – ámbár nem újkeletű – probléma került fókuszba. Észre kell vennünk, hogy míg a gépeltérítések, és más, a repülőgépek fedélzetén elkövetett jogellenes cselekmények visszaszorítását célzó intézkedések elsősorban bűnüldözési indokkal vagy céllal jöttek létre, azaz ugyan nemzetközi alapokon nyugvó, de végső soron állami (nemzeti) szabályozásokat indukáló intézkedéseket és szabályozásokat jelentettek, addig az államközi szereplők által megvalósított, a repülésbiztonságot veszélyeztető magatartások, események vonatkozásában ezek döntően hatástalanok maradtak.

Az állami szereplők által megvalósított incidensek már a XX. század elejétől, de különösen a II. világháborút követően gyakran sodorták veszélybe a polgári légiközlekedést és a nemzetközi békét. 1904-ben például az oroszok lelőtték egy, a területükre behatoló német léggömböt, illetve 1908-ban ugyancsak német léggömbök repültek át francia terület fölött, megsértve a francia légteret. (Ezen események egyebekben az 1910-es párizsi nemzetközi légiközlekedési konferencia egyik kiváltó okai voltak).²⁴

Az 1945. június 26-án kelt ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. pontja a második világháborút követően általános erőszaktilalmat vezetett be a nemzetközi jogban. Az Alapokmány 51. cikke ugyanakkor az általános tilalom egyik kivételes esetét is meghatározta, amely az államok önvédelmének elidegeníthetetlen jogában testesül meg (a másik kivétel az ENSZ Biztonsági Tanácsa által engedélyezett fegyveres erővel járó intézkedés). Az önvédelem csak nagyon szűk körben lehet jogszerű; legfontosabb feltétele, hogy az állam ellen alkalmazott, egy másik államnak betudható cselekmény jelentős fegyveres erőszak legyen.

1954. júliusában egy Bangkokból Hongkongba tartó Cathay Pacific Airways járat 17 utassal a fedélzetén azt követően zuhant le, hogy a Kínai Népköztársaság – nyilatkozatuk szerint – kínai nacionalistákhoz tartozó katonai gépként azonosította és vadászrepülői támadást indítottak ellene. Egy évvel később, 1955. júliusában az El Al egy Londonból (párizsi, bécsi és isztambuli leszállással) Tel-Avivba közlekedő járatát vadászgépek lőtték le a bulgáriai Petrich közelében, miután a bolgár hatóságok – ahogyan azt későbbi jelentésükben kifejtették – nem tudták azonosítani az érintett gépet, amely ezzel megsértette a bolgár légteret.²⁵

1973. februárjában egy Bengháziból Kairóba tartó járatot izraeli erők lőtték le a Sínai-félsziget felett, miután a gép több rádiós kapcsolatfelvétel, vizuális kommunikáció és figyelmeztető (nem a gépet célba vevő) lövések ellenére sem teljesítette a leszállásra utasító izraeli parancsot. Néhány évvel később – 1978. áprilisában – a Korean Airlines Párizsból (Alaszkában tervezett üzemanyagöltési célú megállással) Szöulba tartó járata az Északi-sark felől érkezve eltért az útvonalától, behatolva a szovjet légterébe, ahol a szovjetek leszállásra utasították. A repülőgép nem tett eleget az utasításnak, ezért támadást indítottak ellene, és a repülő végül egy fagyott tó jegén szállt le a Szovjetunió területén. Egy évtizeddel később, 1983. szeptemberében a Szovjetunió ugyancsak lelőtt egy Korean Airlines repülőgépet (a KL-007-es járatot), amely New Yorkból (szintén alaszkai megállóval) Szöulba tartott. A repülőgép Szöul felé haladva eltért az útvonalától, megsértve a szovjet légteret, ezért a szovjetek megsemmisítő tüzet nyitottak a repülőre, amely így a Csendes-óceánba zuhant. 1988. júliusában az Iran Air Teheránból – Bandar Abbas érintésével – Dubajba tartó járatát egy amerikai cirkáló lőtte le iráni területi vizek felett a

²⁴ GEISS *i. m.* 232.

²⁵ NOVIKOVA, Tatiana V. – KUTS, Stepan O.: Legal consequences for the state arising from the use of weapons against civil aircraft: review and legal framework development. *RUDN Journal of Law*. 2021/4. 834–835.

Perzsa-öbölben. Az Amerikai Egyesült Államok utóbb azt nyilatkozta, hogy tévesen katonai repülőgépként azonosították a járatot, és önvédelemből nyitottak tüzet rá.²⁶

Szeptember 11. után a XXI. században is történtek hasonló incidensek, amelyek polgári repülőgép lelövésével jártak. 2001. októberében például a Siberian Airlines Tel-Avivból Novoszibirszkbe tartó járatát ukrán erők tévedésből lőtték le a Fekete-tenger fölött – Ukrajna utóbb elismerte felelősségét. 2014. júliusában a Malaysian Airlines Amszterdamból Kuala Lumpurba tartó járatát Kelet-Ukrajna fölött – az orosz határ közelében, a Donyeck és Luhanszk közelében dúló orosz-ukrán fegyveres konfliktus idején – hosszú időn keresztül tisztázatlan körülmények között megsemmisítő találat érte. A számos kutatást, vizsgálatot követően végül 2022-ben meghozott ítélet szerint bizonyítást nyert, hogy a repülőgépet orosz szeparatisták lőtték le valószínűleg azért, mert ukrán katonai gépnek vélték. 2020. januárjában pedig az Ukraine International Airlines által üzemeltetett, Teheránból Kijevbe tartó járatát röviddel a felszállás után lőtték le – utóbb az iráni hatóságok által elismerték, illetve az iráni elnök is „végzetes hibának” nevezte az esetet: az iráni fegyveres erők tévedésből ellenséges célpontként azonosították a repülőgépet.²⁷

Az államközi, a polgári repülés biztonságát és a békét veszélyeztető események következtében a nemzetközi közösség a polgári légijármű elleni fegyverhasználat felé is elfordította tekintetét. Noha Németországban már az 1972-es müncheni olimpián történtek kapcsán értékelték egy polgári repülőgép általi „légitámadás” eshetőségét, és Georg Leber német védelmi miniszter a nemzeti és nemzetközi jogi nehézségekre és dilemmákra is rámutatott, felismerve a probléma súlyát és a megoldás mielőbbi szükségességét, valójában a KL-007-es járat 1983-ban történt lelövését követően került a kérdés a kompetens döntéshozók napirendjére. Az ICAO rendkívüli ülést tartott Montreálban, amelynek keretében megerősítést nyertek a Chicagói Egyezmény célkitűzései, és az államok erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a polgári repülés biztonsága és a légtér fölött gyakorolt állami szuverenitás között egyensúlyt teremtsenek. Az ülés keretében végül 1984. május 10-én – a Chicagói Egyezmény 94. cikkének a) bekezdése szerinti eljárásrendben – elfogadásra került az egyezményt módosító Montreáli Jegyzőkönyv,²⁸ és ezzel beiktatásra került az egyezmény 3. bis cikke (bár csak 1998-ban lépett hatályba), amely egy generális tilalmat vezetett be a polgári légijármű elleni fegyverhasználatra nézve, illetve az államok ezzel kívánták csökkenteni a tűzparancsokra való hajlandóságukat a szuverenitásuk alatt álló légtérükbe engedély nélkül behatoló repülőgépekkel szemben.²⁹

A szeptember 11-i támadásokra válaszul 2001. december 7-én került elfogadásra a Chicagói Egyezmény 17. függelékének 10. módosítása, amely egyebek mellett a fenyegetésekre vonatkozó információkkal kapcsolatos nemzetközi együttműködést, az

²⁶ NOVIKOVA – KUTS *i. m.* 835–838.

²⁷ NOVIKOVA – KUTS *i. m.* 840, 842.

²⁸ Magyarországon kihirdetve a 2007. évi X. törvénnyel.

²⁹ GEISS *i. m.* 234, 235.

utasokra, kézipoggyászokra és feladott poggyászokra vonatkozó intézkedéseket, valamint a biztonsági személyzet és a pilótafülke védelmét is rögzítette. A rendelkezések ugyan jövőbe mutatóak, és képesek hatékonyan szolgálni egy újabb hasonló támadás megelőzését, azonban a kizárólagosan preventív jellegük miatt nem adnak megfelelő iránymutatást arra az esetre, amikor valamennyi védelmi intézkedés kudarcot vall, és a fenyegetés továbbra is közvetlen módon fennáll (pl. amikor a repülőgép potenciálisan egy földi célpontba fog csapódni). Mindezekre tekintettel továbbra is a 3. bis cikk maradt a polgári repülőgépekkel szembeni fegyverhasználatot szabályozó egyetlen alkalmas rendelkezés³⁰ – azzal együtt is, hogy a 3. bis főszabály szerint nemzetközi viszonyokban, állami szereplők esetén alkalmazandó, és hatálya nem terjed ki a nem állami szereplők által elkövetett, pl. a szeptember 11-ihez hasonló akciókra.

2001-et követően több állam is megfontolta, hogy a nemzeti törvényhozás szintjén szabályozza a polgári légijárművek elleni fegyverhasználatot és a tűzparancs kiadásának kereteit. Alig 9 hónappal a szeptember 11-i eseményeket követően a NATO elfogadott egy műveleti rendszert, amely „RENEGADE” néven vált ismertté,³¹ és amelynek lényege, hogy amennyiben egy polgári repülőgép a nemzeti légtérben vagy felségvíz fölött tartózkodik és a repülési szabályoktól eltérő, nem várt viselkedést tanúsít, akkor egy „RENEGADE” minősítést kapjon („SUSPECTED”, „PROBABLE”, vagy „CONFIRMED”), és erre tekintettel – a döntéshozatalt az adott állam kizárólagos hatáskörében hagyva – az állam légvédelmi képességét az egységes műveleti koncepció és a NATO keretében megvalósuló széleskörű információáramlás és -feldolgozás révén fokozza.³² A műveleti rendszer nemzeti szintű szabályozását valamennyi NATO tagállam kialakította.

3. Polgári légijármű elleni fegyverhasználat

3.1. A fegyveres erőszakra irányadó nemzetközi jogi áttekintése

Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének 4. bekezdése az általános erőszaktilalmat juttatja érvényre (amely a Nemzetközi Bíróság gyakorlata értelmében nem csupán a nemzetközi szokásjog kodifikációja, hanem egyben *ius cogens* is):³³

„A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült

³⁰ GEISS *i. m.* 234–235.

³¹ SÜLYOK Gábor: *A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelovásának alkotmányjogi megítélése az új szabályozási környezetben.* In BARTKÓ Róbert (szerk.): *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2019. 35.

³² LÜKŐ Dénes: *A konferencia-sorozat terrorizmus elleni légi műveleteivel és az azok támogatásával kapcsolatos elemzések tapasztalatai.* *Hadtudományi Szemle*, 2009/1. 20–21.

³³ KAJTÁR Gábor: *Az erőszak tilalma.* In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia.* 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma>.

Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak³⁴ alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

A tilalom által használt erőszak fogalom megértéséhez érdemes kitekinteni a rendelkezés megalkotásához vezető folyamatra és az azt követő események nyomán kialakult gyakorlatra.

A szuverenitás elvéből (amelynek körvonalai, eszméje először a XVI-XVII. században jelent meg) egyenesen következik az állam elidegeníthetetlen joga a háborúindításhoz (*ius ad bellum*); figyelemre méltó ugyanakkor az a nézőpont is, hogy a szuverén állam által indított háború egy másik szuverenitását szükségszerűen megsérti. Az ellentmondást végül 1648-ban a vesztfáliai békék oldották fel, és ezzel valójában jogi értelemben először korlátozták az addig korlátlanak tekintett szuverenitást: a részes államok kimondták a területi főhatalom más államokkal szembeni tiszteletben tartásának kötelezettségét. Ezzel az államok közötti összeütközésekre irányadó szabályozott keretek igénye egyre nagyobb teret nyert, amely a nemzetközi humanitárius jog, a *ius in bello*³⁵ szabályainak megjelenéséhez vezettek.

1907-ben a második hágai békekonferencián a Drago-Porter-egyezménnyel – amelynek értelmében az államok nem alkalmazhatnak fegyveres erőt kereskedelmi tartozások behajtása céljából – már körvonalazódott a háborúindításhoz való jog általános korlátozásának igénye. Később, az 1928-ban létrejött Kellogg-Briand-paktummal a részesek már ténylegesen lemondtak a háborúindítás jogáról és vállalták, hogy vitáikat a jövőben békés úton oldják meg. A folyamatok az általános fegyverkorlátozáshoz, végül – mint azt már láthattuk – az 1945-ös San Franciscó-i konferencián az ENSZ Alapokmány szerinti erőszaktilalom rögzítéséhez vezettek. A konferencián ugyanakkor napirendre került egy felvetés brazil részről, miszerint a gazdasági kényszerítést is az erőszak értelmezési körébe kellene utalni. A résztvevők a javaslatot végül elutasították, azaz kirajzolódott, hogy az erőszak fegyveres fellépést feltételez. A Nemzetközi Bíróság 1949-ben a Korfu-szoros ügyben az erőszakfogalom szűkítésével érvelő brit álláspontot elutasította, megerősítve ezzel, hogy a területvesztés vagy az adott állam politikai szervezetre történő tényleges megváltoztatása nem szükséges feltétele az erőszaktilalom megsértésének. Évtizedeken át okozott nehézségeket a fogalom – gyakran eltérő – értelmezése, amelyet végül az ENSZ Közgyűlésének 2625. számú (1970), az erőszakfogalmat részletesen értelmező határozata zárt rövidre.

Napjainkban egyetértés mutatkozik abban, hogy a 2. cikk szerinti erőszakfogalom szintje rendkívül alacsonyan van, abba a nemzetközi határokat megsértő valamennyi erőszak beletartozik,³⁶ ezzel együtt a fogalom alatt a fegyveres erőszakot (pl. fegyveres

³⁴ Az angol nyelvű szövegben: „use of force”, a franciában: „l’emploi de la force”.

³⁵ A háborúban alkalmazandó jog, vagyis a háborúkra vonatkozó szabályok összessége. Nem összetévesztendő a háborúindítás jogával, azaz a *ius ad bellum*mal.

³⁶ KAJTÁR (2018) *i. m.*

represszáliát, agressziót) kell érteni (azaz más, jellegükben kényszerítő cselekmények, pl. a politikai vagy gazdasági kényszer, embargó nem minősülnek tiltott erőszaknak nemzetközi jogi értelemben).³⁷

Az általános erőszaktilalom alóli kivételt az ENSZ Alapokmányának 51. cikkében meghatározott önvédelem joga jelent. A cikk szerint:

„A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás³⁸ esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során fogantatosított rendszabályaikat azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.”

Mint azt láthattuk, a 2. cikk 4. bekezdése szerinti erőszakfogalom pontos tartalma kiemelt jelentőséggel bír; az értelmezési nehézségeket fokozandó, az 51. cikk szerinti rendelkezésben új fogalom, a „fegyveres támadás” jelenik meg. A két erőszakfogalom sem nyelvtanilag, sem tartalmilag nem egyezik egymással: az önvédelmet kizárólag az erőszak legsúlyosabb (az agresszió szintjét is meghaladó) formái alapozzák meg. Ennél fogva minden erőszakos államközi cselekmény sérti a 2. cikk 4. bekezdése szerinti erőszaktilalmat, azonban kizárólag a legsúlyosabb esetek – fegyveres támadások – alapozzák csak meg az önvédelmi helyzetet.

Az önvédelem másik feltétele, hogy a fegyveres támadás egy másik államnak legyen betudható. (Abban az esetben pedig, ha az állam az önvédelem jogával él, azt haladéktalanul a Biztonsági Tanács tudomására is kell hoznia.)³⁹ A betudhatóság egyfajta állami felelősségi mérce – figyelemmel arra is, hogy a nemzetközi jog elsődleges alanyai, azaz az államok önmagukban cselevőképtelenek, ehhez aktorokra (képviselőkre) van szükségük. A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben munkálta ki egyebek mellett a betudhatóság szempontrendszerét, amikor azt vizsgálta, hogy a nicaraguai kormányellenes csoportosulások Amerikai Egyesült Államok általi, fegyveres összeütközéshez vezetett támogatása kapcsán milyen viszony állt fenn az USA és a kontrák között. A bíróság megállapította, hogy noha a kormány és az ellenzék között kibontakozott harcok elérték a fegyveres támadás szintjét, a kontrák cselekményei nem tudhatók be az USA-nak, miután

³⁷ TÖRÖK Csaba (2023b): *Weapon against Civil Aircraft. International Journal of Social Science Humanity & Management Research*, 2023/9. 952.

³⁸ Az angol nyelvű szövegben: „armed attack”, a franciában: „agression armée”.

³⁹ SISKA Katalin – SZEMESI Sándor: *A nemzetközi jog története*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006. 66–81.

az állam nem vett részt az elkövetők finanszírozásában, kiképzésében vagy a műveletek tervezésében, és nem irányította az elkövetők cselekményeit vagy gyakorolt hatékony ellenőrzést a műveletek felett.⁴⁰

Mindezek ellenére a betudhatóság korántsem tölthető fel könnyen tartalommal: a betudási koncepció vagy mérce akár jogterületenként változhat, ráadásul széles skálán mozog, a szorosabb „küldéstől” és a fent látott „hatékony ellenőrzéstől” a lazább „támogatás nyújtáson” át, a már egészen alacsony szintű kapcsolatot feltételező „megelőzés elmaradásáig”, azonban a betudás terén aligha találni olyan megközelítést, amely védhetően teremtené meg a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségét.⁴¹

Az önvédelem további feltétele a szükséges-arányosság és az időbeliség elve, amely egyrészt az önvédelem során alkalmazott erőnek a támadással való arányára, illetve a támadás visszaveréséhez és elhárításához feltétlenül szükséges mértékre, másrészt az azonnaliságra vonatkozik. Ezeknek köszönhetően a megtorló, a közvetett, valamint a megelőző jellegű intézkedések (főszabály szerint) jogszerűtlenek. Az önvédelem ezáltal nem ismertetett egyéb részletszabályait az ENSZ Alapokmányából és a nemzetközi szokásjogból, valamint a Nemzetközi Bíróság által értelmezett normákból, joggyakorlatából vezethetjük le.⁴²

Napjaink harcászati eszközeit, képességeit, a technika fejlődését figyelembe véve a nemzetközi jog a fenti főszabályhoz képest megengedőbb a megelőző önvédelem altípusával, a preemptív önvédelemmel szemben. A preemptív önvédelem lényege, hogy a támadás még be nem következett, de küszöbön álló, azaz közvetlen és tényleges, ezért már nincs lehetőség az alternatív elhárításhoz. Alapvető tehát a különbség a preventív önvédelemhez képest, amelynél a támadás (jellemzően fenyegetés következtében) csupán „várható”, de még nem tényleges vagy közvetlen, azaz alternatív megoldás rendelkezésre állhat az elhárításhoz.⁴³

3.2. A légi jármű elleni fegyverhasználatra irányadó légi jog áttekintése

Az uralkodó álláspont, hogy az államnak a polgári légi jármű elleni fegyveres erőszaktól tartózkodni kell, melynek kiindulási alapja a Chicagói Egyezmény 3. bis cikkének (a) bekezdése:

„A Szerződő Államok elismerik, hogy mindegyik Államnak tartózkodnia kell a repülésben lévő polgári légi jármű elleni fegyverhasználat alkalmazásától, és hogy elfogás esetén a fedélzeten lévő emberek életét és a légi jármű biztonságát sem veszélyeztethetik. Ez a rendelkezés nem értelmezhető úgy,

⁴⁰ PAPP Zoltán: Az MH-17 légi járat lelövésének nemzetközi jogi megítélése a nemzetközi polgári repülésről szóló Chicagói Egyezmény tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2019/1-2. 50–51.

⁴¹ KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem jogának módszertani, dogmatikai és ideológiai kritikája. *Állam- és Jogtudomány*, 2016/1. 60–64.

⁴² KAJTÁR (2016) *i. m.* 69.

⁴³ KAJTÁR (2018) *i. m.*

hogy bármi módon módosítaná az Államoknak az Egyesült Nemzetek Alapokmányában rögzített jogait és kötelezettségeit.”

A rendelkezés terjedelme, pontos tartalma (értelmezése), egyértelműsége számos kritikát kapott az idők folyamán. E körben mindenekelőtt utalni kell a bekezdés első mondatában szereplő, gyakori alkalmazási nehézségeket okozó – egyben az alkalmazhatóságot egyértelműen szűkítő – „repülésben lévő” és „polgári” jelzőkre.

A Chicagói Egyezmény nem adja meghatározását annak, hogy mikor kell a légi járművet repülésben lévőnek tekinteni, és a nemzetközi légi jogi joganyag is változatos képet mutat ebben a kérdésben. A légi jármű legkésőbb onnantól bizonyosan repülésben van, hogy futóműve a futópálya felszínétől emelkedett, és legkorábban addig repülésben van, amíg futóműve újból meg nem érinti a földet (pályát). Az 1963-as Tokiói Egyezmény mind a kezdő, mind a vége időpillanatot messzebbre helyezi és ezzel tágítja a repülésben lévő légi jármű fogalmát, miután az egyezmény alkalmazásában „a légi járművet repülésben lévőnek kell tekinteni attól kezdve, hogy a hajtóművét a felszálláshoz szükséges teljesítményre állítják, mindaddig, amíg a leszállási művelet befejeződik”.⁴⁴ Az 1970-es Hágai Egyezmény és az 1971-es Montreáli Egyezmény (illetve a Tokiói Egyezmény a légi jármű parancsnokának III. fejezet szerinti hatáskörei vonatkozásában) még tovább terjeszti, hogy a légi jármű meddig van repülésben: „attól kezdve, amikor a beszállást követően mindegyik külső ajtaját becsukták, mindaddig, amíg a kiszállás céljából ezek valamelyikét ki nem nyitják”.⁴⁵

A 3. bis cikk megszövegezéséhez vezető tanácskozási folyamatból kiderül, hogy az államok arra való tekintettel adták hozzá a „repülésben lévő” jelzőt a rendelkezéshez, hogy ezzel jelezzék, a földön lévő légi jármű ellen alkalmazott intézkedések (különösen egy eltérített repülőgép felszállás előtti elfogása, mint például amelyet 1976-ban az Entebbe-hadművelet során, 1977-ben a mogadishui repülőtéren láthattunk) továbbra is megengedettek.

A légi jármű státusza tekintetében a Chicagói Egyezmény állami és polgári légi járműveket különböztet meg egymástól. Ezek elhatárolása kapcsán ugyanakkor súlyos kételyeket hagy maga után, pedig a légi jármű állami vagy polgári minősége rendkívül fontos és érzékeny kérdés, miután az egyezmény kizárólag polgári légi járművek esetén nyerhet alkalmazást. (Egyes nézetek az állami és a katonai légi jármű fogalmakat is megkülönböztetik egymástól, amelyet meg is erősíti a tengereken vívott fegyveres összeütközésekre alkalmazandó nemzetközi jogról szóló San Remo Kézikönyv⁴⁶

⁴⁴ Tokiói Egyezmény 1. cikkének 3. bekezdése.

⁴⁵ Tokiói Egyezmény 5. cikkének 2. bekezdése, Hágai Egyezmény 3. cikkének 1. bekezdése, és Montreáli Egyezmény 2. cikkének a) bekezdése.

⁴⁶ A San Remo Kézikönyv közvetlenül nem tekinthető jogforrásnak vagy kötelező érvényű joganyagnak. A Kézikönyv a tengereken vívott fegyveres összeütközésekre alkalmazandó – önmagukban kötelező érvényű – nemzetközi joganyag alapján összeállított gyűjteményes jellegű kézikönyv, amelyet 1988 és 1994 között praktikai céllal szakértők állítottak össze.

szóhasználata, mikor elválasztja egymástól egyebek mellett az állami, a katonai és a polgári légi járművek fogalmait. A többségi álláspont azonban következetesen és kizárólagosan a Chicagói Egyezmény által alkalmazott fogalmakat használja, amellyel a katonai légi járművet állami légi járműnek tekinti.)

Az egyezmény a 3. cikk b) bekezdésében definiálja az állami légi jármű fogalmát: „katonai, a vám- és a rendőri szervek céljára szolgáló légi járművet állami légi járműnek kell tekinteni”. A fogalom meghatározás, mint látható, tisztán funkcionális alapokon nyugszik, azaz a repülő rendeltetését, felhasználási célját tekinti irányadónak, azonban figyelmen kívül hagyja többek között a tulajdoni (üzemeltetői) viszonyokat, vagy pl. a fuvarozott személyek, áruk stb. minősége tekintetében is hallgat. Polgári légi jármű ehhez képest az egyezmény alapján minden más, azaz amely nem állami légi jármű.

A pontos meghatározás hiányában az egyezmény szerinti rugalmas szabályozást a jogalkalmazói gyakorlat munkálta ki az évtizedek során, azonban ez továbbra is számos értelmezési és alkalmazási vita alapját képezi. A státusz meghatározása során a gyakorlatban például a felhasználás célját, a hajózó személyzet minőségét, a repülési tervet, a légi jármű szállítmányát,⁴⁷ továbbá egyéb jellemzőket és körülményeket (pl. tulajdoni és üzemeltetői viszonyok, az irányító és a parancsnok minősége, felségjelzés, lajstromozás, fedélzeti dokumentáció stb.) kell vagy lehet figyelembe venni. A San Remo Kézikönyv az elhatárolásban való tájékozódást segítő példát is felsorol ugyan (a Kézikönyv szerint például polgári légi jármű egyebek mellett, amely kereskedelmi vagy magáncélú szolgálatban áll, valamint polgári utasszállító légi jármű az, amely egyértelmű jelöléssel van ellátva és amely menetrendszerinti vagy nem menetrendszerinti járatokon polgári utasok szállítását a légiforgalmi szolgálat útvonalain végzi),⁴⁸ azonban hatálya a fegyveres összeütközések idejére szóló gyűjteményes jellege folytán – különösen a hétköznapi menetrendszerinti légiközlekedés vonatkozásában – igencsak megkérdőjelezett.⁴⁹ (Ezen szempontok figyelembevételével még mindig dilemmákat okozhatnak a vegyes vagy az atipikus helyzetek, például amikor eredendően polgári repülésben résztvevő légi járművel végeznek eseti állami feladatokat, esetleg békeidőben az utasokkal egyidejűleg fegyvereket is szállítanak.)

Egyebekben az ICAO rendkívüli Közgyűlésén a 3. bis cikk megtárgyalása során is felmerült a légi jármű státusza pontosításának kérdése, noha a résztvevő államok abból indultak ki, hogy a Chicagói Egyezmény kizárólag polgári légi járművekre vonatkozik, amely az új rendelkezésre is igaz lesz. (Japán pl. azt szorgalmazta, hogy a „légi jármű” helyett „polgári légi jármű” szerepeljen a szövegben, továbbá Jamaica javaslatot tett arra is, hogy a „polgári légi jármű” kifejezést az államok pontosítsák, ehelyett alkalmazzák a

⁴⁷ SIPOS Attila: A polgári légi jármű jogi státusza. *Repüléstudományi Közlemények*, 2017/3. 278.

⁴⁸ San Remo Kézikönyv 13. cikkének (l) és (m) bekezdései.

⁴⁹ TÖRÖK (2023b) *i. m.* 952.

„polgári repülésben részt vevő” megfogalmazást – ezutóbbit azonban újabb felmerülhető értelmezési nehézségekre figyelemmel elvetették).

Jobbára egyetértés mutatkozik abban napjainkban, hogy a nemzetközi jogban jelenleg nem létezik kétséget kizáró és általánosan elfogadott meghatározás a polgári légijárműre.

A 3. bis cikkének (b) bekezdése szabályozza továbbá, hogy szuverenitásuk gyakorlásaként az államok jogosultak a területük felett repülő légijárművet egyebek mellett leszállásra kényszeríteni:

„A Szerződő Államok elismerik, hogy szuverenitásának gyakorlásaként minden Állam jogosult a területe felett felhatalmazás nélkül repülő polgári légijármű leszállásának követelésére valamely kijelölt repülőtérén, vagy ha megalapozott okból arra a következtetésre jut, hogy azt az Egyezmény célkitűzéseivel összeegyeztethetetlen célra használják; az ilyen légijárműnek bármely egyéb utasítást adhat, amellyel véget vet az ilyen jogsértéseknek. E célból a Szerződő Államok bármely alkalmas eszközt felhasználhatnak, amelyek összeegyeztethetők a nemzetközi jog vonatkozó szabályaival, beleértve az Egyezmény vonatkozó rendelkezéseit, különösképpen a jelen cikk (a) bekezdését. Minden egyes Szerződő Állam egyetért, hogy a polgári légijárművek elfogásáról szóló hatályos rendelkezéseit közzéteszi.”

Nyilvánvaló, hogy a (b) bekezdés szerinti kényszerintézkedés esetén sem veszélyeztethető a fedélzeten lévő emberek személy-, illetve a légijármű vagyonsbiztonsága, és az államok ilyenkor is kötelesek tartózkodni a polgári légijármű elleni fegyverhasználat alkalmazásától. A (b) bekezdés e megfogalmazással ugyanakkor az „elfogás” megengedett formáit is definiálja (pl. *de iure*: leszállás követelése, egyéb utasítás adása, elfogás, felelősségre vonás kezdeményezése; *de facto*: diplomáciai tiltakozás vagy nyomásgyakorlás), miután az itt említett, megengedett állami magatartások *ipso facto* a kényszer, erő(szak) legalább enyhébb fokban történő alkalmazását eredményezik. Ez azt is mutatja, hogy az elfogadó államok aggályai a polgári repülőgépek és utasaik biztonságával kapcsolatban jelentékenyebbek voltak, mint a fegyverhasználat miatt.⁵⁰ (A közelmúltban is történt a (b) bekezdésen alapuló esemény. 2021. májusában a fehérorosz hatóságok minszki leszállásra kényszerítették a Ryanair Athénból Vilniusba tartó járatát, mivel a légiforgalmi irányítókhoz arról érkezett tájékoztatás, hogy bomba van a fedélzeten, amely Vilnius fölött aktiválódhat. A fenyegetést e-mailben több szervezet és repülőtér is megkapta magukat a hámász katonáinak nevező ismeretlentől, azonban az a kényszerleszállást követően utóbb valótlannak bizonyult. Az ICAO által lefolytatott vizsgálat alapján megállapítást nyert, hogy az alkalmazott gyakorlatok az eset során jogszerűek voltak – bár politikai okból egy utast a fehérorosz hatóságok kétes körülmények között elfogtak –, azonban több területen is

⁵⁰ GEISS *i. m.* 243–244.

lehetőség van az eljárások javítására és fejlesztésére, amelyre ajánlások is megfogalmazásra kerültek.)⁵¹

Egyetértés mutatkozik abban, hogy az „Egyezmény célkitűzéseivel összeegyeztethetetlen cél” különösen a légi jármű megsemmisítő fegyverként való felhasználása, az állam nemzetbiztonságát sértő tevékenység, az érintett állam közrendjének megsértése, bűncselekmény elkövetése (például tiltott kábítószer szállítása, fegyvercsempészet, emberkereskedelem, vagy további súlyos és gyakori bűncselekmények),⁵² a repülés biztonságának veszélyeztetése, az érintett állam szuverenitásának megsértése, vagy a békétlen célú felhasználás.

Míg az (a) bekezdés kapcsán általánosnak mondható a vélekedés – bár a nemzetközi jogászok körében nincs teljesen egységes álláspont –, hogy hatálya nem kizárólag az érintett nemzeti légtérre terjed ki, hanem területi hatálya korlátlan (a nyelvtani értelmezés szerinti általánosság, és a „mindegyik államnak tartózkodnia kell” fordulat mellett a jogalkalmazói gyakorlat is ezt támasztja alá), addig a (b) bekezdés esetében megalapozottan merül fel az, hogy utóbbi csak a nemzeti légtérre korlátozódik (főként a „szuverenitásának gyakorlásaként” és a „területe felett” szövegrészek miatt).

A 3. bis cikk (c) és (d) bekezdései végül – további részletszabályok útján – megerősítik az (a) és (b) bekezdésekben foglalt kötelezettségeket.

3.3. A polgári légi jármű elleni fegyverhasználat nemzetközi jogi és légi jogi szabályainak összevetése

Láthattuk, hogy a 3. bis cikk megszületését elsősorban olyan államközi események alapozták meg, mint pl. a KL-007-es járat lelövése, amikor polgári légi járművek más állam légterébe jogosulatlanul és gyanúra okot adva hatoltak be. 1984-ben a kérdéskör még főként csak elméleti vitákra adott okot, azonban a nem államközi szereplők által elkövetett szeptember 11-i események után kézzelfogható gyakorlati problémává vált egy polgári repülőgép lelövésének lehetősége.

Az ENSZ Alapokmány szerinti általános erőszaktilalom és a 3. bis cikk szerinti tilalom közötti reláció vizsgálata során észre kell vennünk, hogy egyik esetben erőszak, míg a másik esetben fegyverhasználat alkalmazásától való tartózkodásról beszélünk. Figyelemre méltó az is, hogy mindkét dokumentum a „tartózkodni kell” fordulatot alkalmazza, amely kétségtelenül enyhébb kifejezés az explicit tiltásnál, azaz érvelhetünk azzal, hogy itt inkább az erőszak alkalmazásának önkéntes elkerüléséről, mintsem valódi tilalmáról beszélünk.⁵³ A tilalmak tehát nyelvtanilag eltérően fogalmazzak, és a különböző fogalmak a nemzetközi

⁵¹ *Event Involving Ryanair Flight FR4978 in Belarus Airspace on 23 May 2021. Report of the ICAO Fact-Finding Investigation.* 2022 július. 4–46.

⁵² MILDE, Michael: *Interception of Civil Aircraft vs. Misuse of Civil Aviation (Background of Amendment 27 to Annex 2).* *Annals of Air and Space Law*, 1986. 125.

⁵³ Ez egyben olykor hallható kritikája is az ENSZ Alapokmány említett rendelkezésének, mely szerint a hatályos szabályozás csupán látszólagosan *ius contra bellum*.

jogi felelősség körében tartalommal is másként tölthetők fel.⁵⁴ Már láthattuk, hogy a fegyverhasználat valamennyi formája kimeríti az erőszakot, ehhez képest az erőszak egyes enyhébb formái (pl. kényszerítés vagy az „elfogás”) még nem járnak együtt feltétlenül fegyverhasználattal, vagyis tiltott magatartással – erre utalnak a 3. bis cikk (b) bekezdésének a kényszert, erőszakot megengedő fordulatai is. (Létezik továbbá olyan érvelés is, hogy az ENSZ Alapokmánya szerinti szuverenitás elve kivételt jelenthet a 3. bis cikk alkalmazása alól; ezt a Chicagói Egyezmény 1. cikke megerősíteni is látszik, mely szerint az államot „a területe fölötti légtérben teljes és kizárólagos szuverenitás illeti meg”. Az általánosan elfogadott vélekedés szerint ez az értelmezés azonban értelmetlenné tenné, parttalanná tenné a 3. bis cikket.)⁵⁵ Levonható a következtetés, hogy a Chicagói Egyezmény a légijármű elleni enyhébb erőszakot nem tiltja, vagyis a tilalom gyakorlatilag a polgári légijármű lelövésére⁵⁶ vonatkozik.⁵⁷

A Chicagói Egyezmény a 4. cikkben rögzíti, hogy a polgári repülést nem szabad felhasználni az egyezmény célkitűzéseivel ellentétes célra („visszaélés a polgári repüléssel”). Egyes nézetek szerint a polgári repüléssel való visszaélés kivételt képez a fegyverhasználat tilalma alól, azonban a légijogászok többségében egyetértenek az állítás megalapozatlanságával – ez kiüresítené a légijármű elleni fegyverhasználat tilalmát. Olyannyira abszolút az (a) bekezdés szerinti tilalom érvénye, hogy az egyben a nemzetközi szokásjog kodifikációja is, ezért az a nemzetközi közösség valamennyi tagjára vonatkozik, függetlenül attól, hogy az egyezményt elfogadta vagy sem.

Az ENSZ Alapokmány 103. cikke alapján az Alapokmány a Chicagói Egyezmény rendelkezéseivel – akárcsak valamennyi nemzetközi szerződéssel vagy megállapodással – szemben elsőbbséget élvez, azaz az Alapokmánynak egyfajta felsőbbrendűsége van, és minden esetben alkalmazást nyer. A 3. bis cikk (a) bekezdésének második mondata ezt meg is erősíti azzal, hogy a rendelkezést nem lehet úgy értelmezni, mint ami módosítja az ENSZ Alapokmányból folyó jogokat és kötelezettségeket. Nehéz attól eltérő álláspontra helyezkedni, hogy ezzel a fordulattal az államok az önvédelem jogát kívánták kimondatlanul életre hívni.

A 3. bis cikk kidolgozása során a vita egyik központi eleme volt, hogy a 3. bis cikk (a) bekezdésének második mondata milyen módon hat az Alapokmányban foglalt jogokra és kötelezettségekre, van-e valódi hozzáadott értéke az egyezményhez. Egyes szövegjavaslatok (például a francia-osztrák, valamint az Egyesült Államok által tett) konkrétan meg is említette volna az Alapokmánynak az államok elidegeníthetetlen

⁵⁴ GEISS *i. m.* 255.

⁵⁵ GEISS *i. m.* 255.

⁵⁶ Sulyok Gábor szerint „a lelövés jogszerűsége vagy jogellenessége [...] a fedélzeten tartózkodó személyi kör összetételétől és tagjainak jogi helyzetétől függ”, bár a kérdés gyakran komplexebb vizsgálatot igényel. Lásd: Sulyok Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése. *Fundamentum*, 2005/3. 49.

⁵⁷ TÖRÖK (2023a) *i. m.* 8.

önvédelmi jogát deklaráló 51. cikkét. A résztvevő államok végül – figyelemmel arra az egyébként helyeselhető álláspontra, hogy az 51. cikk nevesítésével a 3. bis cikk saját céljával teljesen ellentétben máris könnyen hivatkozható elvi engedélyt adna egy polgári repülőgép lelövésére –, az utóbbit elvetették.

Az állami önvédelem gyakorlásaként a légi jármű lelövéséhez tehát a légi járműnek súlyos, jellemzően az agresszió szintjét elérő fegyveres támadással járó olyan erőszakot kell elkövetnie, amely egy másik államnak betudható, vagyis másik állam utasítására, illetve másik állam által hatékonyan ellenőrzött módon történik. Kétségtelen, hogy ilyenképpen minősülhet, amennyiben a légi jármű fedélzeti fegyverét alkalmazza, vagy más módon az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztetve súlyos, erőszakos cselekményt követ el vagy katasztrófát idéz elő, de valószínűleg nem meríti ki ezt a kategóriát (legfeljebb az ehhez vezető okfolyamatban kaphat értékelést) pusztán a légi jármű szokatlan magatartása (például a légiközlekedés szabályainak megsértése, a légiforgalmi irányítás utasításainak figyelmen kívül hagyása, a repülési profil váratlan módosítása, az irányadó szabályoktól eltérő vagy szokatlan rádióforgalmazás, a jogellenes cselekményre utaló kód vagy jelzés sugárzása, esetleg terrorveszélyről szóló értesítések).⁵⁸ Emlékeztetőül, a 3bis cikk – a megismert feltételrendszerét alapul véve – minden olyan légi járműre vonatkozik, amely repülésben van, feltéve, hogy nem katonai, vám- vagy rendőri szolgálatban használják. Már is látható, hogy a már megvilágított, a polgári és az állami légi jármű közötti elhatárolás problémái milyen jelentőséggel bírnak, kérdésessé válik ugyanis, hogy az elhatárolási szempontok (különösen a „vegyes helyzetek”) mentén a polgári légi jármű milyen feltételek esetén „minősülhet át”⁵⁹ államivá.

Az értelmezési bizonytalanságok további dimenzióit nyitják meg az olyan esetek, amikor terrorelkövetők polgári légi járművet használnak fel fegyverként a támadás célpontja ellen (pl. amikor egy polgári utasszállító repülőgépet öngyilkos merénylő gépeltérítők fegyverként használnak egy állam ellen, mint amelyet szeptember 11. esetében láthattunk). A terror elleni küzdelem célja a terrorcselekmények megelőzése és elhárítására, ekképpen nem lehet része a terrorizmus önvédelemre hivatkozással (hovatovább, látszólagosan jogos önvédelemmel) történő visszaverése vagy megtorlása. A 3. bis cikk elfogadásához vezető egyeztetések dokumentációjából is az olvasható ki, hogy az államok úgy vélték, a nem államközi szereplők által elkövetett beavatkozások más egyezmények (pl. a Hágai és a Tokiói Egyezmények) hatálya alá tartoznak,⁶⁰ a 3. bis az állami szuverenitás korlátjaként kívánt fellépni. Gyakori tehát az álláspont, hogy a polgári

⁵⁸ SÜLYÖK (2019) *i. m.* 36.

⁵⁹ A San Remo Kézikönyv 63. cikke szerint egy polgári légi jármű olyankor válhat katonai célponttá, amennyiben például az ellenség nevében háborús cselekményekben vesz részt, az ellenség fegyveres erőinek kisegítő légi járműveként lép fel, az ellenség hírszerzési rendszerébe beépül, vagy azt segíti elő, levegő-levegő vagy levegő-szárazföld fegyverekkel van felfegyverezve, avagy egyéb hatékony módon segíti elő a katonai műveletet stb. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a Kézikönyv nem minősül kötelező érvényű jogforrásnak. Lásd: TÖRÖK (2023b) *i. m.* 953.

⁶⁰ GEISS *i. m.* 239.

légijármű lelövése nem igazolható önvédelemmel (a repülőgép utasai a helyzet – pl. a gépeltérítők – áldozatai, senkit sem támadnak meg, és a veszélynek sem okozói).⁶¹

Egy ilyen cselekmény ugyanakkor fegyveres támadásnak is minősülhet – az I. Genfi Egyezmény értelmében „azokon a rendelkezéseken kívül, amelyek a béke idején is alkalmazandóak, a jelen Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több Magas Szerződő Fél között bekövetkező megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha a hadiállapot fennállását közölük valamelyik nem is ismeri el”,⁶² – ennél fogva az első támadás bekövetkezésével, az erőszak alkalmazásával (az összeütközés első pillanatával)⁶³ életbe lép a fegyveres összeütközés („háború”)⁶⁴ idején alkalmazandó *ius in bello*. Az okfejtéssel egybevág, hogy a Chicagói Egyezmény szabályainak (ideértve különösen annak 3. bis cikkét) alkalmazásakor a nemzetközi jog az erőszaktilalom révén a fegyverek korlátozottságából indul ki, és – figyelemmel a 89. cikkre is – háború és szükséghelyzet idején nem, vagyis kizárólag békeidőben nyernek alkalmazást. A humanitárius jog a katonai szükségesség elve, a katonai célpont fogalma alapján – megfelelő szükségességi-arányossági garanciák megléte esetén – nem zárja ki polgári légijármű lelövését, és nem tiltja meg teljesen,⁶⁵ hogy katonai célpont elleni támadásnak polgári áldozatai is legyenek, ugyanakkor a légijármű a katonai célponttá válás feltételeinek teljesülése esetén sem veszíti el polgári jellegét.⁶⁶ Ámbar a humanitárius jog szerint polgári javak katonai célponttá válhatnak, az utasokat szállító polgári légijárművek fedélzetén azonban utasok (civiliek) tartózkodnak, és a hadviselő felek – noha a támadásnak polgári áldozatai a humanitárius jog rendkívül szigorú arányossági feltételeinek teljesülése esetén lehetnek is – a polgári személyek ellen megkülönböztetés nélküli támadást⁶⁷ nem intézhetnek.

2005. januárjában nemzetközi szinten is kiemelt figyelmet kapott, amikor a német törvényhozás elfogadta a német légiközlekedés biztonságáról szóló törvényt, a

⁶¹ DESSAUER, Aaron Voloj: *Philosophische Überlegungen zum Luftsicherheitsgesetz*. Disszertáció. Münster, Westfälischen Wilhelms-Universität, 2008. 10-12.

⁶² A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (I. Genfi Egyezmény) 2. cikke. Magyarországon kihirdetve az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel.

⁶³ SÜLYÖK (2005) *i. m.* 36.

⁶⁴ Noha korábban minden fegyveres összeütközést háborúnak neveztek, mai felfogásunk szerint nem fedí már le teljesen a fegyveres összeütközések összes formáját, ezért – hosszú jogfejlődési folyamatot követően – ezutóbbi alkalmazzuk gyűjtőfogalomként. Lásd: ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRÖK Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest, Zrínyi kiadó, 2009. 18.

⁶⁵ Főszabály szerint fegyveres összeütközések idején tilos persze a polgári személyek és javak elleni cselekmény, ugyanakkor a kizárólag járulékos veszteségeket eredményező, szükséges és arányos esetekre léteznek kivételek, amelyek az állítás alapját képezik.

⁶⁶ TÖRÖK Csaba (2023c): *A San Remo Kézikönyv és a légijog*. In SISKÁ Katalin – LUKÁCS Nikolett (szerk.): *A jog tudománya, a mindennapok joga IX. Konferenciakötet*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2023. 212.

⁶⁷ A támadás megkülönböztetés nélkülinek minősül, ha az katonai célpontra irányul ugyan, de a polgári lakosság körében követelt áldozatok és a polgári javakban okozott károk mértéke nagyobb, mint a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny. Lásd még: San Remo Kézikönyv 57. cikke, illetve TÖRÖK (2023c) *i. m.* 213–214.

Luftsicherheitsgesetz-t (LuftSiG), amely 14. §-ának (3) bekezdése felhatalmazta a szövetségi erőket (a honvédelmi minisztert) a „közvetlen fegyveres beavatkozásra” (a polgári repülőgép lelövésére), amennyiben „a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a légi járművet emberek életének kioltására használják fel, és ez az egyetlen eszköz a veszély elhárítására” (azaz az nyilvánvalóan fegyverként támad földi célpont ellen). A RENEGADE műveleti koncepció alapján nyugodva a magyar törvényi szabályozás is megalkotta a légierőre vonatkozó különös fegyverhasználati szabályokat (a ma már hatályon kívül lévő, a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény⁶⁸ 131-132. §-aival, amelyet az Országgyűlés 2004. november 8-án fogadott el). A rendelkezések értelmében, ha egy légi jármű (akár állami, akár polgári) a fedélzeti fegyverzetét alkalmazza, élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos, erőszakos cselekményt követ el, illetve katasztrófát idéz elő, avagy egyértelműen arra lehet következtetni, hogy ezek „elkövetésére törekszik és a légvédelmi készenléti erők felszólításának szándékosan nem tesz eleget”, úgy ellene figyelmeztető vagy megsemmisítő tűz nyitható.⁶⁹

Amennyiben abból indulunk ki, hogy egy polgári repülőgép, amelyet az előbbi fegyverhasználati szabályokhoz hasonló módon használnak fel, nem veszíti el polgári minőségét, úgy megkérdőjeleződik a 3. bis cikk abszolút hatálya. A 3. bis cikk „tartózkodni kell” szövegrésze, bár mint láthattuk, nem a szigorúbb „nem használhatnak fegyvert” tartalmazza, mégsem hagy mérlegelési lehetőséget az államok számára a fegyverhasználattal kapcsolatban. Ez alapján a fegyverhasználat alól kizárólag a 3. bis cikk második mondata jelent kivételt, itt pedig azt láthattuk, hogy az Alapokmány 51. cikke szerinti önvédelemhez szükséges számos szigorú feltétel fennállása, bizonyíthatósága szükséges.⁷⁰

Az önvédelem körében fontos említést tenni még a megelőző csapás elvéről is. Az elv az önvédelem jogának egy kiterjesztő értelmezésén alapul, a szeptember 11-i eseményeket követően látott napvilágot, és Bush-doktrínaként ismert. A Bush-doktrína szerint egy állam a saját védelmében támadást indíthat egy másik állam ellen akkor is, ha fenyegetésben van, és a nemtevéssel nagyobb kockázatnak tenné ki saját magát, vagyis az állam még azelőtt csapást hajt végre a másik ellen, hogy az fegyveres támadást indított volna ellene.⁷¹ A megelőző csapás azonban a minősített fenyegetés hiányában (a fenyegetés ugyanis önmagában még nem jelent küszöbön álló támadást) preventív önvédelemnek minősül, azaz jogellenes (ahogyan a nemzetközi jog sem ismeri el a Bush-doktrínát).

A terrorizmus az utóbbi mintegy fél évszázad legjellemzőbb hadviselési formájává vált, a *ius in bello* szabályai továbbra sem ismerik el a terrorcselekményeket (azokat jogellenesnek tekinti, a terror általában háborús bűnök körében értékelhető). A nem államközi szereplők

⁶⁸ Napjainkban azonos címmel és gyakorlatilag azonos tartalommal a 2021. évi CXL. törvény 102. §-a tartalmazza a légierőre vonatkozó különös fegyverhasználati szabályokat.

⁶⁹ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény 131-132. §-ának (3) bekezdése.

⁷⁰ GEISS *i. m.* 242–246.

⁷¹ ÁDÁNY – BARTHA – TÖRŐ: *i. m.* 31.

által terrorcselekményhez fegyverként használt polgári légijármű lelövése civilekkel a fedélzetén – még ha a súlyos következmények közvetlen fenyegetettsége, bekövetkezése várható, azaz küszöbön áll is –, humanitárius jogi alapokon nyugvó érveléssel is nehezen védhető, továbbá az állami önvédelmi helyzetet sem alapozza meg védhetően egyebek mellett a betudhatóság tényállásszerűségének hiányában, így az érintett légijármű továbbra is a 3. bis cikk védelme alá esik.

Említést kell tenni arról is, hogy amikor polgári utasszállító repülőgépet öngyilkos merénylő gépeltérítők fegyverként használnak fel egy állam ellen, a polgári légijármű elleni fegyverhasználat jócskán túlmutat a légijogi és humanitárius jogi (illetve nemzetközi jogi) kérdéseken is. Az élethez való jog a legalapvetőbb emberi jog és érték, amelynek tiszteletben tartására, védelmére, érvényre juttatására az államoknak általánosan aktív (tevéleges) és passzív (tartózkodásra intő) kötelezettségei vannak. A szóban forgó terrorhelyzetben az élethez való jog biztosítása érdekében az államnak kötelessége megvédeni állampolgárait, a légijármű fedélzetén, valamint a földön és a támadásokkal érintett épületekben tartózkodókat egyaránt. Mindez alapján szükséges volna beavatkozni, a súlyosabb következmények megelőzése érdekében végső megoldásként akár fegyveres erőszakot alkalmazni a légijármű ellen, egyúttal az élethez való jog abszolút sérthetlensége miatt tartózkodnia kell az emberi élet kioltásától. A kialakult helyzetben tulajdonképpen egymásnak feszül tehát a fedélzetén és a földön tartózkodók élethez való joga.

2006-ban a német alkotmánybíróság döntésével⁷² alkotmányellenesnek nyilvánította a LuftSiG 14. §-ának (3) bekezdését, és nemzetközi viszonylatokban is korszakalkotónak számító indokai között rámutatott többek között arra, hogy egy polgári légijármű lelövésével és megsemmisítésével a fedélzetén tartózkodó ártatlan utasok feláldozása még akkor is az élethez való jog sérelmét jelentené, ha azzal szám szerint több ember élete válna megmenthetővé, ugyanis „nincs az életre méltóbb és méltatlanabb”,⁷³ ez tárgyiasítaná az embert, megfosztva ezáltal emberi méltóságától, összeegyeztethetlenné téve ezt az élethez való jog követelményeivel (amelyhez az sem elegendő magyarázat, hogy az utasok halála úgy a lelövással, ahogyan anélkül is bekövetkezett volna, miután az utasok egy sajnálatos helyzet áldozatai, azaz nincsen befolyásuk a sorsuk alakulására, ezért a lelövással nem pusztán a terroristák, hanem az állam áldozataivá is válnának).⁷⁴

4. Következtetések

A múltbéli eseményeknek és a nemzetközi közösség ezekre adott reakcióinak, valamint a rendelkezésre álló jogalkalmazói gyakorlat, szakirodalom és nemzetközi jogi (illetve

⁷² BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006, 1 BvR 357/05.

⁷³ 23/1990. (X. 31.) AB. határozat, dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 3. pont.

⁷⁴ TÖRÖK (2023a) i. m. 13–14., valamint ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében.* Disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2019. 138–139, 151–152, 267, 328–331.

légijogi, humanitárius jogi stb.) joganyag áttekintésével megállapítható, hogy a polgári légi jármű elleni fegyverhasználat tilos: a Chicagói Egyezmény rögzíti, mint abszolút érvényű *ius cogens*, és ez a követelmény az ENSZ Alapokmány szerinti erőszaktilalommal is összhangban áll.

Mindazonáltal a gyakorlatban bizonytalanságokat nem a polgári légi jármű elleni fegyveres erőszak alkalmazhatóságának kérdése okoz. Napjainkra – különösen a szeptember 11. utáni világban – az a kérdés, hogy van-e olyan szabály, aspektus stb., amely kivételesen megengedi a polgári légi jármű elleni fegyverhasználatot. A nemzetközi és más vonatkozó normák szigorú és jólszabályozott kereteket biztosítanak a fegyverhasználatához, ugyanakkor a terrorizmus jelentette napjainkban is megújuló kihívások folyamatosan próbára teszik a kereteket – a jogalkotást és a jogalkalmazást. A nemzetközi közösség és a szakértők közössége vékony jégen egyensúlyoz a nemzetközi béke, légiközlekedés biztonságvédelme, az emberi jogok tiszteletben tartása és az államok szuverenitása között.

A fegyverhasználat kivételes jogszerűségét megannyi tényező (pl. a felhasználás módja és célja, a légi jármű és a fedélzeten tartózkodók minősége, viselkedése és működése, a rakomány, a repülési terv, valamint körülmények, mint a béke vagy fegyveres konfliktus, szükséghelyzet, rendkívüli jogrend stb.) befolyásolja, ezért a kérdés mindannyiszor komplex és interdiszciplináris (nemzetközi, légijogi, humanitárius, emberi jogi, etikai, gyakorlati stb.), esetről esetre történő vizsgálatot igényel.

Felhasznált irodalom

- ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRÖK Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest, Zrínyi kiadó, 2009.
- ALSHAMSI, Khalid – SIPOS Attila: The Legal Concerns of the Settlement Disputes by the Council on the International Civil Aviation Organization. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2024/3.
- BERGEN, Peter L.: Review: Picking up the Pieces What We Can Learn From – and About – 9/11. *Foreign Affairs*. 2002/2.
- DESSAUER, Aaron Voloj: *Philosophische Überlegungen zum Luftsicherheitsgesetz*. Disszertáció. Münster, Westfälischen Wilhelms-Universität, 2008.
- ERNSZT Ildikó: *A nemzetközi légitrafordítás védelme*. Disszertáció. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2007.
- GEISS, Robin: Civil aircraft as weapons of large-scale destruction: Countermeasures, Article 3bis of the Chicago Convention, and the newly adopted German „Luftsicherheitsgesetz”. *Michigan Journal of International Law*, 2005/1.
- KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem jogának módszertani, dogmatikai és ideológiai kritikája. *Állam- és Jogtudomány*, 2016/1.
- KAJTÁR Gábor: *Az erőszak tilalma*. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma>.
- KENNEDY, Paul: The Eagle Has Landed. *Financial Times*, 2002. február 2.
- KOTAITE, Assad: *My Memoirs: 50 years of International Diplomacy and Conciliation in Aviation*. ICAO, Montreal, 2013.
- LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog II*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. <https://mersz.hu/lapsanszky-kozigazgatasi-jog-ii/>.
- LÜKŐ Dénes: A konferencia-sorozat terrorizmus elleni légi műveleteivel és az azok támogatásával kapcsolatos elemzések tapasztalatai. *Hadtudományi Szemle*, 2009/1.
- MILDE, Michael: Interception of Civil Aircraft vs. Misuse of Civil Aviation (Background of Amendment 27 to Annex 2). *Annals of Air and Space Law*, 1986.
- MOYS Péter: *Légitrafordítási jog*. Budapest, HungaroControl, 2001.
- MOYS Péter: *Nemzetközi légitrafordítás*. Budapest, 3,14 L Nyomdaipari és Szolgáltató Kft., 2006.
- NOVIKOVA, Tatiana V. – KUTS, Stepan O.: Legal consequences for the state arising from the use of weapons against civil aircraft: review and legal framework development. *RUDN Journal of Law*. 2021/4.
- PAPP Zoltán: *A polgári légi jármű elleni fegyverhasználat nemzetközi jogi megítélésének és a légtér szuverenitás értelmezésének újabb irányai*. Disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2019.
- PAPP Zoltán: Az MH-17 légi járat lelövésének nemzetközi jogi megítélése a nemzetközi polgári repülésről szóló Chicagói Egyezmény tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2019/1-2.
- RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 2010/4.
- RESPERGER István: Terrorista szervezetek, módszerek, eljárások. *Szakmai Szemle*, 2018/2.

- SIPOS Attila: *Nemzetközi légi jog. Szabályok három dimenzióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.
- SIPOS Attila: A polgári légi jármű jogi státusza. *Repüléstudományi Közlemények*, 2017/3.
- SISKA Katalin – SZEMESI Sándor: *A nemzetközi jog története*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006.
- SISKA Katalin: Gondolatok a török külpolitika 21. századi útkereséséről. *Jura*, 2018/1.
- SULYOK Gábor: A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének nemzetközi jogi és alkotmányjogi megítélése. *Fundamentum*, 2005/3.
- SULYOK Gábor: *A terrorcselekmény elkövetéséhez használt polgári légi jármű lelövésének alkotmányjogi megítélése az új szabályozási környezetben*. In BARTKÓ Róbert (szerk.): *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2019.
- TÖRÖK Csaba (2023c): *A San Remo Kézikönyv és a légi jog*. In SISKA Katalin – LUKÁCS Nikolett (szerk.): *A jog tudománya, a mindennapok joga IX. Konferenciakötet*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2023.
- TÖRÖK Csaba (2023a): From Athens to Vilnius with A Near-Fatal Detour to Minsk? The Issue of Demarcation Between Civil and State Aircraft. *Nurani Hukum*, 2023/1.
- TÖRÖK Csaba (2023b): Weapon against Civil Aircraft. *International Journal of Social Science Humanity & Management Research*, 2023/9.
- ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*. Disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2019.

Egyéb források

- Event Involving Ryanair Flight FR4978 in Belarus Airspace on 23 May 2021. Report of the ICAO Fact-Finding Investigation*. 2022. július.